

Variatieverschijnselen in het Oud-Indisch

<https://hdl.handle.net/1874/362956>

VARIATIEVERSCHIJNSELEN
IN HET OUD-INDISCH

A. BETH

at

100 9

VARIATIEVERSCHIJNSELEN IN HET OUD-INDISCH

Diss. Utrecht 1943

VARIATIEVERSCHIJNSELEN IN HET OUD-INDISCH

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,
OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS
L. VAN VUUREN, HOOGLEERAAR IN DE
FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,
VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER
UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN
DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBE-
GEERTE TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG
22 JANUARI 1943 OM DRIE UUR N.M.

DOOR

ALI BETH

GEBOREN TE ALMELO

H. VEENMAN & ZONEN — WAGENINGEN

Promotor Prof. Dr. J. Gonda

Aan mijn Ouders

Bij de afsluiting van mijn academische studie is het mij een behoefte uiting te geven aan de gevoelens van dankbaarheid, die het gedenken van de jaren, aan de Universiteit doorgebracht, bij mij wakker roept.

De nagedachtenis van Professor BOLKESTEIN zal bij mij steeds in dankbare herinnering blijven.

Hooggeleerde VOLLGRAFF, van den aanvang af hebben Uw colleges mij gebocid en mij enthousiasme ingeboezemd voor een studie, die met enige schroom was begonnen. Al heeft mijn belangstelling mij in latere jaren op nieuwe paden gevoerd, toch blijft de indruk van Uw woorden voor mij onuitwisbaar.

Hooggeleerde WAGENVOORT, Uw degelijk onderricht is voor mij dagelijks een steun bij eigen onderwijs.

Hooggeleerde GERLACH ROYEN, Uw colleges hebben er in hoge mate toe bijgedragen, na mijn candidaatsexamen mijn keuze van studierichting te bepalen. Hiervoor ben ik U oprecht dankbaar.

Aan Uw colleges, Zeergeleerde VAN HOORN, denk ik met eerbied terug.

Wanneer ik mij thans tot U richt, Hooggeleerde GONDA, Hooggeschatte Promotor, dan denk ik in de eerste plaats aan Uw onderricht in de beginselen van het Sanskrit, dat onder Uw historische behandeling tot een onafgebroken-spannend betoog werd. Later mocht ik onder Uw gehoor kennis maken met een wereld, die mij geheel vreemd was. Aan Uw geduldige en inspirerende leiding heb ik te danken, dat ik daarvan langzamerhand iets heb leren verstaan.

Zonder Uw nooit aflatende bemoediging, die in critieke ogenblikken steeds mijn steun is geweest, en bovenal zonder het vertrouwen, dat gij steeds in mij bleef stellen, en de vriendschappelijke belangstelling, die gij bij voortdoring voor mijn werk aan den dag legdet, zou dit proefschrift niet tot stand zijn gekomen.

Uw voorbeeld van hoge plichtsbetrachting heeft mij steeds, niet alleen bij de bewerking van deze dissertatie, maar ook bij mijn dagelijkse taak, voor ogen gestaan.

Tenslotte wijd ik een woord van dank aan het personeel van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, dat mij steeds behulpzaam van dienst is geweest.

I N H O U D

	Blz.
Inleiding	I
Chiasme	II
Chiasme in de Atharvaveda	16
I. De termen bestaan uit dezelfde woorden.....	16
II. Twee termen bestaan uit hetzelfde woord of dezelfde woorden.....	17
III. Twee termen bestaan uit synoniemen	22
IV. Chiasme zonder synoniemen	23
V. Schijnchiasme	25
Chiasme in de Brāhmaṇa's	26
I. Aitareya-Brāhmaṇa VII	26
II. Jaiminiya-Brāhmaṇa	26
Chiasme in de Upaniṣad's	27
I. Bṛhad-Āraṇyaka-Upaniṣad	27
II. Chāndogya-Upaniṣad	29
Chiasme in de sūtra's	33
I. Gobhilaḡrhyasūtra	33
II. Vaikhānasagrhyasūtra	34
Chiasme in het Mahābhārata	36
Chiasme in het Pañcatantra	37
Chiasme in het Viṣṇupurāṇa	41
Chiasme in het Daśakumāracarita	42
Chiasme in de Jātakamālā	44
Variatie in woordvolgorde	45
Variatie door het gebruik van synoniemen	48
Overgangsvormen van het gebruik van synoniemen tot meer ingewikkelde vormen van variatie	67
1e Het gebruik van simplex en compositum van dezelfde wortel in dezelfde betekenis	67
2e Andere eenvoudige wijzen van variëren	68

Meer ingewikkelde vormen van variatie.....	72
I. Dezelfde gedachte wordt gevariëerd uitgedrukt	72
Ia. Enkele overblijvende gevallen van het variëren van dezelfde gedachte.....	78
II. Parallele gedachten worden gevariëerd uitgedrukt ...	78
a. Het gebruik van compositum voor de éne gedachte en van twee woorden voor de andere	78
b. Van twee of meer parallele gedachten worden er één of meer uitgedrukt door één woord, en één, meestal de laatste, door een bijzin.....	82
c. Gebruik van verschillende naamvallen	84
d. Verband tussen substantivum en verbum	86
e. Verdere variatie van nominale en verbale vor- men.....	89
1. Absolutivum en adjectivum	89
2. Adj. en verbum finitum	89
3. Adverbium en absol. + object	89
4. Subst., partic. en adj.	90
5. Participium gevariëerd met andere nominale constructies	90
6. Variatie van subst., absol., partic. en adj.	90
7. Variatie van subst. en infin.	91
f. Loc. abs. gevariëerd met andere constructie	91
g. Variatie in werkwoordsvormen	91
1. Afwisseling van Activum en Medium.....	91
2. Variatie in tijd in verhalende teksten	92
3. Overgang van het Act. in het Pass. en andersom	94
4. Afwisseling van absolutivum en participium ...	95
5. Variatie van wijs. Gerundivum in afwisseling met opt.	96
6. Verdere variatie in werkwoordsvormen	99
h. Variatie in numerus	100
i. Afwisseling gen. of dat. en adj. e.d.	101
j. Variatie bij de inleiding en aan het eind van een nieuw verhaal, hoofdstuk, uitspraak	101
k. Variatie in stambomen en andere passage's, waar van huwelijk, afstamming en herkomst sprake is..	105
l. Variatie bij de motivering van een naam	107

<i>m.</i> Variatie door negatieve herhaling van wat positief gezegd is en pos. herh. van wat neg. gezegd is....	107
<i>n.</i> Eén van de parallele gedachten wordt uitgebreid door een toevoeging	108
<i>o.</i> Het instrument gevariëerd uitgedrukt	108
<i>p.</i> Verschillende uitdrukkingen voor „met”	108
<i>q.</i> Gevallen van „dīpaka”	108
<i>r.</i> Compositum naast gehele zin	110
<i>s.</i> Hoofdzin naast bijzin.....	110
<i>t.</i> Variatie in een langere opsomming	111
<i>u.</i> Verschillende soorten composita	112
<i>v.</i> Wisseling van subst. en adj.	112
<i>w.</i> Afwisseling van -artham en dat. finalis	112
III. Enkele overblijvende gevallen van het variëren van parallele gedachten.....	112
Langere parallele uitingsgehelen	113
Tegengestelde gedachten worden gevariëerd uitge- drukt	115
Slotwoord	116

INLEIDING

Om zich een voorstelling te vormen van de stijl van een bepaalden schrijver is het niet voldoende zijn werk grondig te lezen; het moet ontleed worden tot op zijn kleinste eenheden; de gewone, alledaagse woorden, uitdrukkingen, wendingen enz. moeten gescheiden worden van de minder gebruikelijke, in het oog vallende; men moet trachten de hand te leggen op datgene, dat zijn stijl het eigene geeft, die elementen, die het eigen bekoring verlenen, die medewerken, om de indruk te wekken, die het op den lezer maakt, die het geschikt maken om juist de behandelde stof te onderrichten, te verhalen, uit te leggen, op den lezer de gedachte of emotie over te brengen, die in den schrijver om uitdrukking vraagt.

Opzettelijk spreek ik hier van elementen, niet van middelen; door het gebruik van deze laatste term zou ik reeds een stelling innemen, die vermeden moet worden, zolang het wezen van den schrijver niet duidelijk omlijnd voor ons staat. Immers een middel veronderstelt een doel, en wel een bewust doel. R. Strümpell zegt dan ook: „den ausdrück „stilmittel“ möchte ich nur mit der einschränkung gebrauchen, daß durch ihn nicht zugleich die bewußte anwendung durch den dichter behauptet werden soll. Von vornherein haben wir mindestens ebensosehr mit unwillkürlichen äußerungsformen wie mit absichtsvoll gebrauchten „mitteln“ zu rechnen.”¹

Naast die gevallen, waarin een auteur opzettelijk streeft naar het produceren van „woordkunst”, van schoonheid in taal, waarin hij meer of minder kan slagen, kan men zich ook het geval indenken, dat een schrijver schone taal produceert zonder een ander „doel” te hebben dan een eenvoudige mededeling te doen. Het eigenaardig cachet van zijn woorden en wendingen kan het gevolg zijn van de keuze en rangschikking van de termen, die voor de mededeling onontbeerlijk zijn, maar ook van die elementen, die niet noodzakelijk zijn, maar het werk aanvullen en opluisteren.

¹ R. Strümpell: Der Parallelismus als stilistische Erscheinung in der frühmhd. Dichtung. P. u. Br. Beitr. 49, p. 165, noot 2.

Eén van die elementen, die de aard van een werk bepalen, is die uitingsvorm, die ik „variatie” wil noemen. De term „variatie” wordt in de vakliteratuur in zeer verschillende zin gebruikt. Het volgende is dus bestemd om te komen tot een nadere definitie van de betekenis, waarin ik het woord wil opvatten.

Reeds in de Oudheid werd de variatie opgemerkt en bewust toegepast, vooral in één van haar belangrijkste verschijningsvormen, het gebruik van synoniemen. Hier beroep ik mij op een plaats bij den Auctor ad Herennium, die tevens als een vroege poging kan gelden, om tot een nauwkeurige definitie van het begrip te komen: „interpretatio est, quae non iterans idem redintegravit verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Rempublicam radicibus evertisti, civitatem funditus deiecisti. Item: Patrem nefarie verberasti, parenti manus scelerate adtulisti. Necesse est eius qui audit animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum.”¹

Zoals uit zijn woorden blijkt, verstaat hij onder „interpretatio” niet alleen het gebruik van zuivere synoniemen, maar ook van uitdrukkingen, die ongeveer dezelfde betekenis hebben. Ook doet hij een poging, aan het verschijnsel een zekere waarde toe te kennen. Ed. Norden² wijst erop, dat bij Cato veel „Häufung synonymer Wörter” voorkomt, die hij *bewust* toepast en haalt in dit verband aan Cic. de part. or. 20: „inlustris est oratio, si et verba gravitate delecta ponuntur et tralata et ad nomen adiuncta et duplicata et *idem significantia*”, waaruit blijkt, dat deze „Häufung” een „stijlmiddel” was.

Daar ik mij ertoe beperkt heb, het verschijnsel te onderzoeken in het Vedisch en Sanskrit, heb ik getracht na te gaan, in hoeverre de variatie als zgn. stijlmiddel werd opgenomen onder de voorschriften van de Indische poëtica. Een soort variatie is te zien in het door Daṇḍin³ besproken voorbeeld van de dīpaka-figuur: *haraty ābhogam āśānām gṛhṃāti jyotiṣām gaṇam | ādatte cādyā me prāṇān asau jaladharāvalī* || „Die reeks wolken neemt de welving van de hemelstreken weg, rooft de schare der hemellichten en ont-

¹ Auct. ad Her. IV, 28, 38.

Op deze plaats ben ik attent geworden door Fr. Marx, Zur Charakteristik des Verfassers der Rhetorica ad Herennium, Rhein. Mus. 46, p. 423.

² Antike Kunstprosa, pp. 166 en 167.

³ Kāvya-darśa, ed. Böhrtlingk 2, III.

neemt mij nu mijn leven." Hij noemt dit een „ekārthadīpaka” (vers 112): anekasābdopādānāt kriyaikaivātra dīpyate | yato jaladhāvalyā tasmād ekārthadīpakam || „Weil hier durch die Anwendung von mehreren Worten die Wolkengruppe nur eine und dieselbe Thätigkeit anfacht, darum ist dieses ein Dīpaka mit einfachem Inhalte” (vert. Böhlingk).

Verderop (vers 116) noemt hij „arthāvṛttih” (door Böhlingk vertaald met „Wiederkehr eines gleichbedeutenden Wortes”) een „alaṃkāra”, d.w.z. een middel om op te sieren, een stijlfiguur: arthāvṛttih padāvṛttir ubhayāvṛttir eva ca | dīpakasthāna eveṣṭam alaṃkāratrayaṃ yathā || „de herhaling van de zin (betekenis) alleen, van het woord alleen of van beide in de plaats van een dīpaka wordt beschouwd als drie figuren”, waarop hij dan in vers 117 een voorbeeld geeft, dat wij als variatie in onze zin beschouwen: vikasanti kadambāni sphuṭanti kuṭajodgamāḥ | unmīlanti ca kandalyo dalanti kakubhāni ca || „de kadamba’s openen zich, de kuṭajaspuiten barsten open, de kandalī’s onthuilen en de kakubha’s komen in bloei.”

Vāmana¹ geeft het voorschrift: *naikam padaṃ dvih prayojyaṃ prāyeṇa* „in den regel mag één en hetzelfde woord niet tweemaal gebruikt worden.” De commentaar zondert hierbij woordjes als „iva” uit.

Ook Mammaṭa waarschuwt tegen onnodige woordherhaling,² maar voert een polemieek tegen de hierboven geciteerde opvatting van Vāmana; hij veroordeelt nl. de volgende variatie³ (bhagnaḥ prakramaḥ): nāthe niśāyā niyater niyogād | astamgate hanta niśāpi yātā enz. („...gatā niśāpi iti tu yuktam” „gepast ware gatā niśāpi”). Hij wijst op het verschil van een plaats zonder variatie: prāptāḥ śriyaḥ sakalakāmadughās, *tataḥ kim?* | dattaṃ padaṃ śirasi vidviṣatāṃ, *tataḥ kim?* | samtarpitāḥ praṇayino vibhavaḥ, *tataḥ kim?* | kalpaṃ sthitaṃ tanubhṛtāṃ tanubhis, *tataḥ kim?* ||, waar „tataḥ kim” niet gevarieerd wordt, met: yadi dahaty anilo (l. anala) ’tra kim *adbhutaṃ* yadi ca gauravam adriṣu *kim tataḥ* lavaṇam ambu sadaiva mahodadheḥ prakṛtir eva satām aviśādītā, waar wel variatie voorkomt.⁴

¹ Kāvyaḥ alaṃkāra-sūtra-vṛtti 5, 1, 1.

² Kāvyaḥ prakāśa 7, 223.

³ ibidem 7, 243.

⁴ ibidem 7, 271-272.

Het Petersburger Woordenboek 5, 175 citeert uit het werk over poëtica Pratāparudrīya 65, a, 7 (vgl. 62, b, 7) *prakrāntaniyamatyāge bhagnakramam iheṣyate* «men erkent (laat gelden) bhagnakrama (= bhagnaḥ prakramah) in de betekenis van „het opgeven van een eenmaal begonnen regelmaat”». Het is dus duidelijk, dat de Indische theoretici het verbreken van uniformiteit hebben opgemerkt en daartegenover hun houding bepaald hebben; hetzelfde geldt voor de verbreking van woordvolgorde, zoals we bij de bespreking van chiasme en gevarieerde volgorde zullen zien. Nu is het gebruik van verschillende woorden met dezelfde betekenis in een samenhangende tekst één van de eenvoudigste en meest-voorkomende vormen van het verschijnsel, dat ik heb bestudeerd. Een uitbreiding van deze vorm kan men zien in het gebruik van een aanwijzend voornaamwoord of een soortnaam variërend met een eigennaam om een persoon aan te duiden. Cf. Viṣṇupurāṇa IV, 6, 20: *Urvaśī. 22: tad-. 24: tām. 25: Urvaśī. 29: tayā* enz. Pañcatantra p. 33, r. 17 in śloka: *tā yoṣitaḥ. 1. 18 (śl.): etāḥ. 21 (śl.): strī- - tāḥ. 23 (śl.): yās tāḥ. 25 (śl.): pramadāsu. 26 (śl.): strīṣu. 27 (śl.): tāḥ* enz. Daśakumāracarita V, p. 196, r. 9: *sa. 12: asau. 16: sa vanij.*

Bij mijn bestudering van de Pañcatantra-tekst werd mijn aandacht evenwel getrokken door de vele andere mogelijkheden, die de taal tot haar beschikking heeft om hetzelfde steeds weer op andere wijze te zeggen en kwam het verlangen bij mij op de uiting van dat vermogen der taal nader te onderzoeken en vast te leggen. Het bleek mij toen, dat de variatie in andere talen reeds onderwerp van menige studie is geweest; vooral op het gebied van het Latijn zijn afzonderlijke onderzoekingen over verschillende schrijvers verricht, doch ook de Germanisten gebruiken de term variatie. In het artikel van Merker-Stammler over „Variation” worden verschillende omschrijvingen genoemd¹; o.a. die van Paetzel, die als het kenmerkende van de variatie haar „begriffliche und syntaktische Entbehrlichkeit” beschouwt. Ze is volgens hem uiting van affekt.

Regine Strümpell² beschouwt variatie in verband met parallelisme: „Ein hauptunterschied liegt darin, daß die variation sehr oft in der wiederaufnahme eines einzigen *wortes* durch ein synonymon besteht, während sich parallelismus, nach dem gewöhnlichen gebrauch des wortes, nur zwischen *längeren gebilden* zeigen kann.”

¹ Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, dl. III, p. 425 ff.

² o.c., p. 165.

Evenals bij deze schrijfster zien we bij Ed. Norden¹ de variatie in verband met het parallelisme: „Dem Gedanken nach kann das eine dieser parallelen Satzglieder das andere entweder variieren oder es ergänzen oder es gegensätzlich erweitern. Besonders die dritte dieser Möglichkeiten, die Antithese, wollen wir im Auge behalten, um späterhin unsere Folgerungen daraus zu ziehen.” Norden ziet in de variatie een verdere ontwikkeling van de herhaling.² Behaghel onderscheidt herhaling met „Weiterführung”³ en variatie⁴. Dus ook hier „Entbehrlichkeit” kenmerk van variatie. Deze Germanisten hebben dus speciaal het oog op de herhaling in de poëzie, waar een rhythmische eenheid met of zonder afwijking eens of meerdere malen herhaald wordt.

Dezelfde variatie in parallele delen, die we leren kennen in het Middel-Hoogduits, is ook aan het Vedisch niet onbekend. Vele gevallen tekent Gonda aan in zijn Stilistische Studie over de Atharvaveda⁵. Dikwijls verschillen parallele zinsdelen slechts in één term; deze kan een synoniem bevatten (dit is dus variatie in de zin van Norden), b.v. 6, 57, 3: *višvaṃ no astu bheṣajam | sarvaṃ n. a. bh.* (Gonda p. 36; verdere voorbeelden op p. 43) of in ieder geval één woord, dat, voorzover het nodig is de logische inhoud van de gedachte weer te geven, gemist kan worden, al heeft in deze tekst ook de herhaling betekenis (b.v. 4, 37, 8¹-9¹: *bhīmā Indrasya hetayaḥ | śatam ṛṣīr ayasmayīḥ, resp. bh. I. h. | ś. ṛ. hiranyayīḥ*, Gonda p. 37). Uitgaande van deze variatie in parallele delen ziet Norden variatie in ruimer verband⁶: „Ist doch die Variation, wie vor allem die Musikgeschichte lehrt, aus dem uranfänglichen Strukturprinzip bloßer Wiederholung erwachsen, auf dem die Gesänge vieler Primitiven verharren.” Sprekend over parataxis en hypotaxis zegt Havers⁷: „Dieser Dissimilationstrieb ist eng verwandt mit dem Abwechslungstrieb, der zur *Variatio* führt. Aus dem primitiven Strukturprinzip der einfachen rhythmischen Wiederholung

¹ Logos und Rhythmus (Berlin 1928), p. 8.

² ibidem p. 20.

³ Behaghel, Zur Technik der Mhd. Dichtung. P. u. Br. Beitr. 30, p. 431 sqq. Behaghel (p. 434) spreekt alleen van „vrijwillige” herhaling van dezelfde gedachte, dus wanneer de gedachte niet behoeft te worden herhaald.

⁴ ibidem, p. 447 sqq.

⁵ J. Gonda, Stilistische Studie over Atharvaveda I-VII.

⁶ L. u. Rh., p. 20.

⁷ Havers, Handbuch der erklärenden Syntax, p. 180.

erwachsen, ist sie... ein Gesetz, das sich in allen Künsten geltend macht."¹

Veelal wordt dus variatie in verband gezien met herhaling; ik wil echter het begrip uitbreiden en ook van variatie spreken, wanneer verschillende begrippen, gedachten enz., die ongeveer parallel zijn, op verschillende manieren worden uitgedrukt. Hiervan uitgaande vat ik dus de variatie in haar ruimste zin op. Onder deze term neem ik samen alle middelen, bewust of onbewust toegepast, niet alleen om hetzelfde begrip, dezelfde gedachte, hetzelfde gebeuren, binnen een bepaalde omtrek, in verschillende termen uit te drukken, maar ook om soortgelijke begrippen, gedachten, gebeurtenissen enz. in verschillende vorm tot uitdrukking te brengen, met dien verstande, dat ik daaronder ook versta de afwisseling in woordvolgorde, vooral in de vorm van chiasme of zogenaamde inversie.

Deze band tussen variatie en woordvolgorde legt ook Havers, als hij zegt: „Variationsbedürfnis führt weiterhin zum *Chiasmus*, ...”² Beide ziet hij als uitvloeisels van de Abwechslungstrieb. In overeenstemming hiermee beschouwt Oertel het feit, dat gen. en abl. zonder onderscheid gebruikt kunnen worden in Brähmaṇa-teksten, als vallende buiten het kader der stilistische variatie, daar verschil hier niet meer gevoeld wordt.³ Elders drukt hij zich voorzichtiger uit: „Da sich aber eine scharfe Grenzlinie zwischen syntaktischen und stilistischen Varianten nicht ziehen läßt, ...”⁴ Wij doen dus voorlopig het best, ook syntaktische varianten in den regel op te nemen in het begrip variatie met terzijdestelling van de vraag, of variatie hier al dan niet noodzakelijk is, en dus resp. geen of wel stilistische waarde heeft. In de Lateinische Grammatik van Stolz-Schmalz is het woord variatie synoniem met inconcinniteit.⁵ Men vindt hier een uitgebreide opsomming van variatiemiddelen, maar alleen in parallele

¹ cf. ook G. S. Overdiep, *Stil. Gramm. v. h. mod. Ned.* 1937, § 30: „De variatie is een herhaling in omschreven vorm.” Als voorbeeld geeft hij: „Nu gaat de glimvlieg heen en weder schieten | gelijk een star, gelijk een dansend vier” (Perk).

² Havers, *Handbuch*, p. 180.

³ H. Oertel, *Syntaktische Aequivalenz des Gen. u. Abl. bei Verben der Trennung in der ved. Prosa.* Sitz. ber. d. Bayer. Ak. d. Wiss. Phil.-Hist. Abt. 1935, Heft 12, p. 36.

⁴ *Zu den Kasusvariationen in der ved. Prosa.* Sitz. ber. d. Bayer. Ak. d. Wiss. Phil.-Hist. Abt. 1937, Heft 8, p. 3.

⁵ *Lat. Gramm.*, opnieuw bewerkt door Leumann en Hofmann (1928), p. 838 sqq.

zinsdelen, dus niet in groter verband. Ook maakt het grote verschil in Syntaxis tussen Oud-Indisch en Latijn het onmogelijk zich voor het Sanskrit van deze opsomming te bedienen als basis voor een indeling van soorten van variatie, al zijn er vele aanknopingspunten te vinden (b.v. variatie in modus en tempus).¹

Het spreekt vanzelf, dat het begrip variatie, als iedere stijleigenaardigheid, bij verschillende schrijvers en in verschillende perioden verschillend moet worden geïnterpreteerd. Zo waarschuwt Gonda nadrukkelijk tegen uitdrukkingen als „Schmuckmittel”, „ornements de style”, „fleurs de rhétorique” toegepast op rijm, alliteratie, paronomasie enz. in bezweringsformules en toverspreuken van de Atharvaveda². Bij andere schrijvers kunnen naar het uiterlijk gelijksoortige verschijnselen echter vaak niet anders dan als opzettelijk nagestreefde „verfraaiingen” worden opgevat, en bovendien nog menigmaal zonder inwendige noodzaak, doch alleen omdat het volgens de opvattingen van hun tijd en milieu zo hoorde.

Het door mij verzamelde materiaal is gekozen uit zeer verschillende perioden en gedachtensferen; de vormenrijkdom van de Jātakamālā zal men vergeefs zoeken in Mahābhārata en Upaniṣad's; toch treft men in alle door mij onderzochte werken, zelfs in de meest sobere taal, hoe sporadisch ook soms, vormen van variatie aan, ook variatie, die vermeden had kunnen worden.

Voordat ik mijn materiaal laat volgen, wil ik, ter illustratie van mijn definitie, enige door anderen of door mijzelf opgemerkte voorbeelden van variatie in andere talen dan het Vedisch en Sanskrit geven. Norden³ citeert o.a. als voorbeeld van antithese Heraclitus

¹ Het gebruik van synoniemen wordt gerekend bij de variatie door H. Hagendahl, *Studia Ammiana*, Diss. Upsala 1921, c. IV (p. 99); Quoniam autem duo sunt genera variationis, quorum alterum in electione verborum versatur, alterum ad iuncturam sive rationem syntacticam pertinet, primum cum *de copia synonymorum* tum *de verbis intra breve spatium commutatis* disputaturus sum, ...

² J. Gonda, *Alliteration und Reim im Satzbau des Atharvaveda (I-VII)*, *Acta Orientalia XVIII*, p. 50 sqq. Zie ook zijn *Stil. Studie over A. V. I-VII*.

³ *Antike Kunstprosa*, p. 18-19. Hij zegt over Her.: „Dem gewaltigen Ephesier, der seinen Weg einsam und im Gegensatz zu aller Welt verfolgte, haben sich zum ersten Mal die Antinomien des Seins und des Scheins geoffenbart, und ihm, der da lehrte, daß aus dem verschiedenen die vollendete Harmonie entstehe, haben sich die Gegensätze mit einer gewissen logischen Konsequenz auch in der Sprache hypostasiert...”

fr. 44: πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους (gebruik van synoniemen in parallele zinsdelen).

Ook in 't Latijn is de variatie oud: cf. Cato, De agricultura XXXVIII, 2: ignem caveto ne intermittas quin semper siet, neve noctu neve ullo tempore intermittatur caveto¹ (afwisseling van pass. en act.; ook chiasme).

Een hoogtepunt bereikt de variatie bij een schrijver als Ammianus, waarvan Hagedahl het volgende treffende staaltje aanhaalt²: Amm. 23, 6, 17 (313, 6): in his pagis *hiatus* quoque *conspicitur* terrae, unde *halitus letalis exurgens, quodcumque animal proxime steterit, odore gravi consumit*, te vergelijken met 23, 6, 18 (313, 10): cuius simile *foramen* apud Hierapolim Frygiae antehac (ut adserunt aliqui) *videbatur. unde emergens* (EBG mergens V) *itidem noxius spiritus perseveranti odore, quidquid prope venerat, conrumpebat* (niet alleen variatie door gebruik van synoniemen, maar ook modusvariatie: *steterit* – *venerat*). Wel heel sterk is de lust tot variëren, als Pelagius in zijn vertaling synoniemen en zelfs gevarieerde woordorde gebruikt, waar in de tekst hetzelfde woord en dezelfde volgorde voorkomt.³ Eenvoudige variatie bij Pindarus, Nem. 8, 2: *παρθενήτοις παιδων τ' ἐφίξοισα γλεφάρους*⁴ (adj. en gen.), die door Wackernagel⁵ opzettelijke vermijding van gelijkvormigheid wordt genoemd. Iets dergelijks Soph. Oed. Rex 477–'8: *ἀνά τ' ἄντρα καὶ πετραῖος*, wanneer deze lezing althans de juiste is.⁶

Behaghel vermoedt, dat strophe en antistrophe van het Griekse koor oorspronkelijk variatie zijn van één en hetzelfde thema.⁷

¹ geciteerd door Ernout: Recherches sur l'emploi du passif latin à l'époque républicaine, Mém. de la Soc. de Lingu. 15, p. 311.

² o.c., p. 99.

³ J. B. Hofmann, Beiträge zur Kenntnis des Vulgärlateins, I. F. 43, p. 80 sqq.; over het bovenstaande pp. 89–92.

⁴ H. Oertel, Synt. Aequ. enz. p. 36.

⁵ Vorlesungen über Syntax II, p. 73, door Oertel op bovengenoemde plaats geciteerd.

⁶ Fraenkel en Groeneboom merken hierbij op in hun comm. op de Oed. Rex (3e druk 1935): „met *ἀνά τ' ἄντρα* correspondeert *πετραῖος* (over de rotsen), vgl. Eur. Herc. 1157: *ποῖ κακῶν ἐρημίαν | εὖρω πετρωτός ἢ κατὰ χθονός μολών;*”

⁷ Behaghel, Zur Technik enz. p. 553; vgl. echter Norden, A.K. p. 25–27, waar hij o.a. zegt: „Es kam hinzu, daß den Griechen eine ausgesprochene Neigung zu antithetischer Gegenüberstellung der Gedanken angeboren war, die gewissermaßen ein sichtbarer Ausdruck

Variatie in volgorde als overgang tussen twee opeenvolgende zinnen:¹ Ist ez ir leit, doch dien ich ir iemer mere. Iemer mere wil ich ir dienen mit stæte...

Eenvoudige voorbeelden zijn: Verg. Buc. V, 5-6: ... sive sub ... umbras, sive antro ... Anacreontea (Bergk, Poet. Lyr. Gr. 1882, Vol. III, 22. [20.]): *εἴην-γενοίμην-θέλω γενέσθαι*. Herod. III, 28: *ἐπί + dat. en gen. Plato, Politeia 357 C: καὶ αὐτὰ μὲν ἑαυτῶν ἕνεκα οὐκ ἂν δεξαίμεθα ἔχειν, τῶν δὲ μισθῶν τε χάριω . . .*

Evenals van vele verschijnselen in de litteratuur, zo ligt ook van de variatie de oorsprong in de spreektaal. Aardig is in dit verband de opmerking van Hildebrand²: «„Hoe is 't Keesje! Gaan de zaken niet goed?“ riep ik hem toe. Keesje borstelde altijd door. Hij was wat doof. Wanneer men den volzin herhalen moet, die (sic) men op een eenigszins meewarigen toon heeft uitgesproken, is 't glad onmogelijk het met dezelfde woorden te doen. Ik stond op, kwam een stapje nader, en zei wat luider: „Wat scheelt eraan, Kees?“»³ Ditzelfde geldt in den regel voor een gedachte, die men herhaalt; de oorzaak kan ook wel hierin liggen, dat de eerste uitspraak niet pakkend genoeg was, de aandacht van de hoorders niet voldoende prikkelde; men zegt hetzelfde dan nog eens op een andere manier, in de hoop, dat de tweede uitspraak meer effect heeft. Voorbeelden uit de spreektaal: „dat is alles, ja, meer is er niet.“ Groentekoopman: „'t is een hele zeldzame appel, hij komt niet veel voor.“ Man tegen hond: „dat mag-ie niet keesie, dat mag-ie niet jochie!“ „Mooi(e) anemone voor 15 cent, 3 stuiver e bos anemone“ (in eindeloze herhaling). „Hij woog het gewoon, hij heeft het gewoon gewogen.“

Niet alleen precies dezelfde gedachte, ook een parallelle gedachte kan gevarieerd worden uitgedrukt: „Dinsdag goot het, Woensdag was

---

ihrer Freude an ἀγῶνες und συγκρίσεις, ein präziser und harmonischer Formulierung des Gedankens ist und uns am vollendetsten in der Strophe und Antistrophe des Melos und des Dramas sowie in dem Formenparallelismus der alten Kunst entgegentritt.“

¹ Behaghel, ibidem, p. 448.

² Camera Obscura (1896), p. 41.

³ Iets dergelijks bij Duhamel, Deux hommes (Le livre de demain 1933), p. 28, waar iemand een grap vertelt: «... Il me dit: „Continuez!“ Je lui répons: „C'est presque fini.“»... Le Flamand zézaie avec enthousiasme: «Il me dit: „continuez donc, mon petit ami.“ Et je lui répons: „Attendez seulement, c'est presque fini.“» Car V. raconte toujours deux fois chacune de ses histoires et, la seconde fois, il ajoute de menus détails aux bons endroits.“

het wel mooi; Donderdag, nou toen ging het nogal, Vrijdag – toen kon het er mee door, maar toen werd het helemaal mis.”

Ik laat hier een lijst volgen van de bestudeerde teksten:

1. Gedeelten van de Atharvaveda. ed. Roth-Whitney-Lindenau (Berlijn 1924).
2. Gedeelten uit Caland, Das Jaiminiya-brāhmaṇa in Auswahl, Verhand. der Kon. Ak. van Wet. te Amsterdam, Afd. Letterk., Deel I, nieuwe reeks (Deel 19, No. 4).
3. Aitareya-brāhmaṇa 7, ed. Aufrecht (1879).
4. Bṛhad-Āraṇyaka-Upaniṣad III en IV, Coll. Senart (Parijs 1934).
5. Chāndogya-Upaniṣad geheel, Coll. Senart (Parijs 1930).
6. Gobhila-gṛhyasūtra, ed. Knauer (Leipzig 1884).
7. Vaikhānasa-gṛhyasūtra, ed. Caland (Calcutta 1927).
8. Mahābhārata, Calcutta (1834-'9), I, 3; 94; 95 vanaf 3760; III, 192; 194; 195; 196; 197; 198; 199; XII, 339.
9. Pañcatantra I, ed. Kielhorn (Bombay 1896).
10. Viṣṇupurāṇa, Calcutta (1882) IV, 2, 1-IV, 24, 29.
11. Daṇḍin, Daśakumāracarita V en VI, Bombay (1889).
12. Jātaka-Mālā 14-22 ed. Kern (Harvard Oriental Series Vol. I).

CHIASME

Betrekt men in een onderzoek naar de variatie ook de variatie in woordvolgorde, dan komt hiervoor vooral in aanmerking het chiasme en de, daarvan dikwijls moeilijk te onderscheiden, inversie. Het veelvuldig voorkomen van beide verschijnselen in diverse Indogermaanse talen is dikwijls geconstateerd en min of meer uitvoerig besproken, de eigenlijke betekenis van chiasme en inversie is nog onduidelijk.

De waarheid, dat men bij een *verklaring* van taalverschijnselen uiterst voorzichtig moet zijn, geldt in hoge mate voor de verklaring van de woordplaatsing. Ik sluit me in deze kwestie geheel aan bij Elise Richter¹: „Die Wortstellung ist das Ergebnis zweier Kräfte: seelischer und rhythmischer Vorgänge... Die beiden Kräfte sind zu Zeiten gleich gerichtet, zu Zeiten im Gegensatz; ihre Wechselwirkung macht den Inhalt der Geschichte der Wortstellung aus.” Waar we reeds in onze eigen taal ons slechts zelden bewust zijn, waarom we een bepaalde volgorde boven een andere verkiezen, hoeveel te minder kunnen wij dan de oorzaken van de woordorde peilen bij een taal, die we spreken noch horen spreken. Vgl. ook Canedo²: „...denn von dem Einfluß des Wohllautes und Rhythmus auf die Gesetze der Wortfolge wissen wir bis jetzt allzu wenig.” Even moeilijk is het, de invloed van het affekt te begrenzen, al is hier en daar deze invloed onmiskenbaar, cf. b.v. Plato, *Phaedo* 114 C, waar een passage, waarin de zaligheid wordt beschreven, die aan hen ten deel valt na de dood, die in hun leven door de philosophie gelouterd zijn, wordt afgesloten met de door chiasme afgeronde zin: *καλὸν γὰρ τὸ ἄθλον καὶ ἡ ἐλπὶς μεγάλη*. Leerrijk is ook, wat Behaghel, *Deutsche Syntax IV*, over de woordorde in het Duits zegt.

Chiasme en inversie zijn in elk geval taalverschijnselen, die, na zich eenmaal een plaats in deze of gene taal te hebben verworven,

¹ Grundlinien der Wortstellungslehre, Zeitschr. f. Rom. Phil. 40, § 2.

² Zur Wort- und Satzstellung in der alt- und mittelindischen Prosa, § 71.

in de theorie gaarne gebruikte hulpmiddelen zijn geworden.¹ We denken hierbij vooral aan het Latijn, waar het chiasme zo dikwijls als rhetorisch middel werd gebruikt. Steele b.v. beschouwt chiasme bij Livius „as a conscious arrangement of the parts immediately in the writer's view in the organization of the sentence as a stylistic unit”.² Ibidem p. 185: „...while chiasmus, indicating emphasis by variation from the normal arrangement, produces the most marked effects in the juxtaposition of strongly contrasted terms, and yet to plain narrative imparts somewhat of a *rhetorical tinge*.”

Verbreking van de gebruikelijke woordvolgorde is het meest opvallend en het duidelijkst in taal van eenvoudige structuur en vaste verbindingen. Hier krijgt iedere onverwachte wending een bijzondere betekenis. Deze eenvoudige structuur ontmoeten we in verschillende talen in het parallelisme, dat een bepaald schema soms eens, soms meermalen herhaalt. In deze vaste regelmaat nu deed het chiasme zijn intrede;³ zelfs ziet men in het parallelisme wel de oorspronkelijke voorwaarde voor het chiasme; als oorzaak van chiasme beschouwt men soms de neiging tot antithetische uitdrukingswijze, waarvoor het chiasme door zijn „Kreuzstellung” de aangewezen vorm zou zijn.⁴

¹ Hierin staan chiasme en inversie niet alleen. cf. J. Gonda, *Stil. Studie over A.V. I-VII*, p. 27: „De individu kan zich deze eigenschappen van bepaalde wijzen van uitdrukken bewust worden, ze bewust gebruiken; taalkunstenaars brengen ze in 'n later stadium opzettelijk aan en cultiveren ze; dan gaat de mens als kunstenaar de vorm beheersen.”

² *Anaphora and chiasmus in Livy*, *Transact. Am. Phil. Ass.* 32, 1901, p. 166.

³ R. Strümpell laat in haar werk over parallelisme, dat reeds eerder geciteerd is, ook vbb. van chiasme zien in aansluiting aan het parallelisme, b.v. *Rol.* 12, 15: hoch was daz gebirge, daz lant was veste, waar dus de chiastische woordvolgorde het parallelisme verbreekt. Cf. ook Duhamel, *Le jardin des bêtes sauvages (Le livre de demain 1938)*, p. 41: „Il me donnait envie de muser au long des bassins, d'asseoir sur chaque banc une philosophie paresseuse, de respirer dans chaque pelouse *une savane, une forêt vierge* dans chaque bosquet,...” (slot-chiasme).

⁴ cf. R. M. Meyer, *Deutsche Stilistik*, 1913, § 142: „Der Chiasmus ... ist eine in Bewegung gesetzte Antithese enz.” Hij noemt echter chiasme het type: „verbrenne, was du angebetet hast, bete an, was du verbrennt hast.” Iets dergelijks is uit het Soendaas, Si Kabajan p. 16 (waarop Prof. Gonda mij attent maakte): „doenoengan ti koelon njanghareup ka wetan, si Kabajan ti wetan njanghareup ka koelon” „de meester (heer) uit het Westen richtte het gezicht naar het Oosten, Kabajan uit het O. r. h. g. n. het Westen.” Cf. ook A. M. Ghatage, *Repetition in Prākrit Syntax (New Indian Antiquary, dl. 2, p. 47 vlgg.*

Van de voorbeelden van „antithese” in parallelisme, die Norden noemt, vertonen er sommige chiasme of variatie in volgorde: Heraclitus fragm. 22: *πυρός ἀνταμείβεται πάντα καὶ πῦρ ἀπάντων, ὡσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσοῦ*.¹ De eerste plaats van *πυρός*... *πῦρ* is hier natuurlijk. fragm. 25: *ζῆ πῦρ τὸν γῆς θάνατον καὶ ἀῆρ ζῆ τὸν πυρός θάνατον ὕδωρ ζῆ τὸν ἀέρος θάνατον, γῆ τὸν ὕδατος*.² Cyprianus: de habitu virginum c. 24: „...hanc imaginem virginitas *portat*, *portat* integritas, sanctitas *portat* et caritas etc.”³ Heel duidelijk wordt chiasme in verband gebracht met antithese bij Stolz-Schmalz: „Der Chiasmus ist natürlich und volkstümlich dort, wo er ganze Sätze gegenüberstellt, indem er die Stelle parataktischer oder hypotaktischer Konjunktionen einnimmt, vgl. z. B. Ennius ann. 269 spernitur *orator bonus, horridus miles* amatur enz.”⁴ Inderdaad is de antithetische tendenz dikwijls voelbaar in het chiasme, vgl. b.v. een zin als: „Ob dieser Akzent durch musikalischen Hochton... bewirkt wird, *ist für diese Untersuchung einerlei. Nicht einerlei hingegen ist die Frage, ...*”⁵ Norden⁶ citeert van Herod. I, 5: *τὰ γὰρ τὸ πάλαι μεγάλα ἦν, | τὰ πολλὰ αὐτῶν μικρὰ γέγονε* || *τὰ δὲ ἔπ’ ἐμεῦ ἦν μεγάλα, | πρότερα ἦν μικρὰ* (spatiëring van mij). cf. Aug. Confess. I, 6: *quia illae intus erant, foris autem illi, ...*

Gaan we bij een bespreking van het chiasme uit van het parallelisme, dan zullen we het eerst daar zoeken, waar de oorsprong ligt van het zich uitdrukken in parallelle uitingsgehelen, nl. de gesproken taal.⁷ Nyrop zegt «...il (sc. herhaling met chiasme) s’emploi encore

April 1939, p. 55): „In the following case the idea is expressed with greater force by repeating the sentence and changing the order of words there: *jañ ajja duhiyāe giyañ tañ vāiyañ paḍujāiṇā jañ vāiyañ paḍujāiṇā tañ gāiyañ ajja duhiyāe* (Vasudevahiṇḍī 132, 8): What was sung by the daughter to-day the same was sounded by the clever man, and what was sounded by him the same was sung by the girl.” Men zou met evenveel recht van chiasme kunnen spreken bij de volgorde: „verbrenne was du angebetet hast, was du verbrannt hast, bete an,” enz.

¹ A.K. p. 18.

² ibidem p. 19.

³ ibidem p. 618.

⁴ Lat. Grammatik, p. 797^b. Cf. ook Biener, De. Wortstellung, Zs. f. deutsches Altertum 59 (1922), 138.

⁵ E. Richter, o.c., § 43.

⁶ A.K. p. 28.

⁷ Zie Gonda, A.V., p. 19 sqq., die talrijke voorbeelden van parallelisme uit verschillende talen geeft.

dans le parler populaire; ainsi la sonnerie de clairon qui annonce le repas des officiers: „*La soupe aux choux se fait dans la marmite; Dans la marmite se fait la soupe aux choux.*”¹ Vgl. ook de volgende nursery-rhymes: *Old King Cole was a merry old soul | and a merry old soul was he.*² *Turn again Whittington; W. t. a. t. a. W. Lord Mayor of London.*³ Duhamel, bij wien ik veel chiasme aantrof, geeft ook een voorbeeld waar hij een gesprek weergeeft: „*Ses cheveux sont déjà gris et grise aussi sa moustache.*”⁴ Chiasme met variatie: „*Je n'ai d'énergie que pour me brosser les dents. Dame! pour me brosser les dents, je ne manque pas de courage.*”⁵ Cf. ook Ov. Met. VI, 299–300: „*unam minimamque relinque! | de multis minimam posco*” clamavit „*et unam*”.

Alvorens over te gaan tot een bespreking van het chiasme in de Atharvaveda moet ik erop wijzen, dat ook deze vorm van variatie door de Indische theoretici is opgemerkt. Variatie van volgorde vertoont het volgende geval, dat Mammaṭa geeft als voorbeeld van akramatā (ontstentenis van eenvormigheid)⁶: *dvayaṃ gatam saṃprati śocaniyātāṃ samāgamaprārthanayā kapāliṇaḥ | kalā ca sā kāntimatī kalāvataḥ tvam asya lokasya ca netrakaumudī*, waarbij hij opmerkt: atra *tvamśabdānantaram cakāro yuktaḥ* „hier zou het woordje *ca* onmiddellijk na 't woord *tvam* gepast zijn”. Sommige commentatoren beijveren zich op prakramabhaṅga te wijzen en pogen de teksten te verbeteren. Zo b.v. Rāghavabhaṭṭa op Kālidāsa, Śak., b.v. bij 5, 11: *abhyaktam iva snātaḥ śucir aśucim iva prabuddha iva suptam | baddham iva svairagatir janam iha sukhasaṅginam avaimi*. Hier wil hij lezen *snāto 'bhyaktam iva śucir aśucim iva pr. s. iva | sv. saṃyatam iva* (gewelddadig!) „leest men dat, dan kan men prakramabhaṅga vermijden” (*iti paṭhitvā prakramabhaṅgadvayaṃ pariharaṇīyam*). Hier richt hij zich dus tegen chiasme. Ook bij 4, 13 een pr. bh. ten aanzien van de volgorde:

¹ Kr. Nyrop, Grammaire historique, Tome V, p. 431. Zie ook Frei, La Grammaire des Fautes, p. 278: „Mais le chiasme n'appartient pas exclusivement à la langue écrite. Il apparaît dans les chansons populaires...” Havers, Handb. p. 180: „Variationsbedürfnis führt weiterhin zum Chiasmus, den auch die Alltagssprache kennt.”

² Nelson, Favourite rhymes for the nursery, p. 96.

³ ibidem p. 88.

⁴ Le Désert de Bièvres (Mercure de France, Paris 1937), p. 83.

⁵ ibidem p. 281.

⁶ Kāv. 7, 252.

in de pāda's a, b en c zegt Kaṇva tot Śak.: „gij zijt aan een waardig echtgenoot gegeven. Zo ook heeft *deze navamālikā* (struik) (een waardig partner gevonden in) de mangoboom.” Dan in d: *asyām ahaṃ tvayi ca samprati vītacintaḥ* „om haar (de nav.) en U heb ik nu geen zorg meer.” Dit is chïastisch uitgedrukt. Rāgh. merkt op, dat hier in d opzettelijk de navam. het eerst genoemd wordt, omdat de spreker wil laten zien hoe belangrijk hij Śak.'s lievelingsstruik vindt. Daardoor wordt hem de prakr. bh. verklaarbaar. Ook Vāmaṇa¹ spreekt erover: *kramahīnārtham apakramam* || 22 || „het apakrama (d.i. afwijken van de (symmetrische) volgorde) is dat, waarin de uitgedrukte gedachte (artha) niet in de juiste volgorde staat.” De commentaar zegt: «In de „Aussage” (opgesomde begrippen) in een zin als ook in de niet-opgesomde is een zekere volgorde en samenhang: de zin, waarin deze volgorde niet in acht genomen is, wordt apakr. (niet symmetrisch) genoemd. B.v. in de versregel: *kīrtipratāpau bhavataḥ sūryācandramasoḥ samau* | „Uw roem en luister zijn gelijk aan zon en maan,” waar de roem (kīrti) gelijk is aan de maan en de luister (p.) aan de zon. Doordat „de zon” onregelmatig voorop staat is er apakrama. ... De symmetrie (volgorde, krama) kan ook daarin bestaan dat het belangrijkste eerst genoemd wordt: als dat ontbreekt, kan daarin de niet-symmetrie (apakr.) bestaan. B.v. in: *turaṅgam atha mātāṅgam prayacchāsmāi madālasam* „geef hem een paard of een olifant, die onder invloed van een bronstroes is.” Hier zou men den olifant voorop verwachten.»

Tot zover de tekst en commentaar. In 't laatste geval verzet deze auteur zich dus tegen een climax. Het is geen geval van *variatië* in volgorde.

Gonda² laat zien, hoe in de taal spontaan ontstane rhythmische schema's benut worden in de magische taal en zo een schakel vormen tussen de volkstaal en de meer conventionele, speciaal de sacrale taal. De Atharvaveda bleek talloze voorbeelden van parallelisme op te leveren; het lag voor de hand, hier ook naar chiasme te zoeken en het aantal gevallen, waar parallelisme samengaat met chiasme is groot. De A.V. is dus bij uitstek geschikt om als uitgangspunt te dienen voor de behandeling van het chiasme in Vedisch en Sanskrit, omdat de taal verwant is aan de volkstaal door het gebruik van schema's, die aan de volkstaal hun ontstaan danken en omdat in

¹ Kāv. 2, 2, 22.

² A.V. p. 22.

het strakke parallelisme het chiasme door contrastwerking onmiddellijk opvalt en *onmiskenbaar* is, terwijl men bij taaluitingen van ingewikkelder structuur dikwijls in het onzekere verkeert, of het woord chiasme wel op zijn plaats is.

Chiasme in de Atharvaveda.

I. De termen bestaan uit dezelfde woorden.

Ik ga uit van drie gevallen, waar de termen van het chiasme uit dezelfde woorden bestaan en dus alleen verschillen in volgorde: VI, 123, 3: *devāḥ pitarāḥ pitaro devāḥ* | yo asmi so asmi ||. IV, 17, 6-7: *kṣudhāmāraṃ tṛṣṇāmāraṃ* agotām anapadyatām | apāmārga tvayā vayaṃ sarvaṃ tad apa mrjmahe || *tṛṣṇāmāraṃ kṣudhāmāraṃ* atho akṣaparājayam | apāmārga tvayā vayaṃ sarvaṃ tad apa mrjmahe ||. In 17, 6ⁱ zijn dus 4 ongelukken genoemd, die afgewend moeten worden, waaraan in 7ⁱ een vijfde wordt toegevoegd, nadat ter inleiding de eerste 2 herhaald zijn in omgekeerde volgorde. Het herhalen van dezelfde woorden in omgekeerde volgorde troffen we reeds op p. 14 aan; het is de eenvoudigste vorm van chiasme, die we ook in de spreektaal veel ontmoeten; ik trof enige gevallen aan in de litteratuur, waar de schrijver in een gesprek gebruik maakt van deze eigenaardigheid. Cam. Obscura p. 52: «...Maar ik zou niet drinken,» zei hij eensklaps van toon veranderende. En den volzin omkeerende, voegde hij er... nog eens bij: „drinken zou ik niet.» Bij Fr. Mauriac: «„Les deux messieurs,» lui dis-je, „le gros et le maigre, le maigre et le gros!”»¹ Nyrop² haalt aan uit Molière's Don Juan: „...je les ai le premier avisés, avisés le premier je les ai.” Uit een preek: „Een arm stel die twee en die tien, die tien en die twee.” „Zij huilde en lachte, lachte en huilde tegelijk.”³ Vgl. ook Mozart, Don Giovanni I, eind: *gente ajuto, ajuto gente*.

Behaghel⁴ betoogt, dat onder invloed van sterke emotie een zinsdeel naar voren dringt. Daardoor ontstaat bij herhaling variatie van volgorde: „du wirst ja staunen, staunen wirst du.” Vgl. ook Birt ad Verg. Cat. XII, 1-4: (*superbe Nocturne, putidum caput, Datur tibi*

¹ Le noeud de vipères, Grasset '32, p. 227.

² o.c. p. 4.

³ J. M. Acket: Stijlstudie en Stijloefening. Haarlem 1918, p. 112.

⁴ Deutsche Syntax IV, § 1619.

puella quam petis, datur. Datur, sup. Noct., quam petis. Sed o sup. Noct., non vides...) „Die Lebhaftigkeit des Tons ist nirgends stärker als hier; ihr Ausdruck sind die starken und eindringlichen Iterationen, erstlich in der Anrede *sup. Noct.*, die wir dreimal hören; dazu das *datur tibi quam petis* mit Umkehrung; ...”

Genesis I, 27 (vulgaat): *Et creavit Deus hominem ad imaginem suam: ad im. Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos.* Hier is de herhaling de inleiding voor een verdere uitwerking van dezelfde gedachte. Bloomfield¹ vermeldt voorbeelden van het voorkomen van hetzelfde versdeel in verschillende volgorde; R.V. 1, 163 en 164: *āhus te trīṇi divi bandhanāni, – trīṇi ta āhur divi bandhanāni...* „The first form, with opening verb, asserts with the emphasis that belongs to a novel statement; the second, with verb in the middle, repeats the same statement musingly or reflectively, as an introduction to a further development of the theme of the hymn... In general we may be sure that change of order can have, tho (sic) it must not have, rhetorical value. Thus VS. 38. 11, and MS. 4. 9. 9: *divi dhā imaṁ yajñam imaṁ yajñam divi dhāḥ.*” Dit laatste sluit geheel aan bij A.V. VI, 123, 3. Vgl. nog Mhbh. XII, 267, 9534: *Cirakārika bhadrām te, bhadrām te Cirakārika |.*

Schijnbaar hiermee op één lijn staat VI, 89, 1d-2: *hārdiṁ te śocayāmasi || śocayāmasi te hārdiṁ śocayāmasi te manaḥ | vātaṁ dhūma iva sadhryaṁ mām evānvetu te manaḥ ||.* Uit het accent van het 2e en 3e śoc. blijkt, dat 2a en 2b ondergeschikt zijn aan 2^{II} en hieruit is misschien de volgorde te verklaren; men kan 2^I opvatten als bijzin, zodat het vooraan staan van het ww. natuurlijk is.

Bijna gelijkkluidend zijn I, 13, 2^a: *namas te pravato napāt* en 3^a: *pravato napān nama evāstu tubhyam.*

II. Twee termen bestaan uit hetzelfde woord of dezelfde woorden.

Het dichtst hierbij staan die gevallen, waar 2 termen van het chiasme uit hetzelfde woord of dezelfde woorden bestaan.² Van

¹ On the variable position of the finite verb in oldest Sanskrit. I.F. 31, p. 158.

² Cf. Stolz-Schmalz 797, 4b, waar hij citeert Cic. fin. 5, 95: *tamen labor possit, possit molestia.* cf. ook Ov. Metam. V, 483: *et modo sol nimius, nimius modo corripit imber.* A.V. Par. 70^b, 23, 4: *akālaḥ phalaṁ puṣpaṁ śitoṣṇatvam akālaḥ.* Nāla 13, 12^{II}: *kecid dantaiḥ karaiḥ kecit kecit padbhyāṁ hatā gajaiḥ.* Duhamel, Le Désert de Bièvres, p. 177: *Un autre nous trompa trois fois et, trois fois, s'en fut exaucé.*

deze gevallen, waarvan ik er 64 vond, zijn er 56 met min of meer zuiver parallelisme, nl.: I, 6, 4; 12, 4; 19, 1^I; 23, 3^I; 25, 2^I; II, 7, 2^I; 7, 4^{II}; 8, 2; 10, 6; 30, 5^I; 32, 4^I (= V, 23, 11^I); III, 3, 3; 5, 6^I; 5, 7^I; 11, 7^I; 19, 4; 22, 5^I; 28, 3; IV, 5, 4; 10, 6^{II}; 12, 5; 13, 1; 14, 8^{II}; 20, 6; 20, 9; 22, 3; 35, 4^I; 36, 2^I; V, 4, 5; 8, 7^I; 13, 4^I; 14, 2^I; 14, 13; 17, 7^I; 19, 14^I; 23, 11^I; 26, 1-2; 28, 3^{II}; 28, 7^I; 28, 9; 30, 4^I; VI, 3, 1^{II}; 12, 3; 13, 2-3; 19, 1-2; 24, 2^I; 37, 3^I; 40, 1; 56, 2; 64, 2-3; 73, 1^I; 78, 2^I; 108, 3; 130, 4; 142, 3; XIX, 2, 2 (bijna = I, 6, 4). Hier brengt dus het chiasme variatie in volgorde in uitingsgehelen, die overigens geheel of gedeeltelijk parallel zijn. Soms besluit het een reeks parallelle uitingsgehelen, b.v. IV, 14, 7^{II}-8: *prācyāṃ diśi śiro ajasya dhehi dakṣiṇāyāṃ diśi dakṣiṇaṃ dhehi pārśvam || pratīcyāṃ diśi... uttarasyāṃ diśi... | ūrdhvāyāṃ diśi... diśi dhruvāyāṃ ... |*. Zo vormt het chiasme een passende afsluiting van een reeks parallelle uitingsgehelen (cf. p. 12, noot 3, het uit Duhamel, *Le jardin* enz. geciteerde voorbeeld). Mooie voorbeelden van chiasme in parallelisme zijn de gevallen met *namas-*: VI, 13, 2-3: *namas te adhvākāya parāvākāya te namaḥ | sumatyai mṛtyo te namo durmatyai ta idaṃ namaḥ || namas te Yātudhānebhya namas te bheṣajebhyaḥ | namas te mṛtyo mūlebhya brāhmaṇebhya idaṃ namaḥ ||*. Behalve chiasme in de afzonderlijke versregels bestaat hier chiasme tussen 2 en 3, daar 2^I en 3^{II} chiasme vertonen, 2^{II} en 3^I niet, terwijl in 2^{II} *namas-* aan het eind, in 3^I aan het begin voorkomt. Hier brengt het chiasme dus drievoudig variatie op de volgorde. Een tweede vb. van chiasme met *namas-* is VI, 56, 2. Anaphora wordt afgewisseld door chiasme in IV, 20, 6: *darśaya mā Yātudhānān darśaya Yātudhānyaḥ | Piśācānt sarvān darśayeti tvā rabha oṣadhe ||*.

Niet in alle gevallen is het parallelisme even streng. Een vereenvoudiging toont reeds III, 22, 5: *yāvac catasraḥ pradīśaś cakṣur yāvāt samaśnute |*, waar het werkwoord slechts eenmaal voorkomt. Cf. III, 28, 3. Ook IV, 12, 3^I, waar van het ww. alleen de praepositie sam herhaald is: *saṃ te majjā majjñā bhavatu sam u te paruṣā paruḥ*.¹

Opvallend zijn ook de plaatsen waar de buitenste termen van het chiasme vormen van het pronomen relativum zijn, b.v. III, 5, 7^I; V, 30, 4^I. Bij IV, 8, 5 moet worden opgemerkt, dat de correspon-

¹ vgl. ook I, 12, 4: *śaṃ me... śaṃ astu... me |*.

derende plaats in het Taitt. Brāhm. chiasme heeft, nl.: *yā divyā āpaḥ payasā sambabhūvuḥ: yā antarikṣe uta pārthivīr yāḥ* (ook variatie: loc. antarikṣe tegenover adj. pārth., dus geen zuiver parallelisme. De A.V. heeft geen chiasme, maar: *yā āpo divyāḥ payasā madanty antarikṣa uta vā pṛthivyām* |. Ook de variatie ontbreekt). In IV, 13, 1: *uta devā avahitaṃ devā unnayathā punaḥ* | *utāgās cakruṣaṃ devā devā jīvayathā punaḥ* || is geen sprake van gewoon chiasme, daar de vocativus *devāḥ* buiten het zinsverband staat en slechts in de beide versregels op verschillende plaatsen is ingevoegd. Ook in II, 32, 4^I (= V, 23, 11^I) ziet men, evenals in III, 22, 5, maar op een andere manier, een loskomen van de zuivere parallelle vorm door het gebruik van een pron. i.p.v. de herhaling van het subst.: *hato rājā krimiṇām utaiṣām sthapatir hataḥ* |. In VI, 19, 1-2 is de overlevering onzeker: *punantu mā devajanāḥ punantu Manavo dhiyā* | *punantu visvā bhūtāni pavamānaḥ punātu mā* || *pavamānaḥ punātu mā* kratve... | (de laatste maal is pav. pun. herhaald als inleiding voor een nadere uitwerking van de gedachte, cf. pp. 16 en 17). Ppp. heeft echter in 2^a: *punātu mā pavamānaḥ*. Hierdoor ontstaat, behalve het chiasme in 1, ook nog chiasme tussen 1 en 2.

Tussen bijzinnen ontstaat soms chiasme, doordat in de 2e bijzin een woord vóór het pron. rel. of de conjunctie wordt getrokken, b.v. I, 25, 2^I: *yady arcir yadi vāsi śociḥ śakalyeṣi yadi vā te janitram* |. IV, 20, 9^I: *yo antarikṣeṇa patati divaṃ yaś cātisarpati* |. V, 17, 7^I: *ye garbhā avapadyante jagad yac cāpalupyate* |. Verder IV, 35, 4 met *yasmāt*; V, 19, 14^I met *yena*¹. Cf. V, 23, 3^{I/II}: *datām yaḥ*... In 47 van de 56 bovengenoemde gevallen is in het parallelisme niet veel anders dan een opsomming uitgedrukt², waarvoor het in zijn wijldlopgheid de primitieve vorm is. In slechts 9 gevallen ligt er tussen de delen van het chiasme een ander verband.³

Verschillende mogelijkheden worden naast elkaar gesteld in I, 25, 2^I (zie boven). In de volgende 2 gevallen vormen de 2 delen van

¹ cf. VI, 136, 3^I: *yas te keśo 'vapadyate samūlo yaś ca vṛścate* |, waar eigenlijk geen chiasme bestaat.

² cf. Nala 13, 12^{II}: *kecid dantaiḥ karaiḥ kecit kecit padbhyām hatā gajaiḥ. Sāvitrī 5, 98: yadi me 'sti tapas taptam, yadi dattam, hutam yadi, |...*

³ Natuurlijk is men bij een dergelijke indeling nooit geheel vrij van subjectiviteit. Misschien zijn in meer gevallen antithetische of andere tendenzen aan te wijzen, dan in de weinige, waarin ik ze noem.

het chiasme, in symmetrie opgesteld, a.h.w. elkaars complement; alle mogelijkheden zijn uitgeput in 2 relatieve bijzinnen, die elkaars tegenovergestelde uitdrukken en daardoor elkaar aanvullen: IV, 36, 2^I: *yo no dipsād adipsato dipsato yaś ca dipsati* |¹. VI, 37, 3^I: *yo naḥ śapād aśapataḥ śapato yaś ca naḥ śapāt* | (hier dus geen variatie van modus, zoals in IV, 36, 2^I). De teksten T. Br., T. Ā. Āp. hebben echter in Ib: *yaś ca naḥ śapato śapāt*, met een ander chiasme.

Een soort tweeëenheid vormt ook II, 30, 5^I: *eyam agan patikāmā janikāmo 'ham āgamam* |² (rijm in het midden).

Misschien ligt climax in de beide volgende vbb.: III, 11, 7^I: *jarāyai tvā pari dadāmi jarāyai ni dhuvāmi tvā* | en III, 19, 4: *tikṣṇīyāṃsaḥ paraśor agnes tikṣṇatarā uta* | Indrasya vrajāt tikṣṇīyāṃsaḥ ... || (toeneming van de omvang der zinsdelen). Met II, 30, 5^I is weer meer te vergelijken V, 8, 7^I: *yān asāv atisarāṃś cakāra kṛṇavac ca yān* | „What over-runners he yonder has made, and what he shall make” (vertaling Whitney-Lanman), waarmee alle mogelijke „over-runners” zijn aangeduid.

Een soort antithese ligt in V, 14, 13: *agnir ivaitu pratikūlam anukūlam ivodakam* |³.

Weinig opvallend chiasme vindt men in de volgende dringende bede om bevrijd te zijn van vrees (VI, 40, 1): *abhayaṃ dyāvāpṛthivī ihāstu no 'bhayaṃ Somaḥ Savitā naḥ kṛṇotu* | *abhayaṃ no 'stūrv antarikṣaṃ saptarṣiṇāṃ ca haviṣābhayaṃ no astu* ||. Hier is het parallelisme zozeer door variatie verbroken, dat ook het chiasme niet zuiver is; antarikṣam en saptarṣiṇāṃ (ca) haviṣā zijn grammaticaal zo verschillend, dat ze nauwelijks termen van chiasme kunnen heten.

Er zijn nu nog 8 gevallen van chiasme met 2 termen bestaande uit hetzelfde woord of dezelfde woorden, die niet parallelistisch zijn (zie p. 18). Op de grens staan I, 23, 1^{II}-2^I en IV, 13, 2^{II}. I, 23,

¹ Voor de volgorde dipsato yaḥ zie p. 19.

² Enigszins te vergelijken: „doch als jongens bij de meisjes, meisjes bij de jongens zijn” (Wouters-Moorman, Het straatlied, 38). Fr. Mauriac, Le noeud de vipères, p. 269: *Ceux que je devais aimer sont morts; morts ceux qui auraient pu m'aimer.*

³ De grens tussen opsomming en antithese is moeilijk te trekken. In een geval als V, 26, 1-2: *yajūṃṣi yajñe samidhaḥ svāhāgniḥ pravidvān iha vo yunaktu* || *yunaktu devaḥ Savitā prajānann asmin yajñe mahiṣaḥ svāhā* || kan misschien evengoed van tegenstelling als van opsomming gesproken worden: „Laat Agni..., maar laat god S. ...”

111-21: *idaṃ rajani rajaya kilāsaṃ palitaṃ ca yat || kilāsaṃ ca palitaṃ ca nir ito nāśayā pṛṣat* | Hier staat dus de bijzin kil. pal. ca yat tegenover kil. ca pal. ca¹. Evenzo IV, 13, 211: *dakṣaṃ te anya ā vātu vy anyo vātu yad rapaḥ* || „Laat de één voorspoed voor U hierheen blazen; laat de ander wegblazen de klacht die (ge hebt).”

In III, 13, 51: *āpo bhadrā ghr̥tam id āpa āsan* staan bhadrāḥ en ghr̥tam niet op één lijn, daar bhadrāḥ een adjectivum is en een eigenschap van de wateren aangeeft, terwijl met het 2e deel van de versregel de wateren met ghr̥ta- worden geïdentificeerd.

III, 19, 61: *uddharsantām maghavan vājināny ud vīraṇām jayātām etu ghoṣaḥ | pṛthag ghoṣā ululayaḥ ketumanta udīratām* | „Let their energies be excited, o bounteous one; let the noise of the conquering heroes arise; let the noises, the clear halloos, go up severally” (vert. Wh.-L.). Hier zou men in zeer ruime zin van parallelisme kunnen spreken: driemaal (imp. + nom.), onderstreept door het driemaal gebruikte ut (anafora).

IV, 36, 7-8: *na Piśācaiḥ saṃ śaknōmi na stenair na vanargubhiḥ | Piśācās tasmān naśyanti yaṃ ahaṃ grāmam āviśe || yaṃ grāmam āviśata idam ugraṃ saho mama | Piśācās tasmān naśyanti na pāpam upa jānate* || „I cannot (bear) with Piśācas, nor with thieves, nor with savages (?vanargu); the P. disappear from that village which I enter. Whatever village this formidable power of mine enters, from that the P. disappear; (there) they devise not evil” (vert. Wh.-L.). *yaṃ grāmam āviśata* ... knoopt logisch deze zin aan de voorafgaande (soort concatenatie); het chiasme is hier natuurlijk ontstaan.

Geen doorzichtig chiasme vormt V, 11, 511: *kiṃ rajasa enā paro anyad asty enā kiṃ pareṇāvaram amura || „is there anything else beyond the welkin? is there anything below what is beyond, o unerring one (? amura)?”* (vert. Wh.-L.).²

VI, 63, 11: *yat te devī Nirṛtir ābabandha dāma grīvāsv avimokyam yat* |³ „de band die de goddelijke N. om Uw nek bond (en) die niet los te maken was”. VI, 113, 11: *Tṛte devā amṛjataitad enas*

¹ cf. Kāl. Kum. 8, 57: *śuddham āvilam avasthitaṃ calaṃ vakram ārjavagunānvitaṃ ca yat*; dit chiasme is kunstig: vakram correspondeert met āvilam („wat rein en troebel is, vast en zich bewegend, wat krom en recht is”).

² Eigenlijk is ook dit vb. niet zonder parallelisme. Ook hier is het moeilijk de grens te trekken.

³ cf. pp. 18-19.

Tṛta enaṃ manuṣyeṣu mamṛje | „de goden besmeurden T. met die zonde; T. besmeurde mensen ermee.” Hier chiasme, doordat de naam *Tṛta* tweemaal vooropgesteld is.

Geen van deze 8 gevallen is een geval van zuivere opsomming.

III. Twee termen bestaan uit synoniemen.

Ik vond 18 gevallen, waar in de 2e helft van het chiasme een synoniem stond i.p.v. hetzelfde woord, nl.: I, 16, 2^I; 16, 3^I; II, 3, 6^I; 4, 3^I; 29, 2^I; 36, 1c; III, 30, 2^I; IV, 9, 10; 12, 3-4; 19, 8^I; V, 13, 8^I; 18, 4a; 23, 9^{II}; 29, 4b; 29, 5^I; VI, 50, 1^I; 68, 1^I; 88, 3^I. Al deze gevallen vertonen parallelisme, behalve VI, 68, 1^I, dat eigenlijk een geval van suppletie is: āyam *agant* Savitā kṣureṇoṣṇena vāya udakenehi | en V, 23, 9^{II}, waar tegenover een subst. in de eerste helft van het chiasme in de tweede helft de bijzin *yac chiraḥ* staat (zie p. 21).

In 13 gevallen is er sprake van opsomming; de overige 4 gevallen zijn: IV, 9, 10, waar beide helften van het chiasme met *yadi* beginnen, VI, 68, 1^I, dat hierboven reeds geciteerd is, IV, 19, 8^I: śatena *mā pari pāhi sahasreṇābhi rakṣa mā* |, waarin climax ligt, V, 13, 8^I: *Urugūlāyā duhitā jātā Dāsyasiknyāḥ* |, waar hetzelfde op 2 manieren is uitgedrukt, en III, 30, 2^I: *anuvrataḥ pituḥ putro mātṛā bhavatu sammanāḥ* | „be the son submissive to the father, like-minded with the mother” (vert. Wh.-L.). Dit is te vergelijken met de op p. 20 geciteerde plaatsen, waar een tweeënheid is uitgedrukt. Van de overige 13 gevallen is I, 16, 3^I bijna gelijkkluidend met II, 4, 3^I.

II, 29, 2^I: āyur asmai *dhehi Jātavedaḥ prajāṃ Tvaṣṭar adhini-dhehy asmai* | valt ook onder II door de herhaling van *asmai*, evenals het hierboven geciteerde IV, 19, 8^I door *mā*.

Een mooi voorbeeld van chiasme met synoniemen is IV, 12, 3^I-4^I: *saṃ* te majjā majjñā *bhavatu sam* u te paruṣā paruḥ | (*saṃ* te māṃsasya visrastam *saṃ* asthy api rohatu ||) majjā majjñā *saṃ dhīyatām* carmaṇā carma *rohatu* | (hier dus 3 synoniemen: *saṃ... bhavatu, saṃ dhīyatām* en *rohatu*; vgl. ook IV, 12, 5: *loma lomnā saṃ kalpayā tvacā saṃ kalpayā tvacam* | *aṣṛk* te *asthi rohatu* *chinnam saṃ dhehy oṣadhe* ||; in 3^I zijn het evenwel geen synn., die het chiasme vormen, maar nom. en instr.; in 4^I staat

¹ cf. p. 18.

majjā majjñā chiastisch t.o. par. par. in 3^I en t.o. carm. carm. in 4^I; sam dhīyatām staat enigszins chiastisch t.o. sam in 3^I, waarom ik deze regels bij deze groep heb genomen).

Een bijzonder geval is nog V, 29, 4: akṣyau *ni vidhya* hṛdayam *ni vidhya* jihvām *ni trndhi pra* dato *mṛñhi* |, waar eerst tweemaal hetzelfde ww. is gebruikt en daarna 2 synoniemen met chiasme staan.

IV. Chiasme zonder synoniemen.

Van de overige 34 gevallen van chiasme zijn er 20 in parallelisme: I, 18, 2; III, 10, 13^{II}; 30, 3^I; IV, 2, 3; 5, 2^I; 14, 1^{II}; 15, 1^I; 34, 1^{II}; 35, 3; V, 18, 8^I; 23, 3; 25, 5; 29, 10^{II}; 30, 6^{II}; VI, 21, 2^{II}; 60, 1^{II}; 86, 3; 91, 2^I; 99, 3c; 137, 3^I. Van deze 20 gevallen zijn er 15, die een opsomming bevatten. Mooie vbb. van opsomming in parallelisme met chiasme zijn b.v. III, 30, 3^I: mā *bhrātā bhrātaram* dvikṣan mā *svasāram* uta *svasā* |, waarin de wederkerigheid is uitgedrukt, en V, 18, 8^I: *jihvā jyā bhavati kulmalaṃ vān nādīkā dantās* (tapasā-bhidigdḥāḥ) | „His tongue becomes a bow-string, his voice an (arrow-) neck, his teeth (become) shafts...” (vert. Wh.-L.). IV, 2, 3 is chiasme met homoioteleuton: yām *krandasī avataś caskabhāne bhīyasāne* rodasī *ahvayetām* |. IV, 34, 1: *brahmāsyā śīrṣaṃ bṛhad asya pṛṣṭham Vāmadevyam udaram odanasya | chandāmsi pakṣau mukham asya satyaṃ viṣṭārī jātas tapaso 'dhi yajñah* ||¹, waarin verschillende delen van de odana geïdentificeerd worden met brahma enz., eerst zonder, in ^{II} met chiasme. Een soort chiasme vertoont IV, 15, 1^I: *samutpatantu pradiśo nabhasvatīḥ sam abhrāṇi vātajūtāni yantu* |, hoewel sam in beide delen vooraan staat. Er zijn dus 5 gevallen van parallelisme, die geen opsomming bevatten. VI, 60, 1^{II}: *asyā icchann agruvai patim* uta *jāyām ajānaye* || „een man zoekend voor deze ongehuwde vrouw en een vrouw voor dezen ongehuwden man” („tweeënheid”, cf. de vbb. op p. 20, speciaal II, 30, 5^I).

Stilte en eenzaamheid zijn uitgedrukt in IV, 5, 2^I: *na bhūmim vāto ati vāti nāti paśyati* kaścana |. In V, 30, 6^{II}: *dūtau Yamasya*

¹ *viṣṭārī jātas tapaso 'dhi yajñah* „the viṣṭārin (is) a sacrifice born out of fervor” (vert. Wh.-L.). Zo komt vaker na een reeks parallelle zinsdelen een meer uitvoerige wending; cf. ook V, 18, 8^I: *tapasā-bhidigdḥāḥ*.

mānu gā adhi jīvapurā ihi || kan men tussen de twee helften van het chiasme „maar” denken. VI, 21, 2^{II}: *Somo bhaga iva yāmeṣu deveṣu Varuṇo yathā* ||. VI, 99, 3^c: *deva Savitaḥ Soma rājan*.

Er blijven dus 14 gevallen over zonder parallelisme: I, 17, 2^{II}; III, 8, 1; 9, 5^I; IV, 10, 2^{II}; 15, 11; V, 28, 3^I; 28, 5; 29, 1^I; VI, 12, 1; 29, 1^b; 37, 3^{II}; 68, 2; 92, 1^{II}; 115, 1. Hiervan zijn er 3 of 4 verdeeld over bij- en hoofdzin, nl. I, 17, 2^{II}; III, 9, 5^I (?); VI, 29, 1^b en 115, 1.¹ I, 17, 2^{II}: *kaniṣṭhikā ca tiṣṭhati tiṣṭhād* id *dhamanir mahī* ||. Bij Whitney-Lanman wordt hierbij opgemerkt: „the accent of *tiṣṭhati* seems to show *ca* to be the equivalent of *cet* here.”² III, 9, 5^I: *duṣṭyai hi tvā bhartsyāmi dūṣayiṣyāmi kābavam* | „Since I shall bind thee (on) for spoiling, I shall spoil the *kābava*” (vert. Wh.-L.). IV, 15, 11 is een geval van inversie. Drie voorbeelden zijn gevallen van opsomming: V, 28, 5; VI, 68, 2; VI, 92, 1^{II}. V, 28, 5: *bhūmiṣ tvā pātu haritena viśvabhṛd Agniḥ pipartv ayaśa sajoṣāḥ* | *vīrudbhiṣ te Arjunaṃ saṃvidānaṃ dakṣaṃ dadhātu sumanasyamānam* ||. 5^I bestaat uit 2 parallele delen zonder chiasme; ^{II} vormt chiasme met 1, voert een andere constructie in en is tevens uitvoeriger (cf. p. 23, noot 1). Goed hiermee te vergelijken is VI, 68, 2: *aditiḥ śmaśru vapatv āpa undantu varcaśa* | *cikītsatu Prajāpatir dīrghāyutvāya cakṣase* ||, daar ook hier in het tweede gedeelte chiasme komt en uitbreiding, hier door middel van twee finale dativi. Eenvoudiger is VI, 92, 1^{II}: *yuñjantu tvā Maruto viśvavedasa ā te Tvaṣṭā patsu javaṃ dadhātu* ||. In IV, 10, 2^{II} ontstaat chiasme, doordat het obj. van het absolutivum achter het abs. staat, het obj. van het hoofdwerkwoord voor het hoofdwerkwoord: *śaṅkhena hatvā rakṣāṃsy atrīṇo vi śahāmahe* ||. VI, 12, 1: *pari dyām iva sūryo hīnām janim āgamam* | *rātrī jagad ivānyad dhamsāt...* || „Ik ben het nest der slangen rondgegaan als de zon rond de hemel, als de nacht rond levende wezens behalve

¹ cf. Stolz-Schmalz 797, 4b: „Der Chiasmus kann auch... auf Haupt- und Nebensatz verteilt sein, zB. Vell. 2, 26, 2 in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus.” In het Skt. is dit soort chiasme gewoon: *Sāvitrī* 5, 62: *...tatra, yatra...* *Nala* 7, 1^{II}: *...tatra, yatra...* *Ait. Brāhm.* I, 13, 26: *...tāvad yāvat...*

² Ook van nevenschikte zinnen kan de één in wezen ondergeschikt zijn aan de ander, waaruit chiasme te verklaren is; cf. Garratt, *Legacy of India*, p. 128: The word was *holy*; *holy* also should be the earthy repositories of such treasure „omdat het woord heilig was, moesten ook...”

de zwaan." VI, 37, 3^{II}: *śune peṣṭram* ivāvaksāmam *taṃ* pratyasyāmi *mṛtyave* || „him, withered (?), I cast forth for death, as a bone (??) for a dog" (vert. Wh.-L.). Het vergeleken staat hier chiastisch tegenover datgene, waarmee het vergeleken wordt. III, 8, 1: *ā yātu* Mitra *ṛtubhiḥ kalpamānaḥ samveśayan* pṛthivīm *usriyābhiḥ* | *athāsmabhyam* Varuṇo Vāyur Agnir *brhad rāṣṭram samveśyam dadhātu* ||. Dus in I chiasme bij de participia; I en II chiastisch tegenover elkaar; in II wordt, misschien onder invloed van *atha*, de volgorde van de zin omgekeerd. V, 28, 3^I: *trayaḥ poṣās trivṛti śrayantām anaktu* Pūṣā *payasā gṛtena* | (chiasme door inversie). V, 29, 1^I: *purastād yukto vaha Jātavedo 'gne* *viddhi kriyamāṇam yathedam* | (soort chiasme door nevenplaatsing der vocativi, maar cf. 2^I: *tathā tad Agne kṛṇu Jātavedo viśvebhir devaiḥ saha samvidānaḥ* |).

V. Schijnchiasme.

Schijnbaar komt chiasme voor in V, 28, 14^c: *bhindat sapatnān adharāṃś* ca *kṛṇvat*, waar *adh.* praedicatief staat en VI, 136, 3^I: *yas* te *keśo 'vapadyate samūlo yaś* ca *vṛscate* | (cf. p. 19, noot 1). *Samūlaḥ* is praedicatief, staat dus niet op één lijn met *keśaḥ*. II, 32, 1^I: *udyanā ādityaḥ krimīn* *hantu nimrocān* *hantu raśmibhiḥ* |. Doordat *udyan* en *nimrocān*, *hantu* en *hantu* op één lijn staan, zou de regel symmetrisch lijken, als ook *krimīn* en *raśmibhiḥ* overeenkomstige plaatsen hadden; maar deze woorden zijn grammaticaal te weinig aequivalent, om chiasme te kunnen veroorzaken.

Overzicht van het chiasme in de A.V.

Houdt men alleen rekening met de in II, III en IV genoemde gevallen van chiasme, dan blijkt, dat van de som van 116 gevallen er 92 (dus meer dan $\frac{3}{4}$) voorkomen gepaard met parallelisme, en dat 78 (dus ongeveer $\frac{2}{3}$) een opsomming bevatten. We hebben gezien, dat ook bij gevallen, die wij niet onder parallelisme gerangschikt hebben, het parallelisme niet altijd geheel afwezig is en dat de term „opsomming" misschien niet altijd geheel het verband dekt tussen de delen van het chiasme. In ieder geval mag men wel de conclusie trekken, dat chiasme in de A.V. sterk aan parallelisme gebonden is en waarschijnlijk aan het parallelisme zijn ontstaan dankt. Van antithetische strekking van het chiasme is zeer weinig gebleken.

Chiasme in de Brāhmaṇa's.

I. Aitareya-Brāhmaṇa VII.

Ook hier ga ik uit van de plaatsen, waar chiasme voorkomt gepaard met parallelisme: VII, 2, 8; 5, 1; 15, 4 (metrisch); 15, 7; 15, 8; 20, 5; 34, 5.

2, 8: *adhyardhaśatam kāye, sakthinī dvipañcāśe ca viñse corū dvipañcaviñse, śeṣam tu śirasy upari dadhyāt* (opsomming). 15, 4 (metr.): *Kaliḥ śayāno bhavati samjīhānas tu Dvāparaḥ | uttiṣṭhaṅs Tretā bhavati Kṛtam sampadyate caran ||*. 20, 5: *...śriyam aśnute, 'śnute ha prajānām aiśvaryam ādhipatyam, ya evam upasthāya... dikṣate kṣatriyaḥ san*. Dit laatste type van inversie onder invloed van een zin beginnende met: *ya evam... zullen we nog meer ontmoeten*. Gevallen, waar chiasme ontstaat, doordat de directe rede in het midden staat, zijn 15, 7 en 8 (geen van beiden zuiver parallelisme). 34, 5: *samāna ātmanah pratyabhimarśah, samānam āpyāyanaṃ camasasya*.

Zonder parallelisme 1, 2: *yaḥ śvaḥsutyām prāha tasyājinam, iḷā sarveṣām hotur vā* (door de lengte der genn. sarv. hot. iḷā naar voren gehaald). Verdeeld over bij- en hoofdzin is chiasme in 17, 4 (metr.): *yaḥ sakṛt pāpakaṃ kuryāt kuryād enat tato 'param |*. Gevallen, waar 2 termen van het chiasme uit formules bestaan, zijn 17, 1; 20, 3. De volgorde absolutivum × obj. : obj. × hoofdwerkwoord komt voor in 6, 1. In zeer ruime zin mag men misschien nog van chiasme spreken bij de variërende volgorde in 23, 2 en 24, 2. 23, 2: *...āhutim hutvāhavanīyam upatiṣṭheta*. 24, 2: *...hutvāhutim āhavanīyam upatiṣṭheta*. Aan het eind van 23 en 24 staat weer: *...etām āhutim hutvāhavanīyam upasthāya...*, waar onder invloed van „etām” āhutim voor het abs. staat. Antithese ligt m.i. alleen in 15, 4.

Door het geringe aantal chiasmen is het moeilijk, hier verband aan te tonen tussen chiasme en parallelisme.

II. Jaiminīya-Brāhmaṇa.

Hier ga ik uit van een plaats, die op één lijn te stellen is met de eerstgenoemde voorbeelden uit de A. V., waar nl. dezelfde woorden in omgekeerde volgorde herhaald worden: 116 (p. 130): *kāmāvakṛṇo 'smy avakṛṇo 'smi kāma kāmāya svāhā, kāmābhidrugho 'smy abhidrugho 'smi kāma kāmāya svāheti*.

Chiasme in parallelisme komt voor 3 (p. 6): ...brāhmaṇam eva *śraddhayā* praviśati, *payasā* paśūn, instr. acc., instr. acc., instr. acc., instr. acc.; 6 (p. 9): abs. acc. acc. abs.; r. 10 van beneden: agnim upadiśann uvāce-: 'dam yaśa ity, ado yaśa ity ādityam (dus formules in het midden, cf. p. 26). r. 2 v. ben.: agnim up. uv.-: 'dam satyam ity, adah s. ity ād. enz. 11 (p. 17): tam atas *tisṛbhir* ādadata, *tisṛbhir* antarikṣāt (2 ×). 84 (p. 87): anto vai payasām *ghṛtam*, antaḥ *svargo* lokānām; anto vai rasānām *madhv*, antaḥ *svargo* lokānām. 139 (p. 165): aṣṭau prātaḥsavane dadāty, getal loc., getal loc., loc. getal, loc. getal. Chiasme door de bijzin ya evaṃ veda 145 (p. 181): aṣṭako hāsya prajāyām *abhiṣiṣice*; *gacchati* rājyaṃ ya evaṃ veda. – tato vai *te prajā* asmiṃ lloke vidhāya svargaṃ lokam agacchan; prajāṃ evāsmiṃ lloke vidhāya svargaṃ lokam *gacchati* ya evaṃ veda. 191 (p. 264): avānnādyam *runddhe*, *vṛṅkte* dviṣato bhrātrvyasyānnādyam ya evaṃ veda (cf. p. 26).

Niet parallelistisch zijn: 20 (p. 29): pūtā medhyāḥ śritāḥ *syāma*, *gacchema* svargaṃ lokam. De eerste zin is misschien in wezen een hypothetische bijzin; de 2e is dan de nazin, heeft daardoor het ww. voorop, waardoor chiasme ontstaat. Maar cf. r. 6-7: tato vai te pūtā medhyāḥ śritā *abhavann*, *agacchan* svargaṃ lokam. Hier is ook de 1e zin duidelijk hoofdzin, maar naar de betekenis ondergeschikt aan de 2e. 104 (p. 118): ye rāthantarā āsan, rāthantaram te 'nv asrjyanta; ye *bārhatā*, *bṛhat te*; r. 5-6: yā rāthantarī vāg āsit, bārhatān sa (l. sā) paśūn āviśad; yā bārhatī, rāthantarān *sā*; p. 119, r. 5-7: *te ye* rāthantarāḥ paśavo, rāthantarīm asya *te* vācam paśyanta upatiṣṭhante; ye bārhatā, bārhatīm *te* (alles bij- en hoofdzinnen).

Behalve de gevallen van chiasme, die verdeeld zijn over bij- en hoofdzin, zijn dus bijna alle vbb. parallelistisch; ook hier dus bestaat duidelijk verband tussen chiasme en parallelisme.

Chiasme in de Upaniṣad's.

I. *Bṛhad-Āraṇyaka-Upaniṣad*.

In adhyāya III en IV vond ik 11 vbb. van chiasme, waarvan er 8 voorkomen in parallelisme. III, 2, 13: yatrāsya puruṣasya mṛta-syāgnim vāg apyeti, vātaṃ *prānaḥ*, *caḥsur ādityam*, *manas candram*, *diśaḥ śrotram*, *pṛthivīm śarīram*... kvāyam tadā puruṣo bhavati.

Delbrück¹ merkt deze volgorde op en tracht ze te verklaren: «Man würde im Anfang erwarten: *yatra asya pur. mṛt. vāg agnim apyeti*. Indessen da die Frage schliesslich lautet: „wo bleibt der Mensch“, so liegt der Ton weniger auf den verschiedenen Bestandtheilen des Menschen, als auf dem Ort, wohin diese kommen. Deshalb wird *agnim* vorgeschoben, und somit *vāk* von seinem Gen. pur. getrennt. In der weiteren Aufzählung ist dann wieder ein Wechsel beliebt...»

Streven naar afwisseling neemt hij b.v. ook aan² bij Śat. 11, 2, 3, 1: *tad devānt sṛṣṭvaiṣu lokeṣu vyārohayad, asminn eva loka 'gnim, vāyum antarikṣe, divy eva sūryam*.

Andere vbb. met parallelisme: III, 9, 28^I (śl.): *Tasya lomāni pāmāni tvag asyotpāṭikā bahiḥ* (natuurlijk chiasme, daar *asya* de 2e plaats zoekt; tweemaal „*tasya*” zou te nadrukkelijk zijn). III, 9, 28^{III} (śl.): *Māmsāny asya śakarāni, kinātaṃ snāva, tat sthiram*. IV, 1, 2: *Hastyṣabhaṃ sahasraṃ dadāmi, iti hovāca Janaka Vaidehaḥ. Sa hovāca Yājñavalkyaḥ: pitā me 'manyata enz.* Cf. ook IV, 1, 1: *Taṃ hovāca: ...iti ...iti hovāca*. IV, 2, 4: *...iti hovāca Y. Sa hovāca J. V.: ...iti* (cf. p. 26). IV, 3, 4-6: *Astam ita āditye, Y., candramasy astam ite ... Astam ita āditye, Y., candramasy astam ite, śānte 'gnau... Astam ita āditye, Y., candramasy astam ite, śānte 'gnau, śāntāyām vāci...* Delbrück³ wijst op deze volgorde en tracht deze te verklaren: «...astamita āditye mit Voranstellung des Part., weil auf demselben der Ton liegt... astamita āditye, Y., candramasy astamite, mit Voransetzung von candramasi, weil es heisst: „wenn auch dieser untergegangen ist.” Man müsste also annehmen, dass in diesem Falle die traditionelle Wortstellung⁴ etwas Sensationelles angenommen hat, weil sie im Gegensatz gegen die occasionelle steht.» Als ze mogelijkheid veronderstelt hij, dat er geen traditionele volgorde bestaat voor de loc. abs., maar dat „nach Bedürfniss” het „stärker betonte” woord vooraan komt.⁵ In ieder geval is de verwisseling van volgorde in deze verschillende teksten zeer opval-

¹ Die A. I. Wortfolge aus dem Śatapathabrāhm. dargestellt. Synt. Forsch. III, pp. 59-60.

² ibidem p. 61.

³ ibidem p. 41-42.

⁴ d. w. z. de volgorde, waarbij het partic. achter het subst. staat.

⁵ vgl. Chānd. Up. 1, 8, 4: *Kā sāmno gatiṛ itī, svara itī hovāca. Svarasya kā gatiṛ itī...* II, 2, 1: *Lokeṣu pañcavidhaṃ sāmopāsita. Pṛthivī hiṅkaraḥ(l.-kā-), agniḥ prastāvaḥ... ity ūrdhveṣu. 2. Athāvṛtṣeṣu: Dyaur hiṅkaraḥ enz.*

lend en moet er een verschil in betekenis aan ten grondslag liggen; misschien worden zon en maan door het chiasme nauwer aan elkaar gekoppeld. Cf. Lévi, *Le Théâtre Indien*, p. 373-4: Le rideau est en étoffe fine; sa couleur doit être en harmonie avec le sentiment principal de la pièce: blanche, pour un spectacle érotique; jaune, s'il est héroïque; sombre, s'il est pathétique; bariolée, s'il est *comique*; s'il est *tragique*, noire; s'il est horrible, sombre; s'il est violent, *rouge*; *noire* enfin, s'il est merveilleux, waar *comique tragique* a.h.w. achter zich aan sleept (aan het eind slot-chiasme, veroorzaakt door *entfin*).

IV, 3, 7: Yo 'yaṃ vijñānamayaḥ *prāṇeṣu*, *hṛdy* antarjyotiḥ puruṣaḥ... IV, 5, 1: Taylor ha Maitreyī *brahmavādinī* babhūva, *strīprajñāiva* tarhi Kātyāyanī. Hier ligt duidelijk antithese tussen de beide delen van de zin.

Van de 3 vbb. zonder parallelisme zijn er twee gevallen van bij-en hoofdzin: III, 3, 2: agacchan vai te *tatra*, *yatrāśvamedhayājino* gacchantīti, maar verderop ... *tatrāgamayad yatrāśvamedhayājino* 'bhavann iti. IV, 5, 3: Yan nu ma iyam, bhagoḥ, sarvā pṛthivī vittena pūrṇā *syāt*, *syām* nv ahaṃ tenāmṛtā, āho neti.

Chiasme in een vergelijking vindt men III, 9, 28^{II} (śl.): *Tasmāt tad ātrṇmāt praiti, raso vrkṣād ivāhatāt* (cf. p. 25).

II. Chāndogya-Upaniṣad.

Ook hier komt het chiasme overwegend in parallelle uitingsgehelen voor: I, 7, 5; 8, 3; II, 2, 1-2; III, 11, 4; 13, 6; 14, 2-4; 15, 2; 18, 3-6; IV, 1, 8; 5, 1; 5, 3; 6, 2; 6, 4; 7, 2; 7, 4; 11, 2; 16, 2; 16, 3; 17, 1-2; V, 2, 1; 11, 7-12, 1; 24, 2-3; VII, 1, 1; 26, 2; VIII, 1, 3; 1, 5; 6, 5; 10, 1-2.

I, 7, 5: Tasyaitasya tad eva rūpaṃ *yad amuṣya rūpam*, *yāv amuṣya geṣṇau* tau geṣṇau, yan nāma tan nāma. III, 11, 4: Tad dhaitad Brahmā *Prajāpataya* uvāca, *Prajāpatir Manave*, Manuḥ *prajābhyah*. Tad dhaitad *Uddālakāyārunāye jyeṣṭhāya putrāya* pitā brahma provāca. In de 2e zin wordt breder verteld hoe de vader zijn zoon in het brahma onderwees, met nadrukkelijke vooropstelling van de naam van den zoon. Bij dit chiasme speelt het gevoels-element een rol. III, 13, 6: Sa ya etān evaṃ pañca brahmapuruṣān svargasya lokasya dvārapān veda, asya kule vīro *jāyate*, *prati-padyate* svargaṃ lokam, ya etān evaṃ pañca brahmapuruṣān

svargasya lokasya dvārapān veda. Vgl. I, 6, 7 (zonder parallelisme) ... sa eṣa sarvebhyaḥ pāpmabhya uditāḥ. *Udeti* ha vai sarvebhyaḥ pāpmabhyo ya evaṃ veda.¹ In III, 13, 6 staan grotere eenheden chiasisch tegenover elkaar. Nog sterker komt dit uit in III, 14, 2-4: Manomayaḥ prāṇasarīro bhārūpaḥ satyasaṅkalpa ākāśātmā sarvakarmā sarvakāmaḥ sarvagandhaḥ sarvarasaḥ sarvam idam abhyāto 'vāky anādarāḥ, eṣa ma ātmāntar hṛdaye, aṇīyān vriher vā yavād vā sarṣapād vā śyāmākād vā śyāmākatanḍulād vā. *Eṣa ma ātmāntar hṛdaye* jyāyān pṛthivyāḥ, jyāyān antarikṣāt, jyāyān divaḥ, jyāyān ebhyo lokebhyaḥ. Sarvakarmā sarvakāmaḥ sarvagandhaḥ ..., *eṣa ma ātmāntar hṛdaye*, etad brahma. Vgl. ook III, 18, 3-6: Vāg eva brahmaṇas caturthaḥ pādaḥ: so 'gninā jyotiṣā bhāti ca tapati ca. *Bhāti ca tapati ca* kīrtiyā yaśasā brahmavarcaṣena ya evaṃ veda enz.; IV, 5, 3; 6, 4; 7, 4; II, 2; V, 24, 2-3. Hiertoe kan men ook VII, 4, 3; 5, 3; 7, 1 en 2; 10, 1 rekenen. VII, 7, 1: *Vijñānena* vā ṛgvedam vijānāti, ... *vijñānenaiva vijānāti*. Het moet een soort epexegetische zijn door de lengte der perioden, wat blijkt, wanneer men b.v. VII, 5, 3: *Sa yaś cittam brahmety upāste*, ... *yaś cittam brahmety upāste* iti vergelijkt met VII, 6, 2: *Sa yo dhyānam brahmety upāste*, ..., waar geen herhaling plaats vindt, waarschijnlijk omdat de nazin na upāste hier veel korter is dan in 5, 3.² Vgl. evenwel IV, 5, 3.

Niet in al deze voorbeelden is het parallelisme zuiver, alleen hebben ze dit gemeen, dat twee termen gevormd worden door twee geheel of bijna geheel gelijke zinnen. Deze perioden moeten, door hun herhaald terugkeren, grote indruk op den hoorder maken, die in het beheerste parallelisme van de stijl evenzeer de invloed van de hartstochtelijke drang tot overtuigen ondergaat als bij de vergelijkingen, die zo schoon aan de strenge stijl ontbloeien.

In het Bṛh. Ār. Up. hebben we reeds kennis gemaakt met het soort chiasme, dat ontstaat wanneer de directe rede 2 termen uit-

¹ Vgl. ook IV, 3, 8: *Tayedam sarvam dṛṣṭam. sarvam asyedam dṛṣṭam bhavati, annādo bhavati ya evaṃ veda*. Deze inversie kan het gevolg zijn van asya, dat de 2e plaats zoekt, maar ook van „ya evaṃ veda”. Cf. p. 26.

² Chiasme, veroorzaakt, doordat het 2e deel van de zin te lang was, bij J. Gonda, Achtergrond en Karakter der Oud-Indische „Wetboeken”, De Indische Gids, Dec. 1941, p. 555: „Al wat vrij is van magisch-religieus gevaar is rein, onrein is dat, wat behept is met iets dat de booze geesten aantrekt...”

maakt (zie p. 26). Ook in het Chānd. Up. komt dit herhaaldelijk voor: I, 8, 3; IV, 1, 8; 5, 1; 6, 2; 7, 2; V, 2, 1; II, 7-12, 1. Buitenste termen van het chiasme vormt de dir. rede VII, 1, 1. Antithese ligt tussen de delen van het chiasme in IV, 16, 2: *Tayor anyatarām manasā saṃskaroti brahmā, vācā hotādhvaryur udgātānyatarām* (cf. 16, 3: *Anyatarām eva vartaniṃ saṃskaroti, hīyate 'nyatarā*)¹. Sterke antithese ligt ook in de śloka VII, 26, 2: *Na paśyo mṛtyuṃ paśyati, na rogaṃ nota duḥkhatām, sarvaṃ ha paśyaḥ paśyati, sarvam āpnoti sarvaśaḥ, iti. Hier staat sarvam tweemaal emphatisch voor- aan. VIII, 1, 5: Nāsya jarayaitaj jīryati, na vadhenāsya hanyate. Cf. 10, 1-2: Na evaiṣo 'sya doṣeṇa duṣyati, na vadhenāsya hanyate, nāsya srāmyeṇa srāmaḥ.*

Bij de volgende voorbeelden is het chiasme verdeeld over bij- en hoofdzin: I, 1, 6; 1, 8; 2, 1; 10, 6; II, 16, 2; 21, 4; III, 13, 7; 15, 5; IV, 11, 2; V, 2, 3; VII, 6, 1; 10, 1; 10, 2; 15, 1; 15, 4; VIII, 5, 1; 10, 1.

VII, 15, 1 is een vergelijking: *Yathā vā arā nābhau samarpitāḥ, evam asmin prāṇe sarvaṃ samarpitam* (cf. p. 25 en 29). Prāṇe is hier naar voren getrokken, omdat het in het centrum van de belangstelling staat. Door een soort prolepsis is chiasme ontstaan in I, 2, 1: *Devāsura ha vai yatra saṃyētir ubhaye prājāpatyāḥ, tad dha devā udgītham ājahruḥ*. Het chiasme in II, 16, 2 is waarschijnlijk te verklaren door vergelijking met 15, 2: *Sa ya evam etad vairūpaṃ parjanya protaṃ veda, virūpāṃś ca surūpāṃś ca paśūn avarunddhe, sarvam āyur eti enz. (dus zonder chiasme). 16, 2: Sa ya... veda, virājati prajayā paśubhir brahmavarcasena, sarvam āyur eti enz. Cf. IV, 11, 2. In beide gevallen wordt het etymologisch verband tussen vairūpa- en virūpa- resp. virājati onderstreept door de plaatsing van deze woorden aan het begin van de nazin. Ook in III, 13, 7 is de volgorde te verklaren: *idam vāva tad yad idam asmīn antaḥ puruṣe jyotiḥ*. In de hoofdzin staat idam voorop als praedicaat², in de bijzin staat yat, zoals gebruikelijk is, als eerste woord. De directe rede staat in het midden van het chiasme in VII, 15, 4: *Taṃ ced brūyuh: ativādy asīti, ativādy asmīti brūyāt, nāpahnūvīta.**

Er blijven nu nog enige vbb. van chiasme over, die niet voorkomen in parallelisme of verdeeld zijn over bij- en hoofdzin, nl.

¹ Nog sterkere antithese in VIII, 6, 5: *Etad vai khalu lokadvāraṃ viduṣāṃ prapādanam, nirodho 'viduṣāṃ.*

² cf. VIII, 5, 1.

I, 2, 9; II, 24, 4; III, 12, 2; 17, 5; 17, 7; IV, 5, 1-2; V, 10, 9; 11, 3; 11, 5; VII, 1, 3; 5, 2; 10, 2; VIII, 9, 1; 10, 1; 11, 1; 15, 1.

I, 2, 9: Etam u evāntato 'vittvolkrāmanti. vyādadāty evāntata iti. Dit chiasme ontstaat door het vooropstellen van het belangrijkste woord in beide zinnen, dat versterkt wordt door eva; etam knoopt bovendien vast aan het voorafgaande. II, 24, 4 (sāman): Lokadvāram apāvṛṇu, paśyema tvā vayam rājyāya... Hier vervangt de 2e zin een finale bijzin (vertaling Senart: „... que nous te voyions...”). III, 12, 2: Yā vai sā gāyatrīyaṃ vāva sā yeyaṃ pṛthivī (īyaṃ pṛthivī is een vaste verbinding). III, 17, 5: Tasmād āhuḥ: soṣyati, asoṣṭeti, punar utpādanam evāsya. Tanmaraṇam evāvabhṛthaḥ. tanmaraṇam eva staat op één lijn met punar utpādanam evāsya, avabhṛthaḥ met tasmāt... asoṣṭeti. III, 17, 7 (een ṛc, die geciteerd wordt): Ād it pratnasya retasaḥ jyotiḥ paśyanti vāsaram ... IV, 5, 1-2: Prāpaya na ācāryakulam, brahmaṇas ca te pādamaṃ bravānīti. Bravītu me bhagavān iti. Hier veroorzaakt de natuurlijke volgorde een soort chiasme. V, 10, 9 (śl.): Steno hiraṇyasya surāṃ pibamś ca. V, 11, 5 (śl.): Na me steno janapade, na kadaryo na madyapaḥ, nānāhitāgnir nāvidvān, na svairī, svairīnī kutaḥ (svairī: svairīnī tweeeenheid). VII, 5, 2: Tasmād yady api bahuvid acitto bhavati: nāyam astīty evainam āhuḥ, yad ayaṃ veda; yad vā ayaṃ vidyāt, nettham acittaḥ syād iti „Daarom, als iemand ondanks grote kennis onverstandig is, zegt men van hem: hij is niet, al weet hij (veel); als hij werkelijk wist, zou hij niet zo onverstandig zijn.” Hier is de volgorde natuurlijk. VIII, 9, 1; 10, 1 en 11, 1 hebben de volgorde: absolutivum × obj.: obj. × hoofdwerkwoord; 15, 1: obj. × abs: partic. (ahiṃsan) × obj. Een soort inversie heeft V, 11, 3: Sa ha saṃpādayāṃ cakāra: prakṣyanti mām ime mahāsālā mahāśrotiriyāḥ. M.i. staat prakṣyanti aan het begin als voornaamste. Cf. ook VII, 1, 3: ...mantravid evāsmi, nātmavit. Srutaṃ hy eva me... VII, 10, 2 heeft behalve chiasme in hoofd- en bijzin ook nog een ander soort chiasme: Sa yo 'po brahmety upāste, āpnoti sarvān kāmān, tṛptimān bhavati (ww. obj. adj. ww.).

Chiasme in de sūtra's.

I. Gobhilagrhyasūtra.

Te vergelijken met de gevallen in de A.V., waar dezelfde woorden in chiasische volgorde herhaald worden (zie p. 16 sq.) is IV, 3, 21: ... *namo vaḥ pitarāḥ, pitaro namo va iti*. Gevallen van chiasme in parallelisme zijn: I, 3, 1-2; 3, 5; 3, 9-10; 4, 19; III, 2, 11-12; 2, 51; 5, 23; IV, 7, 22-24; 7, 41; 8, 3-4; 9, 13-15.

I, 3, 1-2: ... *dakṣiṇenāgnim* formule acc. ww. *form. paścāt*, form. *uttarataḥ*. 3, 5: obj. *partic. partic.* obj. 3, 9-10: form. *pūrvām, tūṣṇīm* *uttarām loc. sāyam; atha prātaḥ* form. *pūrvām, tūṣṇīm* *evottarām loc.* (chiasme onder invloed van *atha*). 4, 19: *strī ha sāyam, prātaḥ pumān iti* (cf. vbb. op p. 20). Hiermee te vergelijken is III, 2, 11-12: *nānu spr̥śya bhojanam prātaḥ, sāyam upaspr̥śyābhojanam ā samidādhānāt*. III, 2, 51: *Āgneye 'ja, Aindre meṣo, gauḥ pavamāne parvadakṣiṇāḥ*. III, 5, 23: *teṣām uttamaḥ śreṣṭhas, tulyau pūrvau*. IV, 7, 22-24 (śl.): *varjayet pūrvato 'svattham, plakṣam dakṣiṇatas tathā, nyagrodham aparād deśād uttarāc cāpy udumbaram*; enz. IV, 7, 41: 8 × (form. + plaatsaanduiding), dan: form. *adhastād, ūrdhvam* form. (divi). Hier wordt de volgorde dus pas verbroken bij de laatste combinatie van form. en plaatsaanduiding (cf. p. 18). IV, 9, 13-15: *paśukāmo vatsamithunayoḥ puriśāhutisahasraṃ juhuyāt, avimithunayoḥ kṣudrapaśukāmaḥ. vṛtyavicchittikāmaḥ* acc. ... *juhuyāt* ... IV, 8, 3-4: *prān utkramya ,,,," ity ūrdhvam udikṣamāṇo devajanebhyaḥ, tiryañ itarajanebhyo 'rvāñ avekṣamāṇaḥ*. Gedeeltelijk parallelistisch zijn ook IV, 7, 27-28: ... *kṛṣṇayā gavā yajeta, ajena vā śvetena* ...; I, 7, 3: formule ... *sakṛd, dviṣ tūṣṇīm*. III, 1, 32-33 (chiasme met na): ... *ādityam ca nāntardadhate 'nyatra vṛkṣaśaraṇābhyām, nāpo 'bhyavayanti*...

De andere vbb. van chiasme zijn: I, 4, 1; 4, 5-6; 8, 11; II, 3, 9; 9, 22-24; III, 3, 26-27; 3, 34-36; 9, 4-5; IV, 2, 20-22; 8, 14.

I, 4, 1: *atha vāgyato balīn haret; bhāṣetānnasamsiddhim, atithibhiḥ kāmam sambhāseta* (tegenstelling tussen *vāgyataḥ* en *bhāseta*). I, 4, 5-6: *atha acc. ww. ... acc. abs., ... acc. abs. ... acc. ww.* I, 8, 11: ... *avadyati ... sakṛd eva bhūyiṣṭham, dvir abhighārayet* (cf. I, 7, 3). II, 3, 9: ... *dhruvāham patikule bhūyāsam amuṣyāsāv iti* ... (form.: ,,,," fest möge ich im hause meines gatten N.N. sein, ich N.N."¹).

¹ vert. Fr. Knauer. Hier is het begrip chiasme zeer ruim genomen.

II, 9, 22–24: *etayaiāvṛtā striyāḥ, tūṣṇīm; mantrena tu homaḥ* (tegenstelling). III, 3, 26–27: *trirātram ācārye, upasanne tv ahorātram* (tegenstelling). III, 3, 34–36: ... *juhuyāt ... jāped vā laghuṣu* (inversie bij vā). III, 9, 4–5: ... *gṛhān anuṣarīyāt; utsrjet kṛtārthān sambhārān*. IV, 2, 20–22: *sakṛdācchinnaṃ darbhamuṣṭim strīṇoti, karṣūś ca pūrvopakramāḥ* (cf. 16: ... *karṣūḥ khanayet pūrvopakramāḥ* ...). Hier is het chiasme niet zuiver, daar pūrvopakramāḥ meer praedicatief gebruikt is. IV, 8, 14: ... *acc. abs., abs. acc., acc... abs...* In 3 van de hierboven besproken gevallen moet men rekening houden met het feit, dat het chiasme in citaten of formules voorkomt, nl. I, 4, 19; II, 3, 9 en IV, 3, 21.

II. *Vaikhānasagr̥hyasūtra*.

Hier komt ongeveer de helft van de gevallen van chiasme in parallelisme voor, nl.: I, 2; 3; 10; 11; 12; 14 (2 ×); II, 3 (2 gevallen); 6; 8 (2 gevallen); III, 7; 9; 15; 23; IV, 3 (2 gevallen); 14; V, 4 (2 gevallen); 9; 12; 15; VII, 6; VIII, 10; 11; IX, 11; X, 8; 14.

I, 2 (Caland p. 2 onderaan): 3 × (instr. + acc.) instr. acc. acc. instr. (slotchiasme). I, 10 (Cal. p. 11, r. 9–10): ... *samidho muktabandhāḥ form. form. vedīm, sruvādīn barhiṣaḥ form.* (lezing B en Prayoga; A en La hebben met ander chiasme: form. *barhiḥ sruvādīn form.*). I, 12 (Cal. p. 13, r. 9–11): ... *obj. form. ... abs. form. obj. abs. obj. form. ... hoofdwerkwoord* (niet geheel parallelistisch). I, 14 (Cal. p. 14, r. 13–15): ... *dakṣiṇasyām adbhīḥ prāgantam form.; loc. ... -antam form.; loc. ... -antam form.; form. loc. ... -antam ...* (slotchiasme). II, 3 (Cal. p. 22, r. 17–18): ... *garbhādhānādivarṣe pañcame brahmavarasakāmam, āyuṣkāmam aṣṭame, navame śrīkāmam* vasante brāhmaṇam upanayītaikādaśe grīṣme rājanyaṃ, dvādaśe śaradi vaiśyam. II, 3 (Cal. p. 23, r. 2–4): *dvau māsau yāvakena māsam kṣīreṇā-mikṣayārdhamāsam aṣṭarātram ghr̥tenāyācitam¹ ṣaḍrātram trivātram udakenopavāsam ahorātram* ... In II, 6 (p. 26, r. 3–4) vormt de directe rede 2 termen van het chiasme, eigenlijk niet geheel parallelistisch: „ ... ” *iti tena prārthito gurur athāha: „ ... ”* ² II, 8 (p. 27, r. 6–8): *bhavati bhikṣām dehīti brāhmaṇo brūyāt, kṣatriyo bhikṣām bhavati dehīti, vaiśyo bhikṣām dehi bhavatīti*. p. 27, r. 8: ... *brāhmaṇebhyo bhikṣam, āmam itarebhyo gṛhṇīyāt*.

¹ Alleen het Darpaṇa-handschrift heeft -yācitena, welke lezing men moet volgen.

² Deze plaats is enigszins onzeker.

Cf. I, 11 (p. 12, r. 14): ...dakṣiṇena pāṇināgram itarad vāmena ḡrhitvā... Te vergelijken met de vbb. op p. 20 is III, 9 (p. 42, r. 13): pumān samāsu, viṣamāsu strī jāyate en ook enigszins IV, 3 (p. 56, r. 1-2): ...yugmān dvyaavarān viśvedevārthe, tryavarān ayugmān pitrarthe...¹ Iets ingewikkelder is het chiasme in r. 7-9: ... brāhmaṇān pratyañmukhān viśvedevān udagantaṃ puṣpādyaiḥ, pitṛn udañmukhān prāgantaṃ gandhādyaiḥ pūjayati. V, 4 (p. 75, r. 9 sqq.): 9 × (form. acc. loc.), form. kapālāni śiraḥsthāne lalāṭa ekakapālaṃ, 8 × (form. acc. loc.). Door deze chiasmische plaatsing zijn kapālāni en ekakapālaṃ nauwer verbonden dan de andere objecten. VIII, 10 (p. 119, r. 7-10): ... yoginas trividhā bhavanti: Sāraṅgā Ekārṣyā Visaraḡś ceti. Opsomming iti caturvidhā Sāraṅgāḥ. Opsomming Ekārṣyāḥ pañcadhā bhavanti. VIII, 11 (p. 120, r. 11-13): tatpratipādanāgamaṃ śrotreṇa śṛṇvanti; cakṣuṣā acc. ww.; instr. acc. ww.; instr. acc. ww. X, 8 (p. 138, r. 14-p. 139, r. 1) heeft de volgorde abc : abc : cab : cab.

Chiasme, waarbij absolutiva 2 termen vormen (een soort chiasme, dat we ook in de Brāhmaṇa's ontmoetten; alleen een onderdeel van de zin is hier parallelistisch): I, 3 (p. 4, r. 9-10): acc. ekāvaram abs. aṣṭavarām acc. abs. (abc : bac). I, 14 (p. 14, r. 10-11): ... mūlāgrābhyaṃ ḡrtaṃ sparśayitvābhyaṛcyākṣatājyacarubhiḥ... III, 15 (p. 46, r. 11). V, 15 (p. 86, r. 17). VIII, 9 is ingewikkelder; ik heb dit geval daarom gerangschikt onder de gevallen zonder parallelisme.

Chiasme zonder parallelisme: I, 1; 3; 14; II, 13; 15; 16; III, 1; 8; 14; 15; IV, 2; 3; 11; V, 2; 6; 8; 13; 15; VII, 8; VIII, 9; 11; IX, 10; 13; X, 8.

I, 1 (p. 1, r. 1-6): opsomming ity aṣṭādaśa saṃskārāḥ śārīrāḥ yajñāś ca dvāviṃśat opsomming (inversie met ca). II, 13 (p. 32, r. 4-6): form. dantadhāvanam audumbareṇa kāṣṭhena karoti. śītoṣṇābhīr adbhiḥ... ṛgbhis tisṛbhiḥ snāpayitvā... II, 15 (p. 33, r. 9-10): abhyāgatam uttamaṃ kanyāpradaḥ saṃsra vantv iti nirikṣya yaśo 'sīty āvasathe...; abhyāgatam en āvasathe staan waarschijnlijk op één lijn; de beide formules vormen dus de binnenste termen. II, 16 (p. 33, r. 17): form. abs. ww. form. III, 1 (p. 36, r. 11-12): ... prathame catvāraḥ... śastā brāhmaṇasya, netare jaghanyāḥ, waar prathame tegenover jaghanyāḥ, catv. t.o. itare staat. III, 8 (p. 41, r. 19-p. 42, r. 1): ... nava prāyaścittāni juhuyāt form. form... juhuyāt.

¹ Cf. ook V, 9 (p. 81, r. 17-p. 82, r. 1).

III, 14 (p. 45, r. 11-13): acc... abs. *ww. ww.* instr. acc. instr. acc. ... *ww.*
 IV, 2 (p. 55, r. 7-10): ...*juhōti form. form. pitṛbhyah...* (zeer weinig
 chïastisch). IV, 3 (p. 56, r. 3): *aparedyur aparāhṇe deśe śucāv*
ādhāyauṣānāgnim vaiśvadevāghāraṃ hutvā... Misschien staat
auṣānāgnim achter het abs., omdat het eerste deel van de zin
 anders te lang zou worden. IV, 11 (p. 64, r. 7-8): ...*devam ānīya*
gṛhe vāyavyām devāyatane 'gnisālāyām vārcāpīthe ratnaṃ suvarṇaṃ
vā saṃnyasya... (loc. middelste termen van chiasme). V, 2 (p.
 71, r. 6-7): *putrāḥ... agnīn... gṛhṇīyuh kumbhaṃ ca patnī* (inversie
 door ca). V, 6 (p. 78, r. 13): ...*formule śāntim jaṭvopatiṣṭheta form.*
ādityam (cf. II, 16). V, 8 is een vers, dat geciteerd wordt (p. 81,
 r. 11): *tat saṃskāraḥ to ye ca ye ca śrāddhāni kurvate* (min of meer
 parallelistisch). V, 13 (p. 85, 3-4): ...*udakprāgaparam aratnimātraṃ*
vitastyā dakṣiṇataḥ... (...which measures at the north, the east and
 the west-side an aratni and at the south-side a vitasti... vert. Ca-
 land). VII, 8 (p. 110, r. 8-9): *sapiṇḍikaraṇe hīne kṛtam śubhakāryam*
vinaśyati (zwak chiasme, daar hīne en kṛtam niet op één lijn staan).
 VIII, 9 (p. 119, r. 2-4): ...acc. abs. ... *acc. abs. abs. acc. ... acc. abs. ...*
 VIII, 11 (p. 120, r. 1): ...*yeṣām te ...* (bij-/hoofdzin). IX, 10 (p. 128,
 r. 12): ...*guroḥ pādaṃ dakṣiṇaṃ dakṣiṇena pāṇinā (vāmaṃ vāmena)*
 ... IX, 13 (p. 130, r. 17): ... *devakhāte sarasi tatāke vā sāmānye...*
 X, 8 (p. 138, r. 12-13): ...*yathā, tathā...* (bij-/hoofdzin).

We zien, dat in de beide sūtra's, die overigens onderling zeer ver-
 schillend in stijl zijn (iets, waarop ik later terugkom), tamelijk veel
 chiasme voorkomt.

Chiasme in het Mahābhārata.

De zinsbouw is zeer eenvoudig en vertoont weinig parallelisme.
 Er komt dan ook weinig „zuiver“ chiasme voor. Opvallend is de
 inversie door ca, vermeld door Jacobi¹: „In der älteren steifen
 Prosa werden alle Sätze möglichst nach einem Schema gebaut,
 und doch findet sich in prosaischen Stellen des Mahābhārata häufig
 ein typischer Fall von Inversion: während es immer sa tam uvāca u.
 ähnl. heisst, wird bei ca meistens umgestellt, z.B.: *provāca cainam...*
āha cainam... uvāca cainam... āhatuś cainam.“ Als voorbeelden van
 deze inversie heb ik opgemerkt: I, 3, 692-693; 700; 738; 752-'3;

¹ Die Inversion von Subjekt und Prädikat im Indischen, I.F. V, p. 337.

atraiva pratipālaya yāvād aham... abs. āgacchāmi (hoofd-/bijzin). p. 19, r. 16: asty evaṃ mahātmā sa, vayaṃ kṛpaṇāḥ (tegenstelling). p. 20, r. 2: bhavān sādhusamācāro vacanaḥpaṭuś ca dṛśyate (soort variatie). p. 25, r. 7-8: tad yathāyaṃ vyatikaro 'sambhāvyo mamānena vyāhṛtas tathā Dantilasyāpīti niścayaḥ (bij-/hoofdzin). p. 32, 16-17: yad ... niṣkramaṇaṃ na karoṣi na ca paruṣaṃ vadasi ... (parallelisme, na ca gewone verbinding). p. 37, r. 13: ...kriyatām. kṣamyatām yad vā... (inversie). p. 62, r. 5-6: bhavadbhakṣaṇāt svāminas tāvat ḥṛṇayātrā na bhavaty aparo doṣaś ca tāvat samutpadyate (chiasme door ca). p. 76, r. 17: ...yāvāt tāvat... (bij-/hoofdzin). p. 83, 4-5: naite vahnikaṇā vahnikaṇasadrṣāni guñjāphalāny etāni (tegenstelling). p. 84, r. 13-14: ...yāvāt tāvat... (bij-/hoofdzin). p. 87, r. 4: asti tatpradeśe mahāśamī. tasyāṃ mahat koṭaram asti (het ww. „asti” vooraan, zoals gewoonlijk aan het begin van een verhaal; hier ook variatie: mahāśamī één woord, mahat koṭaram twee woorden). p. 87, r. 5-6: ... aham yadā... tadā tvayā ... (bij-/hoofdzin). p. 87, r. 15-16: ...rājapuruṣāḥ... yāvād Dharmabuddheḥ... tāvad Dharmabuddhinā... (bij-/hoofdzin, overgang van actief in passief). p. 88, r. 5-6: mama... bālakāḥ... sarpeṇa bhakṣitāḥ, duḥkhito 'haṃ tad-duḥkhena (inversie). p. 88, r. 18-19: tan na cāsi tvaṃ sajjanaḥ kevalaṃ pāpabuddhir asi ... (tegenstelling).

Van de 107 plaatsen, waar chiasme voorkomt in verzen, zijn er 41, waar het met parallelisme gepaard gaat, nl.:

p. 2, r. 8; p. 3, r. 14-15; p. 3, r. 18-19; p. 5, r. 22-24; p. 9, r. 1-2; p. 11, r. 1-2; p. 13, r. 7; p. 14, r. 11-13; p. 15, r. 14-15; p. 18, r. 5-6; p. 23, r. 6-8; p. 24, r. 25; p. 26, r. 19-21; p. 28, r. 6-7; p. 28, r. 28-p. 29, r. 2; p. 30, r. 21-22; r. 24; p. 32, r. 4-5; p. 33, r. 16; r. 20; p. 34, r. 1-4; r. 5-7; r. 10-11; p. 48, r. 13; p. 54, r. 6; r. 16; p. 58, r. 6; p. 62, r. 28; p. 64, r. 2; p. 70, r. 26; p. 72, r. 10-11; p. 75, r. 1-2; p. 76, r. 26; p. 86, r. 1-2; r. 14-15; p. 88, r. 10; p. 90, r. 25-26; p. 91, r. 2-3; r. 6; r. 23-24; p. 93, r. 20-23.

Enige van deze gevallen laat ik hier volgen:

p. 2, r. 8: sāraṃ tato grāhyam apāsya phalgu... p. 3, r. 14-15: ...dhanināṃ paro 'pi svajānāyate | svajāno 'pi daridrāṇām... (twee-eenheid). p. 3, r. 18-19: pūjyate yad apūjyo 'pi, yad agamyo 'pi gamyate | vandyate yad avandyo 'pi... p. 5, r. 22-25: arakṣitaṃ tiṣṭhati daivarakṣitaṃ surakṣitaṃ daivahataṃ vinaśyati | jīvaty anātho 'pi vane visarjitaḥ kṛtaprayatno 'pi gṛhe vinaśyati || = p. 68, r. 15-18). p. 11, r. 1-2: ekeṣāṃ vāci śukavad anyeṣāṃ ḥṛdi

mūkavat | *hr̥di vāci tathānyeṣāṃ* valgu valganti sūktayaḥ || (parallelisme met 3 × homoioteleuton in r. 1). p. 13, r. 7: *na vinā pārthivo bhṛtyair na bhṛtyāḥ pārthivaṃ vinā* | (vinā + instr. en acc.; tweeeenheid, cf. p. 3, r. 14-15). p. 15, r. 14-15: *svāmini guṇāntaraṅṅe guṇavati bhṛtye 'nuvartini kalatre | mitre cānupacarye nivedya duḥkhaṃ sukhī bhavati* || (cf. p. 72, r. 10-11). p. 18, r. 5-6: *na vadhyante hy aviśvastā balibhir durbalā api | viśvastās tv eva vadhyante balino durbalair api* || (tegenstelling). p. 24, r. 25: *stokenonmatim āyāti stokenāyāty adhogatim* | (vgl. vbb. uit A.V. op pag. 18 sqq.). Een dergelijk geval is: p. 33, r. 16: *Śambarasya ca yā māyā yā māyā Namucer api* | Cf. ook p. 33, r. 20: *Uśanā veda yac chāstraṃ yac ca veda Brhaspatih* | p. 28, r. 6-7: *nāvidagdhaḥ priyaṃ brūyāt sphuṭavaktā na vañcakaḥ | niḥsprho nādhikāri syān nākāmī maṇḍana-priyaḥ* || (plaats na).

Niet geheel parallelistisch is p. 34, r. 1-4, vol tegenstellingen: *sumukhena vadanti valgunā praharanty eva śitena cetasā | madhu tiṣṭhati vāci yoṣitāṃ hr̥daye hālahalaṃ mahad viṣam* || ata eva nipīyate 'dharo hr̥dayaṃ muṣṭibhir eva tāḍyate | puruṣaiḥ sukha-leśavañcitair madhulubdhaiḥ kamalaṃ yathālibhiḥ ||. Climax ligt in p. 48, r. 13: *na gajānām sahasreṇa na ca lakṣeṇa vājinām* | Tegenstelling in p. 54, r. 6: *...śitalo vahnih śītāṃśur dahanātmakaḥ* | Niet geheel parallelistisch is p. 64, r. 2: *karṇe paraṃ spr̥ṣati hanti paraṃ samūlam* ||.

Sterke gelijkenis vertonen p. 76, r. 26: *nistriṃśaṃ hr̥dayaṃ kṛtvā vānīm ceḥśurasopamām* | en p. 88, r. 10: *navanītasamām vānīm kṛtvā cittam sunirdayam* | Homoioteleuton vertoont p. 86, r. 14-15: *mātrvat paradārāṇi paradravayāni loṣṭavat | ātmavat sarva-bhūtāni...* p. 93, r. 20-23: *rājā ghr̥ṇī brāhmaṇaḥ sarvabhakṣī strī cāvaśā duṣṭamatih sahāyah | preṣyah pratīpo 'dhikṛtaḥ pramādi tyājyā amī yaś ca kṛtaṃ na vetti* || (laatste lid bijzin, cf. p. 21).

Verdeeld over hoofd- en bijzin is chiasme in de volgende gevallen: p. 3, r. 25; p. 4, r. 14; p. 8, r. 16-17; r. 22-23; p. 10, r. 4; r. 9-10; p. 14, r. 4; r. 6; r. 8; r. 17-18; p. 18, r. 17-18; r. 25-26; p. 42, r. 4; r. 18; p. 45, r. 20; p. 48, r. 8-9; p. 51, r. 6; p. 53, r. 19-20; p. 56, r. 25; p. 57, r. 9-10; p. 62, r. 14-15; p. 63, r. 6-7; p. 64, r. 23-26; p. 65, r. 7-8; r. 21; p. 74, r. 11-12; p. 79, r. 25; p. 82, r. 17-18; p. 86, r. 24-25; p. 88, r. 11; r. 26-27; p. 89, r. 9; p. 92, r. 23-24.

In sommige van deze gevallen is het misschien juist van „inversie” te spreken, b.v. p. 8, r. 16-17: *kopaprasādavastūni ye vicin-*

vanti sevakāḥ | *ārohanti* śanaiḥ paścād dhunvantam api pārthivam ||. Een opvallende indruk van symmetrie maken de verzen op p. 18, r. 25-26 (api svalpam asatyam tegenover sumahān api, yah... vadati t.o. vinaśyeta sa; de indruk wordt verhoogd, doordat bhūbhujām devānām ca verdeeld is over twee regels: *api svalpam asatyam yah puro vadati bhūbhujām* | *devānām ca vinaśyeta sa drutam sumahān api* ||).

Chiasme, ontstaan door de gebruikelijke plaatsing van vā... vā vindt men in p. 28, r. 20; p. 50, r. 10; p. 93, r. 17.

De overige gevallen van chiasme in verzen zijn: p. 1, r. 14; p. 7, r. 4; r. 6-7; p. 9, r. 8-10; p. 10, r. 11-12; r. 21; r. 25-26; p. 11, r. 16; p. 13, r. 11; p. 14, r. 1-2; p. 17, r. 19; p. 19, r. 4; p. 23, r. 1-2; p. 26, r. 28; p. 27, r. 11-12; p. 33, r. 25; r. 27-28; p. 34, r. 20-21; p. 41, r. 28-29; p. 42, r. 14-15; p. 46, r. 7; r. 9; r. 20-21; p. 56, r. 19-20; r. 26; p. 63, r. 25; p. 64, r. 5; p. 72, r. 19; p. 75, r. 13; p. 85, r. 11-12.

Ruim genomen is het begrip chiasme b.v. in p. 7, r. 4: *yasmiñ jīvati jīvanti bahavaḥ so 'tra jīvati* |, waar de loc. abs. een bijzin vertegenwoordigt, die zelf weer een bijzin inleidt. Dit is ook een geval van chiasme in hoofd- en bijzin: *bahavaḥ saḥ*.

Soms staan de delen van een vergelijking chiasisch tegenover elkaar (cf. p. 29), b.v. p. 10, r. 25-26: *uttarād uttaram vākyaṃ vada-tām samprajāyate* | *svorṣṭiguṇasampannād bijād bijam ivāparam* ||. Cf. p. 33, r. 27-28: *atiprasaktaiḥ puruṣaiḥ... kākair iva lūnaḥ pakṣaiḥ* ||. Cf. ook p. 46, r. 7 en r. 9.

De volgorde abc : acb vindt men in p. 13, r. 11: *araiḥ samdhāryate nābhīr nābhau cārāḥ pratiṣṭhitāḥ* |. Tegenstelling tussen de delen van het chiasme vindt men in p. 19, r. 4: *śubhāśubhaphalam sadyo nṛpād, devād bhavāntare* ||. Cf. p. 41, r. 28-29, waar een vergelijking in de vorm van een tegenstelling is gehuld: *ekam hanyān na vā hanyād iṣur mukto dhanuṣmatā* | *buddhir buddhimatotsṛṣṭā hanyād rāṣṭram sarājakam* ||. Cf. ook p. 72, r. 19: *gatānugatiko loko na lokaḥ pāramārthikaḥ* || en p. 56, r. 26.

Enigszins parallelistisch is ook p. 27, r. 11-12: *madonmattasya bhūpasya kuñjarasya ca gacchataḥ* | *unmārgam vācyatām yānti mahāmātrāḥ samīpagāḥ* ||. p. 33, r. 25: *nātiprasaṅgaḥ pramadāsu kāryo necched balaṃ striṣu vivardhamānam* |. Hier kan men misschien beter van inversie spreken. Chiasme in een vergelijking p. 34, r. 20-21: ... *taṃ manmathapāśabaddham graṣṭāmiṣaṃ mīnam ivod-*

dharanti ||. Drie verschillende constructies zijn gecombineerd in p. 42, r. 14-15: *yasya kṣetraṃ nadītīre bhāryā ca parasamgatā | sasarpē ca grhe vāsaḥ...* p. 46, r. 20-21: *yathā gaur duhyate kāle pālyate ca tathā prajāḥ | sicyate cīyate caiva latā...* (chiasme door caiva). Zeer zwak is het chiasme in p. 56, r. 19-20: *tāvaj janmātiduḥkhāya tato durgatatā sadā | tatrāpi sevayā vṛttir aho duḥkha-paramparā ||* „Firstly, birth causes very great pain; then there is constant misery; and in that one has besides to support oneself by service” (vert. Kielhorn). Om hier van chiasme te kunnen spreken moet men *jaḥma* en *sadā* op één lijn stellen.

Een soort parallelisme is te zien in p. 64, r. 5: *karṇe lagati cānyasya prāṇair anyo viyujyate ||* (cf. r. 2, geciteerd op p. 39). p. 75, r. 13: *...tair naṣṭair naṣṭam eva tat ||* (hier dus twee bijna gelijke woorden naast elkaar, vgl. in proza p. 83, r. 4-5, geciteerd op p. 38). Geen eigenlijk chiasme vormt de variërende positie van *na* in p. 85, r. 11-12: *vidyāṃ vittāṃ śilpāṃ tāvan nāpnoti mānavaḥ samyak | yāvad vrajati na bhūmau deśād deśāntaraṃ hr̥ṣṭaḥ ||*.

Chiasme in het Viṣṇupurāṇa.

In deze tekst, die overigens rijk is aan variatie, ontmoette ik slechts weinig voorbeelden van chiasme.

Chiasme met parallelisme:

IV, 2, 9: *etat śrutvā praṇamya bhagavantaṃ Viṣṇum...* 2, 38: *abs. obj. obj. abs.*; evenzo 4, 45.

3, 10 (śl.): *Narmadāyai namaḥ prātar Narmadāyai namo niśi | namo 'stu Narmade! tubhyam ...* (cf. p. 99). 3, 15 in genealogie, ook 4, 47. 3, 21: *yavanān muṇḍitaśīrasaḥ, arddhamuṇḍān śakān, pralambakeśān pāradān pahlavāṃś ca śmaśrudharān, niḥsvādhyāyavaṣaṭkārān etān anyāṃś ca kṣatriyāṃś cakāra.* 4, 13-15: *athainaṃ Bhagavān āha: ...iti. athāṃśumān api... ity āha. taṃ cāha Bhagavān: ...*Het chiasme is hier niet geheel zuiver, daar *Aṃśumān* vóór de directe rede staat, aangetrokken door *atha*. 10, 1: *...Uśanasaś ca duhitaraṃ Devayānīm Sarmiṣṭhām ca Vārṣaparvaṇīm...* 10, 13 (metr.): *jīryanti jīryataḥ keśā dantā jīryanti jīryataḥ | dhanāśā jīvitāśā ca jīryato 'pi na jīryati ||*. 13, 67: *etac ca mama Balabhadrasya ca sāmānyam, pitṛdhanam caitat Satyabhāmāyā nānyasya.*

19, 7 (śl.): *mūḍhe!* bhara dvājam imaṃ bhara dhvājam *Bṛhaspate!* |. 20, 11 en 24, 14 in genealogie. 24, 26: śrautas-mārtadhar-me viplavam atyantam *upagate kṣīṇaprāye* ca kalau...

Verdeeld over hoofd- en bijzin: 2, 8: „...jñātam eva *mayā* *yuṣ-mābhir* yad abhilaṣitam...” Verder 5, 4: ...*yasmāt, tasmāt...*, maar 5, 5: *yasmāt...*, *tasmāt...*; 10, 10 (śl.); 13, 4 (śl.); 13, 46; 13, 54.

13, 4 (śl.): yathaiva *śṛṇumo* dūrād *paśyāmas* tathāntikāt |.

De overige vbb. van chiasme zijn: 2, 29: abs. acc. ... acc. hoofdw. 2, 30 (metr.): *mamaiva* bhartā vidhinaiṣa *sr̥ṣṭaḥ sr̥ṣṭāham* asya... 2, 41: *dr̥ṣṭas* te bhagavan sumahān eṣa siddhiprabhāvo naivaṃvidham anyasya kasyacid asmābhir vibhūtililasitam *upalakṣitam*, waar de werkwoorden de buitenste termen vormen; evaṃvidham is als belangrijkste woord naar voren gedrongen. 2, 50 (metr.): sutātmajais tattanayaiś ca *bhūyo bhūyaś* ca teṣāṃ svaparigraheṇa |. Men moet hier echter rekening houden met de mogelijkheid, dat *bhūyo bhūyaś* ca = „meer en meer” is, hoewel de caesuur hiertegen spreekt. 3, 18: kva vā *tātaḥ?* *tāto* ’smākaṃ kaḥ? 4, 3: ...putram asūta *Keśinī. Vinatātanayāyās* tu *Sumatyāḥ* ṣaṣṭiḥ putrasahasrāṇy abhavan (chiasme met variatie). 4, 6-7: ...*devāḥ... ūcuḥ*: ... ity ākarnya Bhagavān: ...*ity uktavān* (chiasme zeer ruim genomen). 10, 9 (śl.): na jātu *kāmaḥ kāmānām upabhogena* śāmyati | *haviṣā kṣṇavartmeva* bhūya evābhivardhate ||. 13, 4 (śl.): Vabruḥ śreṣṭho *manuṣyāṇām devair* Devāvṛdhaḥ *samaḥ* || (chiasme met variatie). 13, 12: nāyam ādityaḥ, *Satrājīto* ’yam ādityadattaṃ syamautakākhyam mahāmaṇim bibhrad atopāyāti (tegenstelling). 15, 13: chiasme met ca. 15, 18-19: ...Punḍarīkanayane *jāyamāne. jātena* ca tena... (concatenatie). 15, 21 (śl.). 24, 19: ongeveer parallelistisch. 24, 25. Voorbeelden van inversie: 2, 9-10; 6, 33-34; 7, 13; 13, 20; 13, 41, 2 × (éénmaal met *ūcuś cainam*; tweemaal met *āha cainam*, éénmaal met *āha cāsau*, éénmaal met *āha corvaśī*),

Chiasme in het Daśakumāracarita.

In dit werk, dat rijk is aan verschillende soorten van variatie, trof ik vrij veel voorbeelden van chiasme aan, voor een groot deel gepaard gaande met parallelisme. Vbb. van chiasme met parallelisme: p. 140, r. 10-11: *pauravṛddhaś* ca *Pāñcālikaḥ Paritrātaś* ca sārthavāhaḥ (beroep eigennaam eigenn. beroep, met alliteratie). p. 164

onderaan-165, r. 1: *adj. subst. adj. subst. subst. adj.* p. 184, r. 2 sqq.: *adj. subst. subst. adj. adj. subst. enz.* p. 186, r. 5 v.o. sqq.: *adj. subst. adj. subst. subst. adj. adj. subst....* p. 195, r. 9-10: ...tvām apy udārayā samṛddhyā rūpeṇātīmānuṣeṇa phrathamena vayasopapannām...

De andere gevallen van chiasme zijn: p. 171, r. 2-1 v.o.: taruṇībhūtā ceyam. sa ca vilāmbitaḥ. p. 181, r. 3 v.o.: so 'yam api siñcet sahasraṃ drākṣāṇām kṣaṇenaikena (hier is het begrip chiasme ruim genomen, daar de leden niet op één lijn staan). p. 184, onderaan-p. 185: amuṃ ca ropitavraṇam iṅgudītailādibhir āmiṣeṇa sākenātmanirviṣeṣaṃ pupoṣa. Enigszins parallelistisch is p. 185, r. 5-4 v.o.: ...tasya sādhoḥ tat sukṛtam asatyās ca tasyās tathābhūtam duścāritam... (volgorde abcd : bacd). p. 189, r. 3-2 v.o.: imaṃ ca dadhnā ca trijātakāvacūrṇitena surabhiśītalābhyām ca kālaśeyakāñjikābhyām śeṣam annam abhojayat (eerste deel parallelistisch, maar misschien is trij. meer praedicatief). p. 196, r. 5-7: *acc. part. part. iva acc. acc. ...abs. abs. acc...* p. 197, r. 8-9: ... muhurmuḥuś caraṇayor nīpatya, prayujya sāntvaśatāni...

Veelvuldiger komt inversie voor; ze is zo talrijk, dat ze karakteristiek voor de stijl van het werk kan worden genoemd. Cf. Jacobi¹: „Besonders häufig dagegen können wir die Inversion bei *ca* in der mustergültigen Prosa des Daśakumāracaritra beobachten,” waarna hij een aantal voorbeelden laat volgen.

p. 163, r. 2; p. 165, r. 4; r. 7; p. 168, r. 2 v.o.; p. 169, r. 4 v.o.; p. 175 onderaan; p. 177, r. 4; p. 179 onderaan-p. 180 bov.; p. 181, r. 2 v.o.; p. 181 onderaan-p. 182 bov.; p. 185, r. 3-2 v.o.; p. 187, r. 4 v.o.; p. 188, r. 5; p. 189 onderaan; p. 195, r. 2 v.o.; p. 198, r. 14; r. 8-6 v.o.: ...suhmaṇḍalā... uparantūṃ pratiṣṭhate. saha tena martum icchati... *paṭavṛddhalokaḥ*. Meestal is het ww. dat inversie veroorzaakt door *ca* verbonden met het voorafgaande.

Opvallend is, dat gedekte inversie voorkomt op p. 138, r. 8-9: praśānte ca sahasā dhūmodgame tasminn aham aviśam. niśāntodyānam āgamac ca gajagāminī „Toen de rook plotseling was opgehouden, trad ik binnen. En zij met haar olifantengang kwam de paleistuin binnen.” Door deze gedekte inversie treedt de assonantie aan het begin op.

¹ o.c., p. 336-7.

Chiasme in de Jātakamālā.

Ook in deze taal vol variatie komt vrij veel chiasme voor, dikwijls in parallele uitingengehelen. Chiasme met parallelisme: p. 92, r. 13-14: *partic. subst. subst. part. subst. part.*; r. 19 (vers): *part. acc. acc. part.* p. 95, r. 17-18: *gen. abl. abl. gen.* p. 97, r. 3-4 (vers): *dhārā nipetuḥ praśaśāma reṇuḥ* | *gandhaś cacāra...* (rijm in 3). p. 104, r. 11 (vers): *acc. ww. ww. acc.* p. 108, r. 9-10 (vers): *prāyaḥ samyḍdhyā* madam eti gehe *mānaṃ kulenāpi balena darṣam* | *duḥkhena roṣaṃ vyasanena dainyam...* p. 113, r. 22 (vers): *nom. loc. loc. nom.* p. 122, r. 3-4 (vers): *kīrtir vidvatsadassu eva viduṣāṃ pravijṛmbhate* | *ratnañeṣu* iva *ratnānāṃ śūrānāṃ samareṣu* iva ||. p. 138, r. 1 (vers): *tenāsyā vākyena supēśalena svāmīyarthadhīreṇa* ca ceṣṭitena |. p. 141, r. 13 (vers): *surādhipaśrīr* api *vīkṣate guṇān, guṇoditān* eva *paraiti saṃnatiḥ* |. p. 142, r. 7-10: ...*iti kalyāṇavacanapraśamsāyām apy upaneyam. kalyāṇamitravarṇe* 'pi *vācyam*: ...*iti loc. ca*:... *iti*.

Verdeeld over hoofd- en bijzin: p. 117, 8 (vers): ...*kim āpnuyān na sa geheṣu vane yad īpsati* ||.

Een soort inversie is p. 121, r. 21: *krodhavinayāc chatrūn upaśamayati, vardhayaty* eva *tv anyathā*. Zo ook p. 131, r. 19: ...*avaḡhuṣyate . ramante...* In ruime zin genomen kan men spreken van chiasme in p. 123, 8-9: ...*dhyānavidhim amuṣṭhāya... vyutthāya samādheḥ* ... p. 124, r. 16 (vers): *vyaktaṃ na mucyeta sa jīvato me dhārāghanasyeva ghanasya reṇuḥ* || (chiasme in vergelijking). p. 128, r. 12-13: *evam tābhyām tad anugrhyamānaṃ hamsayūthaṃ jagad* iva *dharmārthavistarābhyām* *parām vṛddhim avāpa* (de plaatsing van *tābhyām* voorop is natuurlijk; vgl. vorige geval). p. 132, r. 4-5 (vers): *vāsitārthasvahrdayāḥ prāyeṇa mṛgapakṣiṇaḥ* | *manuṣyāḥ* *punar ekīyās tadviparyayanaipuṇāḥ* || (tegenstelling; vertaling Speyer¹, „Quadrupeds and birds are wont to express their true feelings by the import of their cries. But men are the only animals skilled in producing sound meaning the contrary of their intentions”). p. 133, r. 21 (vers) en p. 134, r. 18 (vers), beide min of meer parallelistisch. p. 135, r. 2-3: *athaikaṃ baddham abaddhenetareṇa* (ook hier het begrip chiasme ruim genomen). p. 136, r. 10 (vers): *mām badhnātu bhavān pūrvam paścān* muñced *dvijādhipam* ||. p. 140, r. 7-8 (vers): *sambhāṣaṇenāpi yataḥ kartum arhati no bhavān* | *sāphalyam praṇayāśāyāḥ prīteś* *copacayam hṛdi* ||.

¹ Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. Indië, 5e reeks, deel X (1894).

VARIATIE IN WOORDVOLGORDE

Behalve het gewone chiasme heb ik nog gevallen opgemerkt, waarbij de woordvolgorde op andere wijze wordt gevarieerd.

Variërend (in 6 chiasatisch) is de plaatsing van de imperativi in A.V. IV, 15, 6^{II}-8^I: *tvayā sṛṣṭam bahulam aitu varṣam āśaraiṣi kṛśagur etv astam* || *saṃ vo 'vantu sudānava utsā ajagarā uta* | *marudbhiḥ pracyutā meghā varṣantu pṛthivīm anu* || *āśām āśām vi dyotatām vātā vāntu diśodiśaḥ* | ... Door deze plaatsing krijgt 6^{II} hetzelfde rythme aan het eind van de pāda's en rijm; 8^I rijm en assonantie. 12: ... *śvasantu gargarā apām Varuṇa* | *ava nīcīr apah sṛjā vadantu pṛṣṇibāhavo maṇḍūkā iriṇānu* ||. 16: *mahāntam kośam udacābhi śiṅca savidyutam bhavatu vātu vātaḥ* | *tanvatām yajñam bahudhā viśṛṣṭā ānandinīr ośadhayo bhavantu* || (in 1 inversie). X, 8, 38: *vedāham sūtram vitatam yasminn otāḥ prajā imāḥ* | *sūtram sūtrasyāham vedātho yad brāhmaṇam mahat* ||. Emphatisch dringt sūtram sūtrasya, dat een climax met sūtram vormt, naar voren.

Bṛh. Ār. Up. III, 4, 1: ... *yat sākṣād aparokṣād brahma ya ātmā sarvāntaraḥ* ... Soort chiasme, doordat ātmā sarvāntaraḥ een vaste verbinding vormt.

Chānd. Up. I, 8, 4: *Kā sāmno gatiṛ itī, svāra itī hovāca. Svarasya kā gatiṛ itī, prāṇa itī hovāca. Kā s.g. is een normale vraag met het vraagwoord voorop; in de tweede vraag wordt aangeknoopt aan het antwoord svāra. IV, 17, 8-9: Bheṣajakṛto ha vā eṣa yajñāḥ, yatraivaṃvid brahmā bhavati. Eṣa ha vā udakpravāṇo yajñāḥ, yatraivaṃvid brahmā bhavati. V, 19, 1: Tad yad bhaktam prathamam āgacchet, tad dhomiyaṃ. Sa yāṃ prathamām āhutiṃ juhuyāt, tām juhuyāt: ... (prathamam is echter praedicatief, prathamām attributief gebruikt). V, 19, 2: ... āditye tṛpyati dyaus tṛpyati, divi tṛpyantyaṃ yat kiṃ ca dyauś cādityaś cādhitīṣṭhataḥ, tat tṛpyati. 20, 2: ... candramasi tṛpyati diśas tṛpyanti, dikṣu tṛpyantiṣu yat kiṃ ca diśas ca candramāś cādhitīṣṭhanti, tat tṛpyati. In V, 19, 2 dus de volgorde āditye ... divi ... dyauś cādityaś ca, eveneens in 20, 2: candr. ... dikṣu ... diś. ca candr. ca. Men zou hier kunnen*

denken aan de regel van de toenemende zinsdelen; maar hiermee is in tegenspraak 21,2: ... *agnau tṛpyati pṛthivī tṛpyati, pṛthivyām tṛpyantīyam yat kiṃ ca pṛthivī cāgnīś cādhitīṣṭhataḥ, tat tṛpyati*, waar de groep *pṛthivī cāgnīś* ca aflopend in woordlengte is (opmerkelijk is echter de alliteratie *cāgnīś cādhit.*). Frappant is wel, dat 23, 2 deze variërende woordvolgorde niet vertoont: ... *vāyau tṛpyaty ākāśas tṛpyati, ākāśe tṛpyati yat kiṃ ca vāyus cākāśas cādhitīṣṭhataḥ, tat tṛpyati*, waar de groep *vāyus cākāśas* ca toenemend in woordlengte is. VI, 4, 1: *Yad agne rohitam rūpam tejasaś tad rūpam, yac śuklam tad apām, yat kṛṣṇam tad annasya*. Hier is de plaatsing van *tat* variërend, waarschijnlijk, doordat *rūpam* slechts éénmaal voorkomt; toch zou, m.i., ook de plaatsing *apām* *tat* en *annasya* *tat* mogelijk zijn geweest. VI, 4, 2; 3 en 4 vertonen dezelfde volgorde; 2: *Yad ādityasya rohitam rūpam tejasaś tad rūpam, yac śuklam tad apām*, enz. (*Yad ād.* ook chiestisch t.o. *tej. tat*). VII, 4, 2: *Samakalpetām dyāvāpṛthivī, samakalpetām vāyus cākāśas ca, samakalpantāpaś ca tejaś ca, teṣām saṅkṛptyā varṣam saṅkalpate*, ... Hier is de verandering van volgorde natuurlijk ontstaan door het vooropgaan van *teṣām saṅkṛptyā*, dat aanknoopt aan het voorafgaande. VIII, 3, 2: *Tad yathāpi hiranyanidhim nihitam akṣetrajanā upary upari sañcaranto na vindeyuh, evam evemāḥ sarvāḥ prajā aharahar gacchantya etaṃ brahmalokaṃ na vindanti, anṛtena hi pratyūdhāḥ (obj. subj. partic. hoofdww.: subj. partic. obj. hoofdww.)*. De volgorde *hir. nih. akṣ.* is natuurlijk; „zij, die de plaats niet kennen”, is nietszeggend, zolang *hiranyanidhim* niet genoemd is.

Gobhila-gr̥hyasūtra. I, 2, 24-27: *na ca sopānatkaḥ kvacit, ... caraṇau na prasārya ca. 6, 2-3: anīśvaro ha kṣodhuko bhavati ... īśvaro ha bhavaty, akṣodhukaḥ, ...*

Vaikhānasagr̥hyasūtra. VIII, 10 (p. 119, r. 13-15): *ye tu Nirodhakās teṣām prāṇāyāmapratyāhārādhāraṇādayaḥ ṣoḍaśa kalāḥ santi. ye Mārgagās teṣām ṣaḍ eva prāṇāyāmādayaḥ. ṣaḍ eva „slechts 6” is naar voren gedrongen als tegenstelling van ṣoḍaśa. Variërend is de positie van *na* in X, 2 (p. 133, r. 17-18): *agnau pādam na tāpayen nainam mukhena dhāmen na pādēna spr̥śed adhaḥ pādato na kuryāt*.*

Mahābhārata. I, 3, 661: *Janamejayaḥ Pāriksitaḥ - 673: Pār. Jan. - 675: Jan. Pār. 676: ayam tava putraḥ - 677: putro 'yam mama. 699: sa ... arakṣad gāḥ - 703: sa ... punar arakṣad*

gāḥ – 707: *sa ... gā arakṣat*. 734: *na tv aham etam apūpam upayoktum utsahe gurave 'nivedya* – 735: *anivedya gurave* – 736: *notsahe 'ham anivedya gurave 'pūpam enam upayoktum*.¹ 846: *evam pituś cāpacitiṃ kṛtavāms tvam bhaviṣyasi mama priyaṃ ca sumahat kṛtam ... bhaviṣyati* (plaats *ca*). III, 197, 13309–10: *athāno 'py aśvārthī brāhmaṇa āgacchat* – *punar api cāno 'py aśvārthī brāhmaṇa āgacchat* – *punar anya āgacchat aśvārthī brāhmaṇaḥ*.

Pañcatantra. p. 24, r. 20–21: *mayā tadā tvam anucitasthāne rājāsana upaviṣṭo bhartsayitvāpamānito na rāgāt tvam niḥsāritaḥ*.

Daśakumāracarita. p. 166 onderaan: ... *mayā ... paricchinnno bhavān ...* – p. 167 bovenaan: ... *mayā tvam api svapann evāsi nītaḥ*.

Viṣṇupurāṇa. IV, 4, 3: *ekā vaṃśadharam ekaṃ putram, aparā ṣaṣṭiṃ putrasahasrāṇi janayiṣyatīti ... Keśinī putram ekaṃ, Sumatiḥ putrasahasrāṇi ṣaṣṭiṃ vavre ... ekaikam ... putram ... Sumatyāḥ ṣaṣṭiḥ putrasahasrāṇy abhavan*.

Jātakamālā. p. 126, r. 14–15 (vers): *kāṣṭhād yathāgniḥ parimathyamānād udeti tasyaiva parābhavāya | mithyāvikalpaiḥ samudīryamāṇas tathā narasyātmavadhāya roṣaḥ ||*. De vergelijking is uitgevoerd in twee enigszins parallelle zinsdelen, maar de plaats van *yathā* + *agniḥ* is variërend ten opzichte van die van *tathā* – *roṣaḥ*. *roṣa-* is een belangrijk woord in de passage; r. 16 eindigt met *roṣam*, 18 met *roṣam eva*. De plaatsing van *roṣa-* aan het eind in r. 15 is dus waarschijnlijk betekenisvol.

¹ Vgl. voor deze herhaling van dezelfde gedachte in gevarieerde volgorde Bhāsa, Avimāraka 3, 18, 24: *evam eva tvam api priyaśatāni śṛṇu* en 3, 19, 16 (in dezelfde scène): *tvam apy evam p. ś.* Ibidem 6, 20, 9 en 21, 2: *bhagavān yadi me prasannaḥ, kim atah param aham icchāmi* en *yadi me bh. pr., kim enz.*

VARIATIE DOOR HET GEBRUIK VAN SYNONIEMEN

Afgezien van de variatie in woordvolgorde is wel de meest voor komende manier om te variëren het gebruik van synoniemen, die wij, bewust of onbewust, dagelijks toepassen bij al onze taaluitingen. Het is bekend, dat niet overal het gebruik van hetzelfde woord in dezelfde contextus als onaesthetisch is gevoeld; de grote Latijnse schrijvers achtten het niet noodzakelijk, zich van synoniemen te bedienen, al hebben ook zij hun woordkeus gaarne gevarieerd. Sörbom wijst op deze tendenz bij Tacitus¹: „Non pauca enim sunt exempla, in quibus Tacitus repetitionem evitans pro verbo iam usurpato synonymum posuit, et pro horum locorum numero non multa sunt illa, ubi verbum intra breve spatium repetitur.”

Bekend is b.v. ook de variatie in Cic. Cat. I, c. 1: *quo usque tandem – quam diu etiam – quem ad finem. non sentis – non vides. interfecit – occidit.*

Plato, Gorg. 506 D: Ἡδὲ δέ ἐστι τοῦτο, οὗ παραγενομένου ἠδόμεθα, ἀγαθὸν δὲ οὗ παρόντος ἀγαθὸν ἔσμεν; Pol. 357 C: ... καὶ αὐτὰ μὲν ἑαυτῶν ἔνεκα οὐκ ἂν δεξαίμεθα ἔχειν, τῶν δὲ μισθῶν τε χάριτι...

Atharvaveda. I, 34, 2: *madhu – madhūlakam*. III, 5, 6 ye *dhīvāno* rathakārāḥ karmārā ye *manīṣiṇaḥ* |. III, 18, 5: aham asmi *sahamānātho* tvam asi *sāsahiḥ* | ubhe *sahasvatī* bhūtvā sapatnīm me *sahāvahai* ||. In 6: *sahamānām* en *sahīyasīm*. Cf. XIX, 32, 5: tvam asi *sahamāno* 'ham asmi *sahasvān* | ubhau *sahasvantau* bhūtvā sapatnānt *sahiṣīvahi* ||. III, 30, 2^r: *anuvrataḥ – saṃmanāḥ*. 30, 6^r: *samānī* prapā *saha* vo 'nnabhāgaḥ *samāne* yoktre *saha* vo yunajmi | (dwang van rhythmisch-metrisch schema; eigenlijk varieert hier een adv. met een adj.). IV, 5, 2-3: *striyaḥ – nārīḥ – striyaḥ*. IV, 5, 3 : *proṣṭhesayās talpeśayā nārīr yā bahyaśīvarīḥ* | (het langste woord aan het eind). 10, 6ⁱⁱ: rathe tvam asi *darśata* iṣudhau *rocanas*

¹ G. Sörbom, Variatio sermonis Tacitei aliaequae apud eundem quaestiones selectae, diss. Upsala 1935, p. 16.

tvam ... 12, 1: *rohayet* – 2: *saṃ dadhat* – 4: *saṃ dhīyatām* – 5: *saṃ kalpayā* (2 ×) – *saṃ dhehi* – 7: *saṃ dadhat*. 15, 1: *prthivīm tarpayantu* – 2: *mahayantu bhūmim* – 3: idem – 4: *prthivīm anu* – 5: *prthivīm tarpayantu* – 6: *bhūmim* – 7: *prthivīm anu*. 2: *varṣasya sargāḥ* – 3: *apāṃ vegāsaḥ* – 4: *sargā varṣasya*. 2–3 *prthag jāyantām* – *prthag udvijantām*. 2–3: *ośadhayah* – *virudhaḥ*. 5: *udīrayata* – *utpātayātha*. 1: *abhrāṇi vātajūtāni* (assonantie met a) – 7: *marudbhiḥ pracyutā meghāḥ* (alliteratie met m). Cf. 4: *mārutāḥ* – 5: *marutāḥ* – 8: *vātā vāntu* (met alliteratie) – 9: *abhram*. 8: *āsām āsām vi dyotātām vātā vāntu diśo diśaḥ* |. 9: *sam ... avantu* – *prāvantu prthivīm anu* (alliteratie met p). 19, 8^r: *pari pāhi* – *abhi rakṣa*. V, 26, 1–3: *pravidvān* – *prajānan* – *pravidvān*. 28, 5^r: *pātu* – *pīpartu*. 29, 5^r: *yat* – *yat* – *yatamat* (bijna syn.). VI, 21, 2^u: *Somo bhaga iva yāmeṣu deveṣu Varuṇo yathā* ||. 47, 1: *āyusmantāḥ sahabhaksāḥ*. 136, 1–3: *ośadhe* – *virudhā*. 137, 3: ... *āgraṃ yaccha vi madhyam yāmaya ...* VII, 50, 8^u: *gojid bhūyāsam aśvajid dhanamjayo hiraṇyajit* ||.

Ait. Brāhmaṇa. VII, 5, 1: *yadi* – *yadi* – *cet*. 5, 6: *upanivartayet* – *āhareyuh*. 5, 8: *yadi ... yat ... yat*. 7, 1: *yasyāgnayo grāmyeṇāgninā samdahyeran*, ... – 4: *yasyāgnaya āraṇyenāgninā samdahyeran*, ... t.o. 6, 3: *yasya sarva evāgnayo mithaḥ saṃsrjyeran*, ... – 4: *yasyāgnayo anyair agnibhiḥ saṃsrjyeran*, ... – 7, 2: *yasyāgnayo divyenāgninā saṃsrjyeran*, ... – 3: *yasyāgnayaḥ śavāgninā saṃsrjyeran*, ... 19, 3–4: *anvāt* – *anvāgacchat*. 31, 4 en 5: *pratiṣṭhāpayati* – 32, 1, 2 en 3: *dadhāti*.

Bṛh. Ār. Up. III, 1, 2: *udajatām* – *udaja* – *udācakāra*. IV, 3, 36: *aṇimānaṃ nyeti* – *aṇimānaṃ nigacchati*. *pramucyate* – *saṃpramucya*. 4, 23: ... *vipāpo virajo vicikitsaḥ (vi-, vi-, a-)*, waarschijnlijk komt *vivicikitsa*- niet voor door neiging tot dissimilatie.

Chānd. Up. I, 2, 2: *surabhi ca durgandhi ca* (-rabhi en -gandhi, terwijl *sugandhi* een bestaand woord is). 2, 10: *Taṃ hāṅgirā udgītham upāsām cakre*. Etam u evāṅgirasam *manyante*, ... (II en 12 met andere eigennamen op dezelfde wijze)¹ – 13: *Taṃ ha Bako Dālbhyo vidām cakāra* (Senart tekent hierbij aan: „*Vidām cakāra est donc égal à upāsām cakre*”). I, 3, 2: *Tasmād vā etam imam amuṃ codgītham upāsita* – 5: *Etasya hetor vyānam evodgītham*

¹ Senart tekent in zijn vertaling ad I, 2, 2: „Te ha nāsikyam prānam udgītham *upāsām cakre*” aan: «Il semble difficile de trouver un passage qui atteste plus nettement que *upās* ne signifie pas „méditer”, mais „croire, penser” ».

upāsita. I, 6, 6: Atha ya eṣo 'ntarāditye *hiraṇmayah* puruṣo dṛśyate *hiraṇyaśmaśrur hiraṇyakeśa ā pranakhāt sarva eva suvarṇah*, ... II, 22, 2: *āgāyet – stuvīta*. IV, 4, 5: ... tā yadā sahasraṃ *sampeduḥ* – 5, 1: *Prāptāḥ*, saumya, sahasraṃ *smah*. 15, 5: Atha yat... *yadi* ca na... V, 10, 2: *pañthā* – 5: *adhvānam* – 8: *pathoh*. II, 7: *prātar-pūrvāhne*. VI, 7, 3: *pariśiṣṭah* – *atiśiṣṭā* (in twee leden van een vergelĳking). VII, 8, 1: *balavān* – *balī*. Cf. VII, 11, 2: ... *tejasvī* vai sa *tejasvato* lokān *bhāsvato* 'pahatatamaskān... Vgl. hiermee 7, 2: ...*vijñānavato* vai sa lokān *jñānavataḥ*... en 9, 2: ... *annavato* vai sa lokān *pānavataḥ*... VII, 2, 1: *Vāg vāva* nāmno *bhūyaśī* – 3, 1: *Mano vāva* vāco *bhūyaḥ* – 4, 1: *Saṅkalpo vāva* manaso *bhūyān* – 5, 1: *Cittaṃ vāva* saṅkalpād *bhūyaḥ* – 6, 1: *Dhyānaṃ vāva* cittād *bhūyaḥ* – 7, 1: *Vijñānaṃ vāva* dhyānād *bhūyaḥ* – 8, 1: *Balaṃ vāva* vijñ. bh. – 9, 1: *Annaṃ vāva* balād bh. – 10, 1: *Apo vā* annād bh. – 11, 1: *Tejo vā* adbhyo bh. – 12, 1: *Ākāśo vāva* tejaso bh. – 13, 1: *Smaro vā* ākāśād bh. enz. Voor klinker wordt dus vai, voor medeklinker vāva gebruikt. VII, 11, 1: *Tad āhuḥ* – *Tasmād āhuḥ*. VIII, 1, 5: *apahatapāpmā vijaro vimṛtyur viśoko vijighatso* 'pipāsaḥ (*apahata-*, *vi-*, *vi-*, *vi-*, *vi-*, *a-*). Evenzo VIII, 7, 1 en 7, 3. 7, 4: Ya eṣo 'kṣaṇi puruṣo dṛśyate, ... – Atha yo 'yam, bhagavaḥ, apsu *parikhyāyate*, yaś cāyam ādarśe, ... Eṣa u evaiṣu sarveṣv anteṣu *parikhyāyate* ... 8, 2: *Sādhvalaṅkṛtau suvasanau*. 8, 3; 9, 1 en 9, 2 zelfde var. 12, 6: *Tasmāt teṣāṃ sarve ca lokā āttāḥ* sarve ca *kāmāḥ*. Sa sarvāṃś ca lokān *āpnoti* sarvāṃś ca *kāmān*, ... (In beide zinnen neemt het verbum dezelfde positie in; tegenover deze homogeniteit staat het gebruik van synoniemen). Cf. VIII, 7, 3: sa sarvāṃś ca lokān *āpnoti* sarvāṃś ca *kāmān*, ...

Gobh. gṛh. sūtra. I, 1, 15: *vaiśyakulāt* – 16: *bahuyājina evāgārāt*. 2, 9: (*adbhiḥ*) *saṃspr̥śet* – 10–11: *tatraitad āhuḥ: nopaspr̥śed* vrajan, ... (citaat). 3, 7–8: *cet...* *atha yadi*. 5, 26: *bhuñjīyātām* – 6, 1–3 (citaat): *aśnāti bhuñkte* – 4: *bhuñjīyātām*. 6, 17–18: *bhāseta* *yajñasamsiddhim*. *nāyajñīyam vācam vadet* (*vācam vadet* frequente verbinding). 8, 4: *caturgr̥hītam...* *gr̥hītvā*, *pañcāvattaṃ tu* ... (cf. 8, 6: *caturavattī* – *pañcāvattī*). 8, 6: ... *ced bhavati* ... *ced bhavati* – 12: *yady u ... syāt...* 9, 4: *annam* – 5: *bhaktena* – 7: *annasya*. 9, 13: *sāyamprātarhomayoḥ* – 14: *sāyamāhuteḥ prātarāhutiḥ*. II, 1, 7: *kumāryai* – 2, 2: *vadhū-*. I, 10: *abhiśiñcet* – *plāvayet*. I, 13: *kalaśam* – *sahodakumbhaḥ*. 6, 2: *upaviśati* – 10: *saṃviśati* – 7, 3: *upaviśati*. 9, 26: *ānaḍuḥe gomaye keśān kṛtvā*, waar *kṛ-* synoniem is met *nidhā-*

(9, 17 en 27). III, 3, 6: *bhakṣayanti* – 7: *prāśnanti*. 3, 16: *tasmin pratyupākaraṇe 'bhrānadhya ā punarupākaraṇāc chandasah, ...* 4, 2: *gurave* – 8: *ācāryakulasya*. 4, 29: *saṃmṛsan* – 31: *abhimṛšet*. 7, 13: *udakam* – 14: *apām*. 8, 6: *brāhmaṇān bhojayitvā* (vaste verbinding) – 7: *gāh prṣātakam prāśayitvā*. 8, 6: *svastyayanārtham* – 8: *svasti*. IV, 2, 27: *tatra ... āharanti* – 31: *upakalpayet*. 2, 37: *tathā gandhān* – 3, 16: *tathā surabhi*. 3, 33–35: ... *brāhmaṇam vā bhojayet, gave vā dadyāt. ... yugmān āśayet* (cf. III, 8, 6 en 7). 4, 28: *juhuyāt* – 29: *yajeta* – 31: *yajeta* – 33: *juhuyāt*. 6, 10: *pūrvāhnamadhyandināparāhṇesu (pūrvāhna-, madhyandina- en aparāhṇa- gewone samenstellingen)*. 7, 27: *yajeta* – 32: *juhuyāt* – 37: *balin haret* (deze werkwoorden zijn onderling evenwel niet verwisselbaar, ze geven elk een verschillend soort „offeren” aan).

Vaikh. gṛh. sūtra. Ter vergelijking heb ik dezelfde synoniemen, waar mogelijk op corresponderende plaatsen, gezocht bij Āpastamba en Hiranyakeśin, die, evenals Vaikh., tot de Taittirīyaśākhā van de Yajur Veda behoren. Hoewel het Vaikh. gṛh. s. zich op talrijke plaatsen bij Hiranyakeśin aansluit en hem in grote onderdelen geheel volgt, verschilt zijn taal en stijl met die van de genoemde (en andere) sūtrateksten zeer.¹

I, 2 (p. 2, r. 12): *āsyam parimārṣti* – r. 14: *mukham mārṣti*. Dit laatste ook op p. 3, r. 7 (Hir. en Āp. geen parallelplaatsen). I, 2 (p. 3, r. 2): *pānau* – r. 3: *karau* (bij Hir. komt kara- niet voor, bij Āp. wel pāni-, niet kara-). I, 3 (p. 3, r. 12): ... *apo namaskṛtyāvagāhya ... adbhīr mṛdā ca ...* r. 15–16: ... *jalam pranamy samṛdodakena ... apo vigāhya ...* – r. 18: *jalam* – p. 4, r. 2: *samṛdodakena* – p. 4, r. 4: *jalam abhimantrya* – r. 5: *nimajjya* – r. 8–9: *apo 'bhimantrya* – I, 4 (p. 5, r. 1): *jalam namaskṛtya* (Āp. en Hir. hebben nergens jala-, meestal āpaḥ; Hir. II, 20, 4 *udakena* en 7 *phalodakena*, vrij dicht bij 20, 14: *adbhīḥ ... tarpayanti*. Hir. en Āp. hebben noch *pranam-*, noch *namaskṛ-*; wel komt bij Hir. II, 12, 10: *namaskārair upatiṣṭhate* voor; bij beiden ontbreken *samṛdodakena* en *mṛd-*; bij Āp. ontbreken zowel *nimajj-* als *avagāh-* en *vigāh-*, Hir. heeft alleen *avagāh-*). I, 3 (p. 4, r. 6): *trīr āvartayan* – r. 10: *aṣṭāvarām sāvitṛm abhyasya* (zowel *āvartayati* als *abhyas-* ontbreken bij Hir.; Āp. VIII, 21, 9 heeft: *tryavarārdhyam āvartayitvā*). I, 3 (p. 4, r. 6): *aghamarṣaṇam karoti* – r. 9: *pradakṣiṇam karoti* – r. 11: *sandhyām*

¹ Zie ook Caland, over het Vaikh. s., Med. Ak. v. Wet. 61 A 8 (1926).

upāsīta (frequente verbinding) – r. 14: *upāsya* (aghamarṣaṇaṃ karoti niet bij Āp.; Hir. II, 18, 9 heeft: *aghamarṣaṇena trīn prānāyāmān kṛtvā*; Hir. I, 17, 3: *grāmaṃ pradakṣiṇaṃ kṛtvā*; Āp. II, 5, 1: *pradakṣiṇaṃ agniṃ kṛtvā*; geen van beide heeft dus pradakṣiṇaṃ karoti zonder object). I, 3 (p. 4, r. 16): *sāpasavyam* (Caland merkt in zijn vertaling hierbij op: *sāpasavyam: apasavyaṃ prācīnāvītaṃ tena saha vartata iti sāpasavyaṃ yathā syāt tathā*, Bhāṣya) – I, 4 (p. 6, r. 4): *prācīnāvītī* (Āp. en Hir. hebben *sāpasavyam* niet, wel *prācīnāvītī*). I, 5 (p. 7, r. 6–7): *daivena tīrthena ... daivikaṃ kāryam. ārṣeṇārṣaṃ. paitṛkeṇa pitṛyaṃ* (bij Hir. komen *daiva-*, *daivika-*, *paitṛka-* en *pitṛya-* niet voor; bij Āp. zijn *paitṛka-* en *pitṛya-* synoniemen voor „ceremonie voor de voorvaderen”; *daivika-* en *daiva-* komen bij hem niet voor). I, 7 (p. 8, r. 12–14): *śivā ṛtavaḥ santu śivāni nakṣatrāṇi bhavantu*, *sarvakarmasamṛddhir astu sarvadhanadhānyasampūrṇam astu* (in mantra). I, 8 (p. 9, r. 7): *dvātriṃśadaṅgulyāyatam* – r. 9: *sthaṇḍilapramāṇāḥ* – r. 11: *hastamātram* – *dvādaśāṅgulamātram* – r. 12: *tatpramāṇāḥ* – r. 15: *dvātriṃśadaṅgulyāyatām*. Ook *aṅgula* en *aṅguli* zijn synoniem, *mātrā* komt bij Hir. éénmaal voor. I, 8 (p. 9, r. 5): *athāgnyāyatanaṃ* – r. 7–8: *sthaṇḍilam agnyāyatanaṃ* – r. 9: *sthaṇḍila-kuṇḍe* (noot vertaling Caland: „The spot where the fire is laid down seems to be called here also *kuṇḍa...*”) – r. 14: *agnīśālāyām* (noot vertaling Caland: „agnīśālā here equivalent with *agnyālaya* or *agnyāyatana?*...”) – r. 17: *agnikuṇḍam* – r. 18–19: *kuṇḍam* – I, 9 (p. 10, r. 2): *agnyālayam* (noot vert. Cal.: „Acc. to the Kumb. ed. *agnyālayam* is *kuṇḍam sthaṇḍilam vā*, according to the Prayoga: *sthaṇḍilam*) – I, 11 (p. 12, r. 8): *agnyālaye* (Hir. heeft alleen *śālā-*, door Oldenberg vertaald door „hall”, „huis”. Āp. heeft alleen *sthaṇḍila-*, door Old. vertaald door „raised surface”). I, 10 (p. 11, r. 12): *prokṣayati – saṃsrāvya* – r. 13: *prokṣya* – r. 14: *srāvayet*. I, 10 (p. 12, r. 1 sqq.): ... *dakṣiṇata iti yāmyām uttarata ity udīcyām paścimata iti pratīcyām prāguttarāgram... uttarāgram aiśānyām ... paścimasyām ... yāmyām ... udīcyām vedyām prāguttarāgrān ...* Cf. I, 11 (p. 12, r. 6–7): *vāyavyām uttarāgram ... prācyām uttarāntam „upariṣṭād” ity ūrdhvam „adhastāt...” ity adhaḥ ...* – r. 8: *agnīśayor diśoḥ* (Hir. en Āp. hebben niet *yāma-*, *paścima-*, *aiśāna-*, *vāyava-*, *agnīśayoḥ*; Āp. heeft *upariṣṭāt* alleen in de betekenis: „na”; *ūrdhvam* in de verbinding: „ata *ūrdhvam*”, behalve éénmaal: *ūrdhvam „naar boven”*; *adhastāt* en *adhaḥ* ko-

men bij Āp. niet voor; bij Hir. is upariṣṭāt „boven, na”; hij heeft ata ūrdhvam en ūrdhvam „naar boven”; adhaḥ en adhaṣṭāt komen éénmaal voor in mantra. I, 11 (p. 12, r. 9): *aindrādyam udagantam* – r. 10: *dakṣiṇādi ... prāgantam uttarāntam* ca – r. 11: *āgneyādīśānāntam pradakṣiṇam āgneyāntam* (Āp. en Hir. hebben aindra- en āgneya- niet als adjectivum van windrichting). I, 11 (p. 12, r. 7): *pariṣicya* – r. 9–10: ... apo *dattvā ... tenaiva ... pariṣicya ...* – r. 11–12: *adbhiḥ pariṣiṅcati* – p. 13, r. 3: *prokṣayet*. I, 11 (p. 13, r. 2): *praṇidhī nidhāya* – I, 12 (p. 13, r. 5): *samidhau nyasya* (cf. I, 11, p. 12, r. 8: ... *samidhau ... nidadhāti*, r. 15: *nidadhāti*) – p. 13, r. 6: *nidadhyāt* – r. 8: *aṅgāraṃ nyasya* – r. 11–12: *tayaiva carusthālim adhiśritya* – r. 14: *nidhāya* – r. 15: *samidagram ... sthāpayitvā*. Misschien is ook syn. *darśayati* in I, 13 (p. 14, r. 3): ... *agnau homyaṃ darśayitvā ...*, vertaald door Caland: „Having put ... the sacrificial substance.. on the fire ...”; hij tekent hierbij aan: «The procedure is far from clear. The literal sense would be: „he shows the sacrificial substance to (on?) the fire.” The Darpaṇa periphrases: *adhiśritya; ...*» – p. 14, r. 6–7: *ājyam ... samdhāya* (Āp. heeft wel *nidhā-*, niet *nyas-*; *adhiśri-* éénmaal: I, 1, 22: *ājyaṃ teṣv adhiśritya*. Hir. wel *nidhā-*, éénmaal *nyas-* met „wol” als object; I, 1, 27: *ājyaṃ teṣv adhiśritya*; I, 21, 6: *bijāny adhiśrayanti* „zij gieten korrels (sc. op het hoofd van bruid en bruidegom)”). I, 12 (p. 13, r. 9): *pavitreṇa ... utpūya* – r. 10: *śodhayitvā* – r. 12–13: *pavitreṇa ... utpūya* (Hir. en Āp.: *pavitrābhyām utpūya*; *śudh-* komt bij hen niet voor). I, 12 (p. 13, r. 13): *uttarapaścime* – 15: *vāyavye*. I, 13 (p. 13, r. 17): *Prajāpatiḥ purogān* (in mantra) – r. 18: *Agnyādīn*. I, 13 (p. 14, r. 7): *praṇīlāyām*, elders *praṇidhi-*, b.v. I, 13 (p. 13, r. 17) (Hir. I, 1, 20: *praṇītapraṇayanam*). I, 14 (p. 14, r. 13): *prāgantam* – r. 14: *prāgantam* – r. 15: *pūrvasyām* – r. 13–14: *uttarāntam* – r. 14: *uttarasyām* – r. 15: *udagantam* (Hir. heeft *pūrva-* niet voor een hemelstreek, bij Āp. betekent het „Oostelijk”). I, 14 (p. 15, r. 5): *candramasam* – r. 5–6: *asau nu rājā Somaḥ* (met nadruk, meer persoonlijk dan *candramas-*; bij Āp. is *candramas-* het woord voor „maan”, Soma is de god in de mantra’s; Hir. gebruikt *candramas-* in formules en elders; I, 22, 13: „...*Soma rājan*” iti *candramasam*. Soma in formules als god. II, 19, 1: formule: *candramase ... Somāya rājñe* afzonderlijk genoemd). I, 14 (p. 15, r. 6): *mūlagāmī vapāyanī* (geen van beide bij Hir. en Āp.). I, 15 (p. 15, r. 11): *uttaradakṣiṇayoḥ ... paścimādīśaunmyāntam* – r. 11: *uttaradakṣiṇayoḥ* – r. 13: *yāmyādivāruṇāntam* – r. 11: *paś-*

cimādi- (Āp. en Hir. hebben saumya- en vāruṇa- niet als hemelstreken). I, 19 (p. 18, r. 14): *sruvaṃ grhītvā ... ājyapātraṃ samgrhya* – I, 20 (p. 18, r. 16): *ādhāvam ādāya* – r. 19: *apo grhītvā* (Āp. I, 4, 5: *darbhaṃ samgrhya*). I, 20 (p. 19, r. 10): *ādhāvam* – r. 11: *jalam* – r. 12: *adbhiḥ* (ādhāva- komt bij Āp. en Hir. niet voor). cf. II, 18 (p. 35, r. 3-4): *ādhāvaṃ pītva ... apo grhītvā*. II, 1 (p. 21, r. 7-8): *śuklabaliśvetasarṣapadadhitaṇḍulam ity āmananti catuḥśuklam* – II, 2 (p. 22, r. 10): *śvetam annam* (Āp. en Hir. hebben catuḥśukla- niet; evenmin śukla-; Āp. śveta- éénmaal, Hir. tweemaal in mantra). II, 3 (p. 22, r. 18-p. 23, r. 1): *brāhmaṇam – rājanyam – vaiśyam – brāhmaṇam – kṣatriyam – vaiśyam* (Hir.: *rājanyam*). II, 6 (p. 25, r. 7): *dakṣiṇapāṇim ... hastam* (in mantra) – r. 12: *dakṣiṇahaste*. II, 6 (p. 26, r. 4): *śiṣyam anuśāsti* – r. 6-7: *sāvitrīm ... adhyāpayet* (anuśāsti komt bij Hir. niet voor). II, 8 (p. 27, r. 10): *mindāhuṭi ... antahomaḥ*. II, 9 (p. 28, r. 8): *sūtradaṇḍādīni... upavītādīni* (cf. II, 5, p. 25, r. 3: *upavītam*; II, 8, p. 28, r. 1: *sūtra-*; Hir. heeft *sūtra-* niet; hij gebruikt: *yajñopavīta-*). II, 14 (p. 32, r. 12): *grhṇāti – ādadīta*. II, 15 (p. 32, r. 17-p. 33, r. 1): ... *tābhyāṃ kuṇḍalābhyāṃ dakṣiṇādikarṇayor alaṃkaroti ... maninā kaṅṭham āmucya ...* II, 15 (p. 33, r. 1): *grhītvā* – r. 3: *ādāya* – r. 4: *grhṇīyāt* – r. 6: *grhṇīyāt* – r. 7: *āharet* – II, 16 (p. 33, r. 15): *ādadīta* – r. 16: *pratigrhya*. II, 16 (p. 33, r. 13): *prakṣālayati – dhautapādaḥ*. III, 1 (p. 36, r. 1): *pāṇigrahaṇam – aṣtau vivāhāḥ*. III, 1 (p. 36, r. 3): *dāsyate* – r. 5: *pratipādayati* – r. 6: *dadyāt* (Hir. spreekt niet van het geven van de bruid door den vader; Āp. I, 3, 3: *dadyāt*; 11: *dattām*). III, 2 (p. 37, r. 7-8): *vastrādinālaṃkrītya ... ābharaṇam āroḥya* (Hir. en Āp. hebben *āruḥ-* niet in deze betekenis). III, 2 (p. 37, r. 5): *harate* – r. 8: *ādadīta* (ity eke). III, 5 (p. 39, r. 5-6): *upaveśya* – r. 6: *niṣīdeta* (caus. van *niṣad-* is zeldzaam; Hir. heeft vaak *upaviś-*, slechts éénmaal *niṣad-*). III, 5 (p. 39, r. 6-7): *ājyotiṣāṃ darśanāt – udite nakṣatre* (Hir. en Āp. hebben *jyotis-* niet). III, 6 (p. 40, r. 7): ... *samidhaṃ yāvatkṛṣṇaṃ tāvat taṭtvā samāroḥya...* – r. 8: *prajvālya* (vert. Caland voor III, 6: „... he should ... heat a fuel-stick so long that it becomes black, then, make the fire ascend this stick...”). Hir. I, 26, 7: *prajvalayitvābhyādadhāti*. Hir. en Āp. hebben *tap-* niet in deze betekenis). III, 9 (p. 42, r. 14): *annam – āhāramūlāḥ* (Āp. en Hir. hebben *āhāra-* niet). III, 12 (p. 44, r. 9): *pūrvavat* – r. 13: *purastād iva* – r. 13: *pūrvavat ... ity eke* (*pūrvavat* komt niet voor bij Hir.; Āp. heeft *pūrvavat* en *yathā purastāt*).

III, 13 (p. 45, r. 3): pāyasam ājyasamyuktam – r. 4–5: ājyamiśraṃ pāyasam (Hir. I, 15, 5: kaṇair ājyamiśraiḥ; I, 17, 4: tilair ājyamiśraiḥ; II, 16, 5: kiṃśukāny ājyena samyujya). III, 14 (p. 45, r. 15–16): ... udakumbham ... sthāpayitvā ... tūryantīm pādato nidhāya ... – p. 46, r. 1: ... aśmani paraśuṃ tasmin hiraṇyaṃ sthāpayitvā ... – r. 4: ... akṣataṃ mūrdhny ādhāya ... III, 15 (p. 46, r. 7): hastena – r. 11: pāṇim (Hir. heeft pāṇi- = hand: II, 3, 8). III, 15 (p. 46, r. 12): gṛtam – sarpiś – r. 13: brāhmīgṛtam (Āp. heeft wel gṛta-, niet sarpiś-, wel sarpiśmat; Hir. evenzo). III, 15 (p. 46, r. 12): hiraṇyam – r. 14: suvarṇam (Hir. alleen hiraṇya-; Āp. éénmaal suvarṇa-, éénmaal hiraṇya-) – IV, 14 (p. 66, r. 18): hiraṇyam – p. 67, r. 1: suvarṇam. III, 15 (p. 46, r. 15–16): prāśayati – pāyayet (Hir. en Āp. hebben niet het caus. van pā-, wel van prāś-). III, 19 (p. 49, r. 7): ā catvāriṃśad divasād ā pañcāśad dinād vā (Hir. gebruikt in den regel ahar; Āp. heeft noch dina- noch divasa-). III, 19 (p. 49, r. 11–12): mṛṣṭākṣarapadasvaram dvivarṇam caturvarṇam vā (Caland merkt op: „varṇa is synonymous with akṣara according to the Bhāṣya”). III, 21 (p. 51, r. 7): śuklapakṣe śuddhe hani – 22 (p. 51, r. 16): śuklapakṣe dine śuddhe. III, 22 (p. 51, r. 18): kumāram – p. 52, r. 3: bālam (Hir. en Āp. hebben nergens bāla-, in den regel kumāra-). III, 22 (p. 52, r. 6–7): ... kaniṣṭhādy agnir āyuṣmān ity ādikaiḥ ... III, 22 (p. 52, r. 10): svastivācanam waarschiynlijk synoniem met r. 4: śāntim, dat volgens Caland = puṇyāha- is (bij Āp. en Hir. komt svastivācana- niet voor). III, 23 (p. 52, r. 17–18): śirasi – r. 18: mastake (Āp. heeft śiras-, niet mastaka-; Hir. gebruikt éénmaal śir. en heeft mast. niet; in de corresponderende passage komt bij Hir. geen woord voor „hoofd” voor). III, 23 (p. 52, r. 19): sthāpayet – nidhāya. IV, 1 (p. 54, r. 2): idhmān – r. 3–4: indhanair indhayet – r. 4–5: idhmādin (Hir. heeft alleen idhma-). IV, 1 (p. 54, r. 5–6): praṇītām āsādyā pavitraṃ nidhāya ... – r. 7: nidhāya . IV, 1 (p. 54, r. 7): ājyasthālīm gṛhītvā – r. 8–9: darvīm ādāya – r. 9: idhmān gṛhītvā (bij Āp. en Hir. geen vergeleijingsmateriaal). IV, 3 (p. 56, r. 1): āhūya – r. 2: nimantrayet (Āp. en Hir. hebben geen van beide; het is vreemd, dat Vaikh. door deze synn. tweemaal hetzelfde zegt: ... brāhmaṇān āhūya ... yugmān ... ayugmān ... nimantrayet; misschien zijn ze dus niet geheel synoniem). IV, 4 (p. 57, r. 11): caruṃ nirvaṇati – r. 15: nirvaṇati – r. 16–17: arpayet (niet geheel synoniem) – r. 17: nyaset – p. 58, r. 3: vikiret (Āp. en Hir. hebben vikṛ- niet; anna- waarschiyn-

lijk = caru-, dat ook op p. 58, r. 1 voorkomt; Hir. heeft caru- alleen I, 26, 3, terwijl 26 waarschijnlijk een latere toevoeging is; Āp. heeft caru- niet. Hir. gebruikt II, 14 en 15 bij zijn beschrijving van de aṣṭakā: anna- of odana-). IV, 4 (p. 58, r. 4): *nivedya* – r. 5: *dadāti*. IV, 5 (p. 59, r. 5): *tān* (sc. *vṛihīn*) ... *nirupya* – r. 7: *vṛihīn prakṣipya* (Hir. II, 14, 3: *vṛihīśaravāṇi nirvapati*. Hir. en Āp. hebben prakṣip- niet; Āp. heeft nirvap- niet met *vṛihī-* als object). IV, 5 (p. 58, r. 17): *dakṣiṇāgneḥ* – p. 59, r. 3: *dakṣiṇāgnim* – r. 5: *anvāhāryasya* – r. 8: *anvāhārye* – r. 11: *dakṣiṇāgnau* (Āp. heeft noch *dakṣiṇāgni-*, noch *anvāhārya-*, Hir. éénmaal *dakṣ.*, nergens anv.). IV, 6 (p. 60, r. 5): *dadyāt* – r. 7: *arpayet* – IV, 7 (p. 61, r. 4): *arpayati* – *nirvāpyāḥ*. IV, 7 (p. 61, r. 1): *bhojayitvā* – r. 5: *tarpayet* – r. 6: *bhojayet* (niet geheel synoniem). IV, 12 (p. 65, r. 1): *dattvā* – r. 3: *dattvā* – *dadāti* – r. 4: *havir nivedayet* – r. 5: *dattvā* – r. 6: *dadāti* (ook IV, 11, p. 64, r. 13: *havir nivedayati*; Āp. en Hir. hebben niet *nivedayati*). IV, 13 (p. 65, r. 17): *caturāśram* – *trikoṇam aṣṭāśram* (bij Hir. en Āp. komen deze woorden niet voor). IV, 13 (p. 65, r. 17): *tuṭyākāram* – r. 17–18: *ardhacandrākāram* – r. 18: *vajrākāram daṇḍākṛti dhvajākṛti* (bij Āp. en Hir. geen van deze woorden). V, 1 (p. 68, r. 3): *ātmiyam* – r. 5: *ātmanah* (Āp. en Hir. hebben *ātmiya-* niet). V, 2 (p. 71, r. 4): *śavasya* – r. 8: *mṛtakam* (bij Āp. en Hir. geen van beide). V, 2 (p. 71, r. 5): *darbharajjusamvītā darbhāmaradharāḥ*. V, 2 (p. 71, r. 13): *midhāya* – r. 14: *nyasya*. V, 2 (p. 72, r. 1): *abhyarcayati* – r. 2: *pūjayet*. V, 4 (p. 74, r. 4): *caturhotram* – r. 6: *daśahotram* – r. 9: *ṣaḍdhotāram* – r. 11–12: *pañcahotāram* – r. 13: *idem* (sommige handschr.: *pañcahotram*) – r. 13: *saptahotāram* – r. 16: *saptahotram* (Hir. heeft *daśahotr* = *daśahotra*). V, 4 (p. 76, r. 11): *arpayitvā* – r. 13: *kṣipet* – r. 14: *nirvapet* (*ity eke*) – V, 5 (p. 77, r. 1): *ādadhīta*. V, 5 (p. 77, r. 6): *-kumbham* – r. 8: *ghaṭam* – r. 14: *kumbham* (Hir. en Āp. hebben geen van beide). V, 5 (p. 78, r. 9): *ājyāktābhyām* – r. 10: *upalimpati* (Āp. en Hir. éénmaal *añj*-). V, 6 (p. 78, r. 16): *darbharajjum* – r. 17: *tulyāḥ* (Āp. en Hir. geen van beide). V, 6 (p. 79, r. 1): *apaḥ* *prapadya-mānān* – r. 2–3: *toyadhim* ... *prapadyeran* – r. 3–4: *apsu* ... *ni-majjya* (Āp. en Hir. hebben geen passage, die te vergelijken is). V, 6 (p. 79, r. 9): *upalīpya* – r. 12: *samanulīpya* (Āp. en Hir. geen van beide) . V, 6 (p. 79, r. 11): *vikīrya* – r. 12: *avakīrya* (Āp. en Hir. geen van beide). V, 6 (p. 79, r. 7–8): *śamitāmaravāsasā jalam ādāya* – r. 14: *vastratoyena*. V, 6 (p. 79, r. 12): *aśmahnihiranya-*

gomayodumbarapattra- - r. 15: *vahniṃ suvarṇaṃ gomayaṃ ca*. V, 6 (p. 79, r. 14): *āplutya* - r. 18: *prakṣālya* (Āp. en Hir. āplu-niet). V, 7 (p. 80, r. 5): *udakāñjalim* - r. 6: *apaḥ* - r. 6: *jalāntam* - r. 11: *jalam* - r. 12: *udakāplutam*. V, 7 (p. 80, r. 6): *balim dadāti* - r. 11: ... *balim nivedya jalam dadyāt*. V, 13 (p. 85, r. 9-10): *vastrotta-riyādidadhyupadaṃśabadaraḥprabhṛti*. V, 13 (p. 85, r. 16): *vāya-sebhyaḥ* - r. 17: *śyenakākādīn*. V, 14 (p. 86, r. 2): *tailasaṃparkaḥ* - *maṅgalayogaḥ*. VI, 2 (p. 90, r. 16): *anyāṃ vivāhaṃ kuryāt* - r. 18: *anyāṃ upayacchet*. VI, 4 (p. 92, r. 7): *samidham āropya* - r. 9: *araṇyāṃ idhme vā samāropya* (Hir. I, 26, 17-18, waarschi-jlijk later toevoegsel: *ātmann araṇyor vā samāropanaṃ samidhi vā samāropayet* - 20: *yasyāṃ samārūḍhaḥ. āruh-* komt bij Āp. en Hir. niet voor in deze betekenis; Āp. heeft *samāruh-* niet). VI, 7 (p. 94, r. 5-6): ... *anyaṃ brāhmaṇaṃ ... bhajeta* - r. 6: *antya-jātau nyūne samāśrite* (noot vertaling Caland: „Viz. if he has accepted food or drink from such a person. If my interpretation is right, *samāśrite* here governs not the accusative but the locative.” Caland vertaalt *samāśrite* hier door „resort to”). VI, 10 (p. 96, r. 2): ... *ghṛtaṃ prāśnīyād guror ucchiṣṭaṃ vā bhujñīta* (Hir. II, 3, 9: *ghṛtaṃ prāśayati*; II, 5, 2: *enaṃ dadhi madhu ghṛtam iti trivṛt prāśayati*; 3: *athainam annaṃ prāśayati*. *bhuj-* gebruikt hij veel absoluut. Āp. VI, 15, 4: *ājyam ... kumāraṃ prāśayitvā*; VI, 16, 1: *brāhmaṇān bhojayitvā ... kumāraṃ prāśayet*). VI, 11 (p. 96, r. 13): *pāṇigrahaṇe* - r. 15: *punarvivāhe*. Tot VI, 15 wordt *vivāha-* ge-bruikt. VI, 15 (p. 98, r. 15): *pāṇigrahaṇaprabhṛti*. Bij de beschrij-ving van de *prāyaścitta*'s van het huwelijksritueel wordt *vivāha-* ge-bruikt; als aanduiding van een beslissend tijdstip in het leven *pāṇigrahaṇa-*. VI, 17 (p. 100, r. 16-17): *pitṛbhyo balihaṇaṃ ... bhūtebhyo balidānaṃ ... atithibhyo 'bhyāgatebhyo 'nnapradānaṃ ...* (B heeft hier *annadānaṃ*) - p. 101, r. 3: *balihaṇaṃ* (Āp. VII, 19, 2: *balim haret*; *balihaṇa-*, *balidāna-* en *annapradāna-* komen bij Āp. niet voor; Hir. I, 7, 21: *balim karoti*; II, 16, 6: *balin harati*; 10: *balim harati*; 13: *balin harati*; de drie substantiva komen bij hem niet voor). VI, 19 (p. 102, r. 5): *carū paktvā* - r. 8: *caruṃ śrapayitvā* - r. 13: *carū paktvā* - VI, 20 (p. 102, r. 17): *caruṃ paktvā* - p. 103, r. 2: *caruṃ paktvā* (Āp. en Hir. hebben *pac-* niet).

Ook de overige boeken vertonen veel synoniemen. Ik meen door het bovenstaande wel te hebben aangetoond, dat het Vaikh. grh. s. over grote woordenrijkdom beschikt; vergelijking met Āpastamba

en Hiranyakeśin doet zien, dat vele van deze synoniemen hier niet voorkomen. Al moet men in technische, in casu rituele teksten meer nog dan elders voorzichtig zijn met het gelijk verklaren van de betekenis van twee woorden, toch zijn er vele plaatsen, waar vergissing uitgesloten is.

Mahābhārata. I, 3, 662-'3: āgacchat – samīpam upāgacchat. 665: pratyuvāca – 666: idem – 667: punar uvāca. 677: mahātapasvī (adj.) svādhyāyasampānnaḥ. 691: śabdām – 692: -vākyaṃ – 693: -śabdām – 696: -vacanam – 718: śabdām – 719: -vacanam. 693: avāraṇīyam – samroddhum. 693: bhagavacchabdām – bhavantam – 694: bhagavantam – bhavān – 695: bhavān – bhavān – 696: tvayā. 699: ahani – divasakṣaye. 699: upādhyāya- – guru- – upādhyāyasya. 707: sa tatheti uktvā – 710: sa tatheti pratiññāya – 714: sa tatheti pratiśrutyā (ongeveer syn.). 713-'4: tadānukampayā (l. tvad-) -karoṣi – bhavān ... arhati. 715: pibati – upayukte. aśnāti – abhakṣayat. 717: avocat – ūcuḥ – āha. 717: anāgacchati – nāyāti – 718: nāgacchati. 715: aranye – 717: vanam – 718: aranyam. 716: andho babhūva – 720: andhābhūto's mi. 733: aśāna – 734: upayoktum. 734: gurave – 735: upādhyāyena – gurave – upādhyāyena – 736: gurave – 737: guru- – upādhyāyasya. 735: bhavataḥ – tvam – 737: tava – bhavataḥ ... bhaviṣyanti. 737: cakṣuṣmān – 738: labdhacakṣuḥ. 740: āsyatām – 741: avasat. 740-'1: gr̥he – gurukule. 747: niyojayām āsa – 748: pratisamdiśya (cf. 740: samādideśa) – 751: samdiśtaḥ. 748: asmadgr̥he – 749: gurukule – upādhyāya-. 751: karaṇīyam – kāryam. 753: te – bhavatā. Cf. 754 en 757: kiṃ te priyam ... (vaste uitdrukking). 756: icchāmīṣtam gurvartham (onder invloed van icchāmi), ook 758. 757: priyam ... gurvartham. Cf. 754: priyam. 759: pinaddhe – 760: ābaddhābhyām. 761: abhyabhāṣata – 763: āha. 765: abhinandya – 766: abhivādya. 766: upāgataḥ – 767: abhyāgataḥ. 769: bhavatā – te. 772: niḥśabdābhir apheñābhir anuṣṇābhīḥ (aśabdha-komt, voor zover ik kan nagaan, niet voor). 779: śītam – 782: anuṣṇam – 783: śītam. 781: pratyakṣīkuru – dṛṣtvā – aparokṣayām āsa – 787: ālakṣya. 782: prasādayām āsa – 783: kṣāmāye – 787: pratyānūnītaḥ. 785: śāpam pratyādātum – 787: śāpam anyathākartum. 787: bhavatā – te. 789: sādhayāmaḥ – pratiśṭhata (het eerste vaker in directe rede). 790: udakārtham – '1: kṛtodakakāryaḥ. 791: anvayāt – 793: anvagacchat. 796: anekavidha- – uccāvaca-. 796: -samkulam – -avakīrnam. 797: nāgān (proza) – 797: sarpāḥ – 799: nāga- – pannaḡān – 800: sarpānām – 802: nāga-

806: *nāgān* (proza). 797: *astuvat* (proza) – 799: *samstaumi* – 801: *akaravaṃ namaḥ* – 802: *astauṣam* – 804: *karavāṇi ... namaḥ* (metr. vanaf 797 behalve de met „proza” aangegeven plaatsen) – 806: *evaṃ stuvann api* – 807: *tuṣṭāva*. 808–809: *nityam* – *satalam* – *ajasram* (metr.). 811: *jaḡadīśvarāya* – *lokatrayeśāya* (metr.). 812: *prāha* – *uvāca*. 818 en 819: *upādhyāyakulam* – 820: *upādhyāyagṛhe*. 826: *bhakṣaya* – *bhakṣitam* – 827: *upayuktam*. 828: *ye ca* – *yad api* – 830: *yaś ca* – *sa ca* – *yad api*. 823: *nāgalokam* – 830: *nāgabhavane*. 836: *phārhivasattama* – *nṛpasattama* – 839: *nṛpate* – 840: *mahīndrendra* – 841: *rājan* – 844: *rājarṣi* – *nṛpam* – 846: *rājan* – 847: *prthivīpāla* – *mahārāja* – 848: *nṛpatiḥ* – 849: *rājā* – 850: *rājendraḥ*. 837: *vīpreṇa* – *dvijottamam* – 839: *dvijottamaḥ* puṇyaktām *varīṣṭhaḥ*. 840: *durātmane* – 842: *duṣṭāntarātmanā* – 843: *pāpaḥ* – 844: *pāpakṛt* – 845: *pāpam* – 847: *durātmanā* (metrisch vanaf 836).

I, 94, begin: *nṛpān* – 3692: *narādhipaḥ* – '93: *rājñām*. '92: *śīlahīnaḥ* – *nīrvīryaḥ* – *prajāvirahitaḥ*. begin: *vaṃśakarān* – '94: *vaṃśadharān* – '95: *vaṃśakṛt* (alle gevallen in I, 94 metrisch).

I, 95, 3764: *aśvamedhān ājahāra* – *viśvajitā ceṣṭvā*. 3790: *prthag* *prthag* *vaṃśadharā* *nṛpatayaḥ*. *tatra vaṃśakaraḥ* *Sambaraṇaḥ*. 3798: *Śāntanus tu mahīpālo babhūva* – 3803: *Vicitravīryas tu rājāsit*. 3812: *ājaghāna* – 3812: *anāsāditakāmarasam atyṛptaṃ ca* – 3813: ... *yena tvayā ... aham anavāptakāmaraso nihatas tasmāt tvam apy etām avasthām āsādyānavāptakāmarasaḥ pañcatvam āpsyasi* – 3817: *videhatvaṃ prāptaḥ* – 3820: *nidhanam*. 3814: *putrān* – '5: *aḷatyam*. 3821: *uddhartum* – *samuddhartum*. 3825: *adhigatāḥ* – 3826: *abhijagmuḥ*. 3840: *vimatsarāḥ* – 3841: *amatsarāḥ*. 3840: *vedaḷparāḥ* – 3841: *vedasampannāḥ*.

III, 192, begin (śl.): *brāhmaṇānām māhātmyam* – 13143: *brāhmaṇamahābhāgyam* – '44: *brāhmaṇānām caritam*. '56: *abhyāsasthaḥ* – *abhyāsacārāḥ*. '61: *kānane*; daarvóór *vana*- gebruikt. '67: *abhya-gacchad upetya ca* (anaforsch-recapitulerend met een synoniem). '71: *iṣṭajana* – '72: *phriyā*. '78: *atha kasyacit kālasya* – *tataḥ ... samaye*. '80: *ācakṣva* – *ācakhyau* – *kathayasva*. '82: *te* – *bhavatā*. '82: *imau* – *etau*. '82: *niryātyau* – *phratideyau* – '83: *phratiniryātayati* – '84: *niryātaya*. '83: *phattram* – '85: *vāhanam*.

III, 194–198; 13249: tweemaal: *pharaspareṇa* – *anyo 'nyasya* – *pharas pharasya*. begin 195: *abravit* – *rājovāca* – *bravītu* – *rājan* – '57: *phārthiva* – *rājan*. begin: *bhikṣeyam* – '59 (metr.): *yācyamānaḥ*. begin 196: *kathyatām* – *acaṣṭa*. '64: *bhikṣitavān* – '67: *bhikṣasva*.

'68: *ayācata* - '68: *kaśenātādayat* - '72: *hanyate kaśayā*. '69: *abravīt* - '70: *āha*. '79: *bhavantam* - *tvām*. '87 (metr.): *nayantu* - *vahantu* - '89 (metr.): *nayantu* - *prāpayantu*. '90 (metr.): *dadyām* - *arpayiṣye*. '92: *svaṣiṣitam* - *māmsam*. begin 197: *prāgacchanta* - 13302: *prāyāt*. '08: *dadātu* - *dīyatām*. '08: *dakṣiṇam pārśvam* - '09: *vāmapārṣṇim* - *vāmam dhūryam*. '10: *vyāhrtam* (pass. constructie met instr.) afwisselend met *abravīt*. '14: *prāsamsam* - '16: *samabhāvayam* (ongeveer gelijke betekenissen). '18 en '26: *āha*; verder *abravīt* algemeen. '29 (metr.): *anāsevitaḥ* - '30 (metr.): *adhyāsitam*. 13332: *ksīṇapuṇyaḥ* - *kīrtiḥ ... vyucchinā*. '32: *pratyaḥjānāti* - '33: *pratyaḥjānāmi* - '34: *jānīyāt* - '35: *pratijānāti* - '36: *abhiḥjānāmi* (ook in '38 driemaal dit ww., in '39 éénmaal) - '40: *pratyaḥjānāsyāmi*. begin 198: *kaścid bhavataś cirajātataḥ* - '34: *anyas tvattaś cirajātaḥ* - *mattaś cirajātaḥ* - '37: *kaścid bhavataḥ sakāśac cirajātaḥ* - *asmattaś cirajātataḥ* - '38: *kaścid bhavato* 'nyas cirajātataḥ - *mattaś cirajātataḥ*. '48: *ūcuḥ* - *abravīt*. '48: *prāpitah na pratipādayata*.

XII, 340: *vratāvāsa samudrādhivāsa yaśovāsa tapovāsa dayāvāsa lakṣmyāvāsa vidyāvāsa kīrtiyāvāsa śrīvāsa sarvāvāsa. nivṛttarūpa* - *brāhmaṇarūpa* - *viśvamūrte* - *mahāmūrte* - *ekāntadarśanāya*.

Pañcatantra (I, t/m kathā 4): p. 1, r. 8: *paramadurmedhasaḥ* - r. 13 (śl.): *-mūrkebhyaḥ* - r. 14 (śl.): *jataḥ* - r. 18 (śl.): *avidvān*. r. 10: *putrāḥ* - r. 13 (śl.): *sutau* - r. 18 (śl.): *tanayaḥ*. r. 24: *śrūyate* - p. 2, r. 2: *jñāyante*. p. 1, r. 10: *provāca* - r. 24: *provāca* - p. 2, r. 3: *prāha* - r. 12: *provāca*. p. 6, r. 18-19: *ardhasphātitaḥ* - *madhyanihitena*. Het Pañc. vertoont ook verder veel variatie in werkwoorden van „zeggen”. p. 1, r. 24: *vyākaraṇam* - p. 2, r. 4: *śabdaśāstrāṇi*. p. 3, r. 5: *-bhūrivibhavaḥ* - r. 6: *prabhūte* - *vitte* - *artha* - p. 4, r. 11: *mithyākrayakathanam* - r. 12: *kūṭatulāmānam*. p. 5, r. 2: *-nāmānau* - r. 3: *-abhidhānaḥ*. r. 3: *Yamunākaccham* - r. 18: *Yamunātaṭam* - r. 27: *idem* - p. 6, r. 7: *Yamunākaccham*. p. 6, r. 15: *devatāyatanam* - r. 19: *-prāsāda* - p. 8, r. 2-p. 9, r. 2 (śl.): *rājñah* - *pārthivam* - *nṛpatiḥ* - *bhūmiḥpatayaḥ* - *pārthivam* (tweemaal) - *narendrān* - *mahābhujah* - *rājā* - *rājānam* - *bhūpatau*. Het Pañc. vertoont veel variatie van woorden voor „koning”. p. 9, r. 17: *sevādharmasya* - r. 19: *anujīvidharmah*. p. 9, r. 23 - p. 10, r. 2 (śl.): *vidvān* - *paṇḍitaḥ* - *paṇḍitaḥ*. p. 9, r. 27 - p. 10, r. 2 (śl.): *ājīvanam* - *vṛttim*. p. 12, r. 10-21 (proza en śloka's): *bhṛtya* - p. 13, r. 4 - p. 14, r. 8 (śl.): *bhṛtya* - en *sevaka* -; éénmaal: *svāmīsevakayoḥ* - p. 15, r. 14 (śl.): *bhṛtye*. Aan-

spraaktitel van koning: p. 14, r. 23: *deva* – r. 27: *devapādāḥ* – p. 15, r. 5: *svāmināḥ* – r. 6: *deva* – r. 16: *svāmin* – r. 20: *svāmī* – r. 24: *svāmināḥ* – p. 16, r. 12: *svāminā*. p. 16, r. 12: *dhairyāvaṣṭambhaḥ* kāryaḥ – p. 17, r. 10: *dhairyāvaṣṭambhaḥ* karomi – r. 14: *phauruṣāvaṣṭambhaḥ* kṛtvā. p. 17, r. 17: *sadbhṛtyasya* – r. 18 (śl.): *subhṛtyasya*. p. 18, r. 15–16 (śl.): *āpadgataḥ* – *sāpadam*. p. 18, r. 14–18 (śl.): *mantriṇām* (tweemaal) – *mantriṇaḥ* – *sacivam*. p. 18, r. 17–18 (śl.): *icchatī* – *abhivāñchati*. p. 19, r. 14–15 (śl.): *kopaḥ* na *gacchati* – *parikopaḥ eti*. p. 20, r. 6–7 (śl.): *lakṣyate bhūmiḥ paryantaḥ* samudrasya girer api | na *kathaṃcin mahīpasya cittāntaḥ* kenacit kvacit ||. p. 21, r. 24–27 (śl.): *loke* – *janapada-* – *nṛpatijanapadānām*. p. 22, r. 20 (śl.): *marṭyaḥ* – r. 23 (śl.): *nṛṇām* – p. 23, r. 7 (śl.): *phumsām* – r. 8 (śl.): *naraḥ*. p. 22, r. 25: *strīṇām* – p. 22, r. 27–p. 23, r. 20 (śl.): *yoṣitām* – *vāmabhruvām* – *vāmalocanā* – (Nārada) *nārīṇām* (alliteratie) – *kāminī* – *striyam* – *yoṣitaḥ* – *striyaḥ* – *nārīṇām*. p. 25, r. 20–21: *kathitaḥ* – *niveditam*. p. 25, r. 17: *sādaram* – r. 19: *mānapuraḥsaram* (ongeveer dezelfde zin komt ook voor p. 12, r. 1–2) – r. 22: *sādarataram*. p. 25, r. 22–24: *madbhujapañjaraparirakṣitena* *yathecchaḥ* *tva-yādhunā vartitavyam* anyac ca *nityaḥ matsamīpavartinā bhāvyaḥ*... p. 25, r. 23–26: *yatheccham* – *svecchayā*. p. 26, r. 8–9 (śl.): ... *nṛpaḥ bhṛtyāḥ* ... *gacchanti* ... – r. 12 (śl.): ... *mahīpālam* ... *yānti susevakāḥ* – r. 14–15 (śl.): *bhūpatiḥ* – *sevakāḥ* – r. 18 (śl.): *kṣmāpāḥ*. p. 26, r. 9 (śl.): *saṃtyajya* – r. 12 (śl.): *tyaktvā* – r. 15 (śl.): *muñcanti*. p. 27, r. 22: *vittamātrā* – r. 23: *mātrām* – r. 25–26 (śl.): *arthānām* – *arthāḥ* – p. 28, r. 1: *-vitta-* – *arthamātrām* – r. 2: *arthamātrā*. p. 28, r. 2: *vyacintayat* – r. 8: *niścitya*. p. 28, r. 10: *-upamam* – *samam* – *-sadyśāḥ* – r. 11: *-sadyśaḥ*. p. 28, r. 12: *samsārasamudrottaraṇam* – r. 19: *samsārasāgarottaraṇa-*. p. 28, r. 4: *chātratām* – p. 29, r. 5: *śiṣyatām*. p. 29, r. 22: *rudhīram* – r. 25: *raktā-*. p. 29, r. 22: *jambukaḥ* – r. 24: *jambukaḥ* – r. 26: *śṛgālaḥ* (p. 27, r. 16, śl.: *jambukaḥ*). p. 31, r. 11: *dr̥ṣṭapratyayaḥ* – r. 20–21: *saṃjātapratyayaḥ*. p. 32, r. 11: *unmocayāmi* – r. 13: *vimocya* – r. 17: *unmocayāmi*. p. 32, r. 26–27: *tad drutaḥ māḥ mocaya yāvan nāyaḥ paśyati yena svagṛhaḥ* *gacchāmīti*. p. 33, r. 8: *manasā* – r. 10: *citte*. p. 33, r. 9: *tādrgṛpām* – r. 11–12: *tādrg eva* – r. 12–13: *tadrūpām*. p. 34, r. 13 (śl.): *sṛṣṭam* – p. 35, r. 2 (śl.): *nirmitāḥ*. p. 35, r. 10: *preṣayām āsa* – r. 11: *prāhiṇot*. p. 35, r. 16: *sabhyān* – *sabhāsadaḥ* (in toespraak) – r. 18: *sabhyāḥ* – p. 36, r. 8: *dharmādihikāriṇaḥ* – *sabhāsadaḥ* (het laatste in toespraak) – r. 10: *sabhyāḥ*. p. 35, r. 18:

kim artham – r. 19–20: *kim ... uta svit ... kim vā ...*

Enige malen komt het voor, dat naast elkaar een woord en een compositum, dat dat woord bevat, voorkomen: p. 44, r. 9: *śilām* – r. 21: *śilāyām* – r. 28: *śilātale*. p. 46, r. 27 (śl.): *saṃkṣayāt – kṣayam*. p. 52, r. 19 (śl.): *saṅga-* – r. 20 (śl.): *-prasāṅgena* – r. 21: *-saṅgam*. p. 55, r. 7–8: *viceṣṭitam* – r. 9 (śl.): *ceṣṭitam*. p. 61, r. 4–7 (śl.): $4 \times$ *pradānam* – $1 \times$ *dānam*. p. 67, r. 18–19: *prabhāte* – r. 25: *prabhātasamaye*. p. 84, r. 22–23 (śl.): *vināśam – nāśe*.

Viṣṇupurāṇa (IV, 2–5). IV, 2, 1: Kakudmī Raivato nāma – Puṇyajanasaṃjñārākṣasāh. 3: uttarāpatharakṣitārah – dakṣiṇāpathe bhūpālāḥ. 5: *-māmsam* – 6: *māmsam – āmiṣeṇa – māmsam*. 11: *yušmākam – yušmat-* – *bhavatām*. 9: *etac chrutvā* – 11: *ity ākarṇya*. 12: *Asurān nijaghāna – nisūditam* Asurabalam. 13: mantrapūta-jalapūrṇakalasam – 15: *kalasajalam ... mantrapūtam – mantrapūtam vāri*. 14: *bhūpālāḥ* – 15: *rājñah – rājā* – 16: *avanīpateḥ – rājā*. Ook verder komt in het Viṣṇ. veel variatie voor in woorden voor „koning” (zie Pañc.). 20–21: ... *putrapautradauhitrāḥ ... tenaiva sahāharniśam atinirvṛtā remire. sa cāpi ... tair ātmajapautradauhitrādibhiḥ sahānudivasam ... reme ... anudinam ... ātmajapautradauhitrādibhiḥ saha ... ātmajapautrādibhiḥ saha ... putrādibhiḥ saha ...* Vaker komt in het Viṣṇ. variatie voor „zoon” voor. Verdere variatie in deze regels: *mānādhipatiḥ – matsyasya*. 22–25 (metr.): *kanyām – tanayāḥ – kanyāḥ*. 22–23 (metr.): Kakutsthagotṛe – *kulaṃ te*. 13: *munīnām – munibhiḥ – munayah* – 14: *ṛṣīn* – 15: *ṛṣayah* – 17: *munayah* – 25: *ṛṣi- – ṛṣim – ṛṣih* – 26: *munih* – 29: *muni-* (bhagavān) – *ṛṣim – brahmarṣih – ṛṣim* – 33: *maharṣih* – 35: *paramarṣiṇā Saubhariṇā* – 37: *maharṣeḥ*. 29: *yadi ... tadā ... (anyathā) cet, tat. mām ... aham ... asmākam – asmān ... mayā ... asmat-* ... *aham*. Ook in 40 deze afwisseling. 29: *yadi kanyaiva kācin mām abhilaṣati – yady asmatkanyakā kācid bhagavantam varayati ...* (verderop: *varayām babhūvuh*) – 30 (metr.): *vṛnomi ... vṛto mayā*. 29: *kareṇava ivebhayūthapatim*. 33: *Viśvakarmānam* – 34: *Tvaṣṭā*. 33: *prasādāḥ* – 35: *grheṣu*. 37: *duhitṛ-* – 38: *ātmajām (pariṣvajya)* – 39: *tattanayā* – 40: *svatanayām (pariṣvajya) – tanayām tanayām* – 42: *rājātanayāsu*. Vaker komt in het Viṣṇ. variatie voor „dochter” voor. 39: *atiśayaramaṇīyah – atimanojñam – mano'nukūla-*. 40: *madbhaginīnām – mama sahodarāḥ*. 41: *dyṣṭah ... -prabhāvah ... vibhūti-* ... *upalakṣitam*. 44 (metr.): *manorathānām na samāptir asti* – 47 (metr.): *ā mṛtyuto naiva manorathānām anto 'sti* – *manora-*

thāsaktiparasya cittam na jāyate vai paramātmasaṅgi. 49 (metr.):
sutaiḥ – 50 (metr.): *sutātma*jais tattanayaiś ca. 53 (metr.): *parihina-*
doṣaḥ – 55 (metr.): *apetadoṣam*. IV, 3, 1: *aśeṣam kriyākālāpam* –
kṣayitasakalāpāpaḥ – 2: *akhilam karmakālāpam*. 6: *nāga-* – 7:
urageśvaraiḥ – *aśeṣadeveśa-* – 8: *nāgalokam* – *pañnaga*paṭatayaḥ –
 9: *sakalāpañnaga*paṭatayaḥ – *sarpaviṣa*bhayam (v.l. *sarva-*) – 10 (śl.):
viṣasarpataḥ – (proza): *sarpaiḥ* – 12: *uraga*paṭatayaḥ (dus variatie
 voor „slang” en „heer”). 17: aneka *yajñakṛd* arātipakṣakṣaya-
karttā. tava – *bhavatī* (bhavatu). IV, 4, 1: *Kaśyapa*duhitā Sumatiḥ –
 3: *Vinatātanaya*yās tu Sumatyāḥ. 3: *janayiṣyati* – *asūta*. 4: *atīta-*
bālyāḥ – *tatrāpi* *vayasy* atite. 6: *sakalavidyā*mayam *asaṃspṛṣṭam*
aśeṣadoṣaiḥ. 5: *Asamañjasaś caritam anucakruḥ* (6: -*anukāribhiḥ*)
 – 7: *Asamañjasaś caritam anugamyate* ... *anusarad*bhiḥ. 10: *dadṛśuḥ* –
apaśyan. 15: *ambhasā* – *-jalasya*. 20: *aṭavyām* – 21: *vanam*. 23:
rākṣasaḥ – 25: *rakṣaḥ*. 25: *pariniṣṭhitaya*jñe – *yajñāvasāne*. 25:
Vaśiṣṭharūpam āsthāya – 26: *sūdaveśam kṛtvā*. 27: *bhavān* – *tava*.
 27: *dhyāna*paro 'bhūt – 28: *samādhau tasthau*. 28: ... *tenāpi* „*bhagava-*
taivābhito 'smi” *iti uktāḥ*, „*kiṃ kiṃ? mayai*vābhīhitam?” *iti* ... (abhi-
 dhā- h.l. *misschien* „*bevelen*”; cf. IV, 6, 16: *uktā* – 17: *bahuśo 'py*
abhihitā). 26: *nyavedayat* – 27: *niveditavān* – *prayacchati* – *dadāti*.
 30: *udakāñjalim* – *-ambu* (door *ambuda-* ervoor) – 31: *ambhasā*.
 35: *bahuśaḥ* – *bahuprakāram*. 43: *sakalākṣatra*kṣayakāriṇam *aśeṣa-*
haihayakulaketubhūtam ca (cf. 3, 1). IV, 5, 1: *sahasrasaṃ-*
vatsaram – 2: *pañcavarṣaśatam*. 1: *satram* – 2: *yāga-* – 3: *yāgam* –
 4: *yāgam* – *samāpte* ... *yāge* ... *karma kariṣyāmi* – *karmakartṛtvam* –
karmāntaram – 8: *yajñasamāptau*. 9: *akhila-* – *sakala-*. 9: *asti* –
bhavati. 9: *jaḡati* – *sakalalokalocaneṣu vastum* – *aśeṣabhūtānām*
netreṣu āsām kāritaḥ (10: *bhūtāni*).

Een typisch voorbeeld is nog IV, 20, 7–9: *vedavādavirodha-*
vaktāraḥ – *vedavirodha-* – *vedavāda-* – *vedavādavirodhiyuktidūṣitam*
 – *vedavacanadūṣaṇoc*cāraṇāt – *vedavādavirodhivacanoc*cāraṇadūṣite.

Daśakumāracarita (V en VI t/m p. 185). Cf. Gawronski¹: „Man
 beachte, wie viele Synonyma das Daś. aufzuweisen hat...”

V, p. 162, r. 6: *aikṣiṣi* – r. 7: *alākṣayam* – p. 163, r. 2: *ālokayam*.
 p. 162, r. 6: *vāmato calita*dṛṣṭiḥ – r. 7–8: *dakṣiṇato datta*cakṣuḥ. r. 8:
*āḡalita*stanāṃśukām – r. 9–10: *aṃsarasta*dugdhasāgaradukūlot-
 tarīyām. p. 163, r. 3–4: *śakti*dhvajaśikharaśūlotsedham. r. 3: *ma-*

¹ Sprachliche Untersuchungen über das Mṛcch. und das Daś. Diss.
 Leipzig 1907, p. 17 noot.

hāṭavī – r. 4: aranyasthalī-. r. 5: indugabhasti- – r. 6: śītaras̄mikirāṇa-
 – r. 8: śāradaśaśāṅka- – r. 9: indukirāṇaiḥ. r. 7: apsarogaṇaḥ (gewone
 combinatie) – *sundarījanah*. p. 162, r. 7: *ativiśrabdhaprasuptam*
aṅganājanam – p. 163, r. 7: *svairasuptaḥ sundarījanah* (r. 2: *taruṇīm*),
 ongeveer dezelfde betekenis. Cf. p. 164, r. 4: *viśrabdhamadhuram*
supyate. p. 163, r. 11: *gaṇḍasthalam* – p. 164, r. 4: *kapolatalam*.
 p. 164, r. 2: *nātivīśadarāgaḥ* – r. 3: *anatyāpūrṇam*. r. 11: *-mantha-*
rāṅgī – r. 12: *alasantāntatārakeṇa*. p. 165, r. 2: *katham katham api*
 – r. 5: *kim api*. p. 164, r. 12–13: *caḥṣuṣoḥ* – *yugalena*. p. 165, r. 15–16:
dvitayam akṣuḥ – p. 166, r. 3: *bhujalatādvayena* – r. 4: *stana-*
yugalena. p. 166 (onderaan): *bhavān* – p. 167 (bovenaan): *tvam*. p.
 169, r. 12: *upaveṣṭavyam* – r. 13: *nyasīdat*. p. 170, r. 3–4: *rājadāri-*
kāyāḥ – r. 7: *rājakanyā*. p. 170, r. 9 v.o.: *abravam* – r. 5 v.o.: *ālapam*.
 Ook verder in het Daś. veel synoniemen voor „spreken”¹. p. 170,
 r. 7 v.o.: *evambhūtā* – *īdrśasya*. p. 173, r. 3 sqq.: *adhītī* caturṣv ām-
 nāyeṣu, *grhītī* ṣaṭsv aṅgeṣu, ānvīkṣikīvicakṣaṇaḥ, *catuṣṣaṣṭikalā-*
gamaprayogacaturah, *viśeṣeṇa gajarathaturāṅgatantravit*, *iṣvasa-*
nāstrakarmani gadāyuddhe ca nirupamaḥ, *purāṇetihāsakuśalaḥ*,
kartā kāvyanātakākhyāyikānām, *vettā sopaniṣado rthasāstrasya*
 ... VI. p. 174, r. 3 v.o.: *ālokayam* – r. 2 v.o.: *adrākṣam*. p. 174 (onder-
 aan): *bhadra* – p. 175, r. 2: *saumya*. p. 175, r. 5–6: *samutpatsyate*
tavaikaḥ putrah, *janīsyate caikā duhitā* (cf. r. 10: ... *ekaṃ putram*
asūta – r. 10–11: *samutpannā caikā duhitā*). p. 175, r. 7–8: *kanduka-*
nṛtyena – r. 6 v.o.: *kandukavihāreṇa* – p. 176 onderaan: *kanduka-*
krīditena. p. 176, r. 3–4: *rājaputreṇa* – *rājasūnuḥ*. r. 2: *saiṣā* me
prāṇasamā – r. 3: *idaṃ ca me jīvitam*. p. 176, r. 8 v.o.: *deśam* –
 r. 7 v.o.: *rāṣṭreṣu* – r. 5 v.o.: *janapadānām*. p. 176, r. 7 v.o.: *sam-*
pannasasyaṃ satpuruṣabhūyiṣṭham. p. 177, r. 7: *asyās tu* – r. 8:
karābhyām. p. 177, r. 2 v.o.: *praharantī*. p. 178, r. 2: *abhignatī* –
 p. 178, r. 6 v.o.: *tādayantī* – r. 3 v.o.: *avaghaṭṭayantī*. p. 179, r. 1:
-śikhaṇḍabhāram – r. 4: *-kuntalam*. p. 178, r. 2 v.o.: *bhūṣaṇamani-*
raṇita- – p. 179, r. 1: *samāghaṭṭitakvaṇīratnamekhalāguṇam*. p. 179,
 r. 2: *-vilambita-* (van een kleed gezegd) – r. 4: *-vilagna-* (van haar
 gezegd). p. 179, r. 3: *-bhūja-* – *-bāhu-* (bijna synoniem). p. 180, r. 8–9:
-manobhavākāram... *Sambaradviṣā*. p. 180, r. 11: *manujendrāya* –
 r. 11–12: *pārthivaḥ*. r. 3–2 v.o.: ... *upāgato* 'smi. *tatraiva copasytya...*
 p. 182, r. 3: *sapatnān* – r. 4: *pratibhaṭān* (h.l. aequivalent). p. 182,

¹ cf. Gawronski, o.c. p. 17 noot.

r. 2 v.o.: mahāsailaḥ – parvata- – p. 183, r. 3: -kṣonḍhara- – r. 9: parvata-. p. 182, r. 2 v.o.: ramaṇīyaḥ – onderaan: kāntatarā – p. 183, r. 1: ramaṇyaḥ. p. 183, onderaan: Trigarto nāma janapadaḥ – p. 184, bovenaan: Dhanakadhānyakadhanyakākhyāḥ. p. 184, r. 10: gavala-gaṇaṃ gavāṃ yūtham. r. 13: attum (daarvóór: bhakṣayati). p. 185, r. 4: udakābhyaṛthinam – r. 6: apaḥ – r. 9: pāṇīyārthi-. r. 4: patim – r. 10: bhartāram – me patih. r. 5-4 v.o.: ... sādhoḥ tat sukṛtam asatyāś ca tasyās tathābhūtaṃ duṣcaritam ...

Een reeks synn. gebruikt Daṇḍin in de Pūrvapīṭhikā aan het eind van de eerste ucchvāsa, waar hij de vaardigheden van de prinses opsomt: ... sakalalipiñānaṃ nikhiladeśīyabhāṣāpāṇḍityam... -kovidatvam... -nairṇyam... -cāturyam... -kauśalam... -dākṣyam... -hāritvam... -cañcutvam (meer: „beroemdheid”?)... -pāṭavam... -caṇatvam („beroemdheid”?)... -praudhatvam („vermetelheid”?) ...

Jātakamālā. XIV, p. 88, r. 10: asīt – r. 11: babhūva. r. 17-18 (metr.): saṃhriyamāṇadarśane – pratanūkr̥tasmṛtau – avasanna vikrame. p. 89, r. 16-17 (metr.): payodāḥ – ghanaiḥ. r. 16-17 (metr.): āditya- – sūryaḥ. p. 90, r. 4 (metr.): nāpat pratikāra vidhir viśādas; tasmād alaṃ dainyaparigraheṇa | (maar r. 6 metr.: viśādadainyam). r. 9: dhīrikṛtamanaśaḥ – kūladarśanotsukamatayaḥ. r. 21: caṇḍa-vegavāhinā salilanivahenaikāntahareṇa ca ... vāyunā. r. 24: samudram – p. 91, r. 1 (metr.): mahārṇavaḥ – r. 4 (metr.): udadhīḥ – r. 8: samudram – r. 9: idem – r. 12 (metr.): mahārṇavaḥ – r. 14 (metr.): samudraḥ – r. 16: saritpateḥ – r. 17: samudram – r. 18-19: idem (cf. 8-9) – r. 20 (metr.): salilaniḍhīḥ – r. 24 (metr.): samudraḥ – p. 92, r. 2-3: samudram 2 × (cf. p. 91, r. 8-9 en 17-19) – r. 5 (metr.): salilaniḍhīḥ – r. 9 (metr.): sāgaraḥ – r. 12: samudram – r. 12: salilaniḍhim – r. 13: salilaniḍheḥ – r. 15: samudradhvanim – r. 20 (metr.): saritpater dhvaniḥ – r. 21 (metr.): arṇavasya – r. 22 (metr.): udadhīḥ – p. 93, r. 12 (metr.): arṇavaḥ – r. 14 (metr.): mahāsamudraḥ (samudra-overheerst dus in het proza). p. 91, r. 18: paripakva kuśavananikāśa-varṇam – r. 20 (metr.): parinata kuśaparnavarṇatoyaḥ (r. 18: -salilam) salilaniḍhīḥ. p. 92, r. 2: vaṃsarāga- – r. 4 (metr.): marakata-. p. 93, r. 5 enz. (metr.): kecit – anye – apare – anye – kecit. p. 94, r. 17: vahanam – yānapātram – r. 21: vahanam – r. 22: nauḥ. XV, p. 95, r. 5: -vibhūṣita- – r. 6: upaśobhite. p. 95, r. 13 (metr.): anyonyahiṃsā-praṇayaṃ niyacchan paraḥparaprema vivardhayamś ca |. r. 12: mīnānām – r. 14 (metr.): matsyavṛttam – r. 15 (metr.): mīnakulam. r. 20: paṭutaradīptibhiḥ – r. 21: jvālānugatena. r. 21: dinakara- –

p. 96, r. 1 (metr.): *vivasvān*. p. 95, r. 22: *mārutena* – p. 96, r. 1 (metr.): *vāyuh*. p. 95, r. 21: *dharanyā* – p. 96, r. 2 (metr.): *bhūmiḥ*. p. 96, r. 10–12 (metr.): *dviṣaḥ* – *śatrubhiḥ*. p. 97, r. 2–8 (metr.): *ghanaughāḥ* – *jaladānilena* – *payoda-*. XVI, p. 99, r. 3–5 (metr.): *mārutāghūrṇitaviprakīrṇaiḥ* – *caṇḍānila-*. r. 6–8 (metr.): *agniḥ* – *paṭuvahniśabdam* – r. 9: *vahniḥ* – r. 13: *agnim*. r. 21 (metr.): *nadim* iva *prāpya* *vivṛddhatoyāṃ tadvācam āsādyā*. XVII, p. 100, r. 19: *dadarśa* – r. 21: *adoṣadarśitām avekṣya*. p. 102, r. 3–4 (metr.): *vikrayakramah* – *vidhiḥ*. p. 102, r. 4–7 (metr.): *tvadvidhānām* – *tvādrśaiḥ*. p. 102, r. 9 (metr.): *toyadavicyutasya payasaḥ* – *tīrthāmbhasaḥ*.

OVERGANGSVORMEN
VAN HET GEBRUIK VAN SYNONIEMEN TOT MEER
INGEWIKKELDE VORMEN VAN VARIATIE

1e. *Het gebruik van simplex en compositum van dezelfde wortel in dezelfde betekenis.*

Chānd. Up. III, 11, 4: *uvāca* – *provāca*. IV, 1, 7: *anviśya* – (*anveśaṇā*) – *iccha*. VIII, 4, 3: *anuvindanti* – 5, 1: *vindate* – *anuvindate* – 5, 2: *vindate* – *anuvīdyā* – 5, 3: *anuvindate* – 5, 4: *anuvindanti*. VIII, 13, 1: *vidhūya* – *dhūtṵvā*.

Vaikh. gṛh. s. I, 2 (p. 2, r. 12): *āśyaṃ parimārṣti* – r. 14: *mukhaṃ mārṣti* (idem, p. 3, r. 7). I, 10 (p. 11, r. 12): *prokṣayati* – *saṃsrāvya* – r. 13: *prokṣya* – r. 14: *srāvayet*. I, 19 (p. 18, r. 14): *sruvaṃ grhītṵvā* – *ājyapātraṃ saṃgrhya*.

Mahābhārata. I, 3, 721: *stuki* – *stotum* – 733: *abhiśtutau*. 810 (metr.): *hantā* – *nihantā*. 816: *grhṇātu* – *pratijagrāha*. I, 95, 3824: *gatāḥ* – 3825: *adhigatāḥ* (3826: *abhijagmuḥ*). III, 192, 13148: *tac ca viveśa* (aan het begin van een zin) – 13149: *saṃviveśa* (aan het eind van een lange zin). 192, 13183: *cintayām āsa* – 13184: *vicintya* (het compos. *vicintayati* komt niet veel voor in deze perf. vorm, misschien omdat de vorm ook zonder praepos. reeds lang is). 196, 13273: *prādāt* – *adāt*. 198, 13332: *pratyabhijānāti* – '33: *pratyabhijānāmi* – '34: *jānīyāt* – '35: *pratijānāti* – '36: *abhijānāmi* (dit comp. in '38 driemaal; '39) – '40: *pratyabhijñāsyāmi*.

Pañcatantra. p. 26, r. 9 (śl.): *saṃtyajya* – r. 12 (śl.): *tyaktvā*. p. 38, r. 24–25: *niṣevya* – *sevamānasya*. p. 41, r. 16: *nihitāḥ* – *hatān*. p. 44, r. 14: *cintitavān* – r. 15: *vicintya*. p. 47, r. 9: *saṃdrṣtaḥ* – r. 10: *dadarśa*. r. 13: *vyacintayat* – r. 14: *cintayataḥ*. p. 52, r. 14–15 (śl.): *saṃsthitasya* – *sthitam*. p. 57, r. 23: *hanyate* – *hate* – r. 24 (śl.): *nihantavyaḥ* – r. 25 (śl.): *hate* – r. 27 (śl.): *hataḥ*. p. 59, r. 2–3 (śl.): *dveṣyatām yāti* – *prīyate copayāti*. p. 63, r. 27 (śl.): *pādāhato* 'pi *dr̥ḥḍa-daṇḍasamāhato* 'pi. p. 67, r. 1–2: *grhīte* – *saṃgrhya*.

Jātakamālā. p. 122, r. 15–16: *yatraiva ... prativasanti tatra ...*

pratirūpaṃ *vastuṃ* syāt. Misschien veroorzaakt pratirūpaṃ het vermijden van de herhaling van prativas-

2e. *Andere eenvoudige wijzen van variëren.*

A. V. II, 3, 6¹: *śaṃ no bhavantu āpa ośadhayaḥ śivāḥ*. III, 19, 4: *tīkṣṇīyāṃsaḥ paraśor agnes tīkṣṇatarā uta | Indrasya vajrāt tīkṣṇīyāṃsaḥ...* (verschillende grammaticale uitdrukkingwijze voor de comparativus). III, 19, 6¹: *uddharṣantām maghavan vājināny udvirāṇām jayatām etu ghoṣaḥ | prthag ghoṣā ululayaḥ ketumanta udīratām |* (Ofschoon deze werkwoorden niet synoniem zijn, hebben ze het begrip „omhoog” gemeen, dat aan dit vers het triomfante lijke geeft). V, 13, 8¹: *Urugūlāyā duhitā jātā Dāsyasiknyāḥ |* V, 18, 4a: *nir vai kṣatraṃ nayati hanti varcaḥ...* (de werkwoorden, hoewel niet synoniem, drukken hetzelfde begrip uit). V, 29, 1¹: ...vaha *Jātavedo 'gne viddhi...* – 2a: ... tad *Agne kṛṇu Jātavedaḥ...* (Agni met verschillende namen toegesproken). V, 29, 4¹: *akṣyau ni vidhya hṛdayaṃ ni vidhya jihvām ni tṛṇḍhi pra dato mṛṇīhi |* (cf. ad V, 18, 4a). VI, 64, 2¹: *samāno mantraḥ samitiḥ samānī samānaṃ vrataṃ saha cittam eṣām |* (adv. afwisselend met adj.). VI, 88, 3¹: ... *pra mṛṇīhi ... adharān pādayasva |* (cf. ad V, 18, 4a).

Ait. Brāhm. VII, 29, 2: ... sa *brahmabandhavana jīyūṣitaḥ* – 3: ... sa *vaiṣyatayā* jij. – 4: ... sa *śūdratayā* jij. (het abstractum v. brahman-, vaiṣya- en śūdra- verschillend uitgedrukt). 3I, 2: *parokṣeṇa – parokṣam* (verschillende naamvallen adverbiaal gebruikt).

Brh. Ār. Up. IV, 4, 10 (śl.): ye 'vidyām *upāsate* (vertaling Senart: „ceux qui croient à des doctrines d'ignorance”) ... ya u vidyāyām *ratāḥ* (tegenstellingen gevarieerd uitgedrukt).

Chānd. Up. II, 3, 1: *megho jāyate* – 4, 1: *megho yat samplavate* (ongeveer dezelfde gedachte).

Gobh. gṛh. s. I, 4, 25: *yasya tv eṣām agrataḥ* sidhyed, niyuktam agnau *kṛtvāgram* brāhmaṇāya dattvā bhuñjīta. Cf. I, 7, 9: *uttarataḥ* – 13: *uttareṇa*. II, 6, 2: *prācy* upaviśati – 10: *prākśirāḥ* samviśati – 7, 3: *prācy* upaviśati. III, 5, 9–10: na paryuṣitam *anyatra* śakamāmsayavapiṣṭavikārebhyaḥ – 15–16: *nāgandhām* srajaṃ dhārayet *anyām* hiraṇyasrajaḥ (het begrip „behalve” gevarieerd uitgedrukt). IV, 7, 24 (śl.): *Ādityadevato 'śvatthaḥ...* *Yamadevataḥ ... Vāruṇaḥ ... Prajāpatyaḥ* (gen. van een comp., gevormd door godennaam + deva- gevarieerd met adj.). IV, 4, 24: *anājñāteṣu tathā-*

deśam yathāṣṭakāyai svāheti juhōti (vertaling Knauer: «In onbestimmten fällen opfert er *nach dem muster*: „der aṣṭakā heil”» – 25: sthālīpākāvṛtānyat. Dit laatste komt nog eens voor aan het einde van IV, 4 en is dus blijkbaar een vaste verbinding: „de rest op de wijze van de sthālīpāka.”

Vaikh. gṛh. s. II, 16 (p. 33, r. 14): *svahastena taddhastam parimṛśya tenātmano hṛdayam abhimṛśati*. III, 15 (p. 46, r. 12–14): *vasā enz. ... medhājananāni bhavanti. brāhmīghṛtam payaḥ enz. ... āmananti*. III, 17 (p. 48, r. 4): *Varuṇadaivatyāḥ* – r. 5: *Vaiśvadevau* – r. 6: *Vaiṣṇavāḥ* – r. 7: *Rudradaivatyau* – r. 8: *Brahmadaivatyau* – r. 9: *Kauberau* – r. 9–10: *Agnīṣomīyāḥ* – r. 11: *Bārhaspatyāḥ* – r. 14: *Aindrāḥ* – r. 15: *Yāmyau* – r. 16: *Maitrāḥ* (cf. hierboven Gobh. IV, 7, 24). III, 19 (p. 49, r. 13): *nāma kuryāt* – r. 15: *nāma bhavet* (het geven van de naam is dus verschillend uitgedrukt). V, 15 (p. 87, r. 4–5): ... *ye mṛtās te pitara ity ucyante ... pare jñātivargā bhavanti* (cf. III, 15). VI, 8 (p. 94, r. 19): *dīnatraye* – p. 95, r. 1: *saptarātrau* (VI, 9, p. 95, r. 3: *saptarātram*); hier zijn dus verschillend soort composita gebruikt om een tijdsruimte uit te drukken. VIII, 5 (p. 114, r. 16): *pakṣe pakṣe* – r. 17: *caturṣu caturṣu māseṣu* – r. 17–18: *ṣaṭsu ṣaṭsu māseṣu* – r. 18: *pratisamvatsaram* (het distributieve begrip uitgedrukt in herhaling en in „prati”). X, 13 (p. 143, r. 1): *viprāc chūdrāyām* – r. 2: *jārotṣannah* – r. 3: *rājanyataḥ śūdrāyām* – r. 3: *jārāt* – r. 4: *vaiśyataḥ śūdrāyām* – r. 5: *gūdhāt* – r. 6: *anulomād anulomāyām jātaḥ* – r. 10: *jāreṇa mantrahīnajaḥ* (cf. r. 8: *mantrahīnopanītaḥ*) enz. Hier is de afkomst uitgedrukt door een casus (nog met verschillende uitgangen), door een casus + partic. of door een compos.

Mahābhārata. I, 3. In dit hoofdstuk vindt men een aantal malen de eigennaam van een optredende persoon toegevoegd, andere malen weer niet. 663: *mātuḥ* – 664: *mātā* – 665: *mātaram* – 666: *mātā* – 667: *tām* – 668: *tasya mātā Saramā* – 669: *tayā* – 670: *sā* – 671: ... *evam ukto devaśunyā Saramayā* (met emphase; het was niet de eerste de beste door wie hij toegesproken was). 671: *Janamejaya evam uktaḥ...* 672: *sa* – 673: *sa kadācin mṛgayām gataḥ Pārīkṣito Janamejayah* ... (bij een nieuwe phase in het verhaal) – 675: *Jan. Pār.* (deze zin begint met *tasya tam putram*, het onderwerp was dus nog niet uitgedrukt, zoals dikwijls, door het proclitische *sa* = en) – 677: *Janamejayam* (het onderwerp is *sa*-, dus een andere persoon). Cf. ook 721: *sa evam ukta upādhyāyenoṣamanyuh*

... stotum upacakrame devāv aśvinau vāgbhir ṛgbhiḥ; deze zin leidt de magische spreuken in; vandaar de plechtigheid en volledigheid. 782: *taṁ ṛṣim Uttāṅkam* met emphase – 805: *viprarsir Uttāṅkaḥ*. III, 194-'8, begin: *mahābrāhmaṇabhāgyam – rājanya-mahābhāgyam* (de plaats van mahā is echter niet in alle handschriften gevariëerd). 13309: *athānyo'pi – punar api cānyo'pi* – 13310: *punar anyah*. 13329 (metr.): *naivāham etad yaśase dadāni na cārthahetor na ca bhogaṭṛṣṇayā* (-hetoḥ vervult dezelfde functie als de dat. en de instr.). 13346: *yathāsthānam – '47: yathocite sthāne – yathocitasthānam – '48: svasthāne*.

Pañcatantra. p. 6, r. 16: *madhyāhnavelāyām ... nagaramadhye* (cf. Mhbh. I, 194, begin; hier is het begrip „midden” op verschillende plaats gezet in de compositie). p. 12, r. 3: *cirāt – r. 28: cirāya*. p. 14, r. 6-8 (śl.): *nīyogasaṁsthite yasmin – sthite yasmin*. p. 14, r. 15-16 (metr.): *apakāriṇī – hitakṛt* (tegenstellingen uitgedrukt door composita, waarvan de laatste delen synoniem zijn). p. 25, r. 1: *tac chrutvā rājā...* – r. 6: *evam rājā śrutvā...* (ook de volgorde variërend). p. 33, r. 17-p. 35, r. 2 (śl.): hier worden synoniemen voor „vrouw” afgewisseld met pronomina. p. 35, r. 11-12: *etasminn antare – r. 14: atrāntare*. p. 42, r. 11: *āvayoh – r. 12: idem – r. 16: asmākam*. p. 46, r. 2: *jātikrameṇa – (p. 47, r. 4: krameṇa) – p. 47, r. 6: jātikramāt – r. 21: jātikrameṇa* (variatie in naamval). p. 57, r. 3 (śl.): *mṛdunātisuvṛttena sumṛṣṭenātihāriṇā*. p. 57, r. 23: na ... *doṣaḥ syāt – r. 25 (śl.): ... doṣo na vidyate – p. 61, r. 9: tad eṣa doṣo bhavati – r. 10: tan na doṣaḥ* (zonder werkwoord). p. 58, r. 21-23 (śl.): *sa – narosau* (l.-o's.). p. 64, r. 18 en 26 (śl.): *kṣaṇena – kṣaṇāt* (naamval). p. 73, r. 3-4 (śl.): *prayatnenābhirakṣitaḥ – surakṣitaḥ*. p. 78, r. 20: *nadīm gatvā – r. 21: nadyām gataḥ*. p. 89-90: gildehoofd afwisselend *vaṇij-* en *śreṣṭhin-* genoemd.

Viṣṇupurāṇa. IV, 2, 27: *evam astu, tathā kariṣyāmi*. 2, 33: *aśeṣaśilpiśilpaṇṇetāram – 34: aśeṣaśilpaviśeṣācāryaḥ*. 2, 41: *ṛṣim – ṛṣivaryeṇa*. 43: *kṛtadārān etān – 45 (metr.) dāraś ca saṁyogam itāḥ*. 4, 3: *icchayā gṛhyatām* ongeveer synoniem met *vavre*. 4, 6: *Sāgaraiḥ – 7: Sagaratanayaiḥ – 8: tatputraiḥ – 9: tanayān – tattanayāḥ – 10: avanīpatinandanāḥ – 12: tatputrabalam – 13: Sagaratanaya – 16: ātmaja – (putratve)*. 4, 9: *aśvānveṣaṇāya tanayān yuyoja – 12: Asamañjasah putram aśvānayanāya todayām āsa*. 5, 2: *Indreṇa – 3: Amarapateḥ – 4: idem*. 5, 5: *avanīpatiḥ – 7: Nimeḥ – 8: Nimih – 9: asau – 10: bhūbhujah*. 6, 1-2 (śl.): *bhagavan – brahman*.

9: Rudraḥ – 11: Rudra- – 13: Saṅkaram. 12: brahmāṇam – 13: bhagavān (8: bhagavatā brahmaṇā) – 18: bhagavān pitāmahaḥ. 6, 5: So mah – 16: Indum – 16: Somasya – 18: tweemaal hetzelfde – 19: bhagavān Udupatīḥ. 16: ...kathaya (asmākam) atīsubhage! kasyāyam ātmajaḥ? – 18: ...kathaya vatse! kasyāyam ātmajaḥ? 6, 16: tārām – sā tārā – 17: asau – 18: tārām. 20: Purūravāḥ – yam – 21: yasmin – tad- – tam – 22: so'pi – 24: rājā enz. 20: Urvaśī – 22: tad- – 24: tam (l.tām) – 25: Urvaśī enz. 28: śayanasamīpe – 30: śayanābhyāsāt (synoniemen en variatie van naamval). 7, 6: Bhārgava ṛcīkaḥ – brāhmaṇāya – 7: tenāpi ṛṣiṇā – 8: ṛcīkaḥ – ṛcīkaḥ – 13: ṛṣiḥ – 15: tasya – enam – muniḥ.

Zo vindt men vaker afwisseling van substantivum en pronomen. 10, 1: Uśanasah – 3: Kāvya- – 4: -śukra-. 13, 10: syamantakanāmā maṇiḥ – maṇiratnam – tat – 11: -maṇiratna- – 13: syamantakākhyam mahāmaṇim – 14: tan maṇiratnaḥpravaram – 15: tat- – 16: tad ratnam enz. 13, 58: Svāphalkiḥ (patronymicum in plaats van de naam Akrūra). 66: Satyā- voor Satyabhāmā – Bala- voor Balabhadra-. 14, 12: sakalalokaguruṇā – -sakalatrailokyeśvara-.

Daśakumāracarita. p. 163, r. 3: kva gatā sā mahāṭavī, kuta idam ... āgatam, kva ca ..., kutastyam cedam ... p. 167, r. 6: iyam suptā, parijanaś ca gāḍhanidraḥ (partic. + compos. met partic. samengesteld). p. 167, r. 3-2 v.o.: api cāyam asyām āsaktabhāvaḥ kanyā cainam kāmāyate yuvānam. p. 173, r. 2: sāmātye – r. 7-6 v.o.: mantribhiḥ saha – r. 4-3 v.o.: sāmātyaḥ. p. 173, r. 7 v.o.: atrabhavan-tam – r. 6 v.o.: tvam. p. 196, r. 9: sa – r. 12: asau – r. 16: sa vaṇij. p. 196, r. 11: vaṇiggrāmasya – r. 16: vaṇigjanasamājam. p. 198, r. 8 v.o.: Suhmapatīḥ – r. 5 v.o.: rājñe – r. 3 v.o.: Dāmalipteśvareṇa.

Jātakamālā. p. 88, r. 11: tasya ... ity eva nāma babbhūva – r. 12: pattanam ... ity evākhyātam āsīt. p. 92, r. 15: śrutihṛdayavidāraṇam – r. 19 (metr.): nirbhindann iva naḥ śrutīḥ (hier komt het element „iva” bij, dat in r. 15 ontbreekt).

MEER INGEWIKKELDE VORMEN VAN VARIATIE

Hierin wil ik twee groepen onderscheiden:

I. Dezelfde gedachte wordt gevarieerd uitgedrukt.

II. Parallele gedachten worden gevarieerd uitgedrukt.

Wanneer de gedachte uit verschillende elementen bestaat, komen soms niet al deze elementen bij de gevarieerde herhaling voor. Ook dit geval rangschik ik onder groep I.

I. Van deze groep komen weinig voorbeelden voor, zodat ik afzie van een onderverdeling in kleinere groepen.

A. V. III, 8, 6: *ahaṃ gr̥bhñāmi manasā manāṃsi mama cittam anu cittaḥ | mama vaśeṣu hṛdayāni vah kṛṇomi mama yātam anu- vartmāna eta* ||. IV, 15, 1: *abhrāṇi vātajūtāni* – 7: *marudbhiḥ pracyutā meghāḥ*.

Bṛh. Ār. Up. IV, 4, 12 (śl.): *kim icchan, kasya kāmāya* (tautologisch).

Gobh. Gṛh. s. I, 5, 26: *yad enayoḥ kāmāyaṃ syāt* – 6, 4: *yat kāmāyetau*. II, 8, 9: *yas tat karīṣyan bhavati* – 10: *kartre* – 9, 9: *yas tat kar. bhav.* III, 2, 11–12: *nānupaspr̥śya bhojanaṃ prātaḥ, sāyam upaspr̥śyābhojanam ā samidādhānāt* (na ... bhojanam = abhojanam). III, 4, 28: *ācāryaṃ saṃparīṣatkam* – *ācāryaṃparīṣadam* (meester + omgeving).

Vaikh. gṛh. s. I, 3 (p. 4, r. 5): *abhimukham ādityārdham* – r. 9: *ādityābhimukham*. V, 15 (p. 87, r. 4–5): *tatpūrvamṛtāḥ* – *teṣāṃ pūrvamṛtāḥ* (Ma heeft beide malen: *tatpūrvam* ye *mṛtāḥ*, dus zonder variatie) – *tebhyaḥ pare* (pare hier equivalent met *pūrvamṛtāḥ*). VI, 19 (p. 102, r. 9): *ṣakvenājyamīśreṇa* – r. 13: *ājyaṣakvābhyām*. VI, 20 (p. 102, r. 17): *ājyena caruṇā* – p. 103, r. 2: *ājyacaruḥbhyām* (maar de mss. La Vi My hebben *ājyena caruṇā*).

Mahābhārata. I, 3, 699: *sa cāhani gā rakṣitvā divasakṣaye gurugṛham āgamyopādhyāyasyāgrataḥ sthitvā namaś cakre* – 703: *ahani rakṣitvā niśāmukhe gurukulam āgamyā guror agrataḥ sthitvā namaś cakre* – 707: *rakṣitvā ca punar upādhyāyagrham āgamyopādhy-*

āyasyāgrataḥ sthitvā namaś cakre – 710: *gā rakṣitvā punar upādhy-
āyagrham etya guror agrataḥ sthitvā namaś cakre*. Deze variatie be-
rust alleen op het gebruik van synoniemen, maar is hier opgenomen,
omdat ze betrekking heeft op grotere uitingsgehelen. 700: *tam
upādhyāyah pīvānam apaśyad uvāca cainam* – 704: *tam upādhyāyas
tathāpi pīvānam eva dr̥ṣṭvovāca* (de tweede maal vereenvoudigd).
704: *sarvam aśeṣatas te bhaikṣyaṃ grhṇāmi* – 708: *ahaṃ te sarvam
bhaikṣyaṃ grhṇāmi* (emphatischer door „aham”). 706: *naiṣā nyāyyā
guruvṛttih* – 709: *naitan nyāyyam ...* 738: *ācacakṣe ca sa cāsya pṛi-
timān babhūva āha cainam* – 752-’3: *sa tu tad vṛttam tasyāśeṣam upa-
labhya pṛitimān abhūt. uvāca cainam* (niet geheel equivalent). 765:
tam upetyāsīnam apaśyad Uttānkam (l.-h) – *sa Uttānkas tam upetya...*
813: *etam aśvam apāne dhamasva* – 814: *aśvasyāpānam adhamat*.
III, 192, 13182: *ayogyau brāhmaṇānām* – 38185: *anarhā brāhmaṇā
ratnānām*. 194, begin: *rājanyamahābhāgyam* – *rājanyānām mahā-
bhāgyam*.

Pañcatantra. p. 17, r. 18 en 21 (śl.): *svāmyādeśāt – svāmyādiṣṭaḥ*.
p. 18, r. 23-24: *kiṃ svāmiḥpādānām agre ’satyaṃ vijñāpyate* –
r. 25 (śl.): *apī svalpam asatyaṃ yah puro vadati bhūbhujām |
devānām ca ...* p. 20, r. 3: *abhayaḍānenātmīyasvāmīsakāśāt pra-
sādaḥ kārayitavyaḥ* – r. 19: *svāmīnaḥ sakāśād abhayadaḥṣiṇā
dāpayitavyā*. Vgl. r. 22: *tad dattā mayā tasyābhayadaḥṣiṇā* –
madarthe *’bhayadaḥṣiṇāṃ yācayitvā* – p. 21, r. 6-7: *prārthito ’sau
mayā bhavadarthe svāmyabhayaḥpradānam*. p. 21, r. 24-27 (śl.):
*narapatihitakartā – janapadahitakartā – nṛpatiḥjanapadānām ... kārya-
kartā* (afwisseling door synoniemen en door het gebruik van 2 woort-
den tegenover 1 woord). p. 22, r. 15-16: *deva, rātriḥjāgaraṇa dyū-
tāsaktasya me balān nidrā samāyātā. tan na vedmi kiṃ mayābhīhitam*.
p. 25, r. 3-5, waar hetzelfde wordt verteld in enigszins andere be-
woordingen, iets uitvoeriger: *deva, dyūtāsaktyā rātriḥjāgaraṇena sam-
mārjanam kurvāṇasya mama balān nidrā samāyātā. tayāviṣṭena kiṃ-
ciḥ jalpitam. tan na vedmi*. p. 22, r. 26-27 (śl.): *jalpanti sārddham
anyena paśyanty anyam savibhramāḥ | hṛdgataṃ cintayanty anyam
pṛiayah ko nāma yoṣitām ||*. Dezelfde motieven: 1e. „zij praten met
den één”; 2e. „zij kijken naar den ander”; 3e. „zij denken aan een
derde”; 4e. „wien hebben zij werkelijk lief?” worden breder uit-
gesponnen in p. 23, r. 1-4 (śl.): *ekena smitapāṭalādhhararuco jalpanty
anālpākṣaram | vīkṣante ’nyam itaḥ sphuṭatkuṃudiniḥphullollasal-
locanāḥ | dūrodāracaritracitravibhavam dhyāyanti cānyam dhiyā*

kenettham paramārtho 'rthavad iva premāsti vāmabhruvām ||, verzen geladen van affect, dat b.v. uitkomt in de „Klangmalerei”: -*phul-lollasallocanāḥ, dūrodāracaritracitra-, dhyāyanti ... dhiyā.* p. 24, r. 14-16 (śl.): *bhūpālaṃ yo 'tra sevate - nṛpātisevakāḥ.* p. 30, r. 22-31, 2 (śl.): *jaḡhanacapaḷāyāḥ - kāminyaś cauryaratalubdhāḥ - bandhakyāḥ - abalā paraḡpuruṣasaṃraktā* (ongeveer hetzelfde begrip variërend uitgedrukt in één of twee woorden). p. 33, r. 21-23 (śl.): *tasmād rakṣyāḥ kathāṃ hi tāḥ - tāḥ kathāṃ dhīraiḥ saṃrakṣyāḥ* puruṣair iha. p. 34, r. 13 (śl.): *strīyantraṃ kena loka viṣam amṛtamayaṃ dharmānāśāya sṛṣtam* ||. p. 35, r. 1-2 (śl.): *antar viṣamayā hy etā bahiś caiva manoramāḥ | guñjāphalasaṃmākarā yoṣitaḥ kena nirmītaḥ* ||. p. 35, r. 10: *tasyābhimukham - r. 11: tadabhimukham.* Cf. Vaikh. I, 3 (p. 4, r. 5-9). p. 35, r. 12-13: *pāpenānena mama sadācāravartinyāḥ paśyata nāsikācchedo vihitaḥ - r. 17: ... yad anena nāpitenāparādham vinā strīratnam etad vyaṅgitam - r. 22: aneneyaṃ nirdoṣā varākī dūṣitā.* p. 39, r. 23: *kim evaṃ yuyjate - r. 27: tan na yuktam.* p. 40, r. 27-28: *kauliko 'pi maraṇakṛtaniścayaḥ ... yuddhāya praṣthitaḥ.* p. 41, r. 4-5: *adya kauliko maraṇe kṛtaniścayaḥ ... yuddhārthe vinirgataḥ.* p. 43, r. 11-12: *yataḥ Sanaiścāro Rohiṇīśakāṭaṃ bhittvā Bhaimaś ca Śukraś ca prayāsyati - r. 13 (śl.): yadi Rohiṇyāḥ śakāṭaṃ bhinatti ravinandano gaganavithyām | - r. 19 (śl.): Rohiṇī śakāṭam arkanandanaś ced bhinatti Rudhiro 'thavā Śaśī |.* p. 44, r. 27-28: *mūrkhāḥ sarve jalacarāś tena mithyāvādinā vañcayitvā nātidūre śilātale prakṣipyā bhakṣitāḥ - p. 45, r. 1-2: adhunā sarvajalacarāṇāṃ kṣemaṃ bhaviṣyati.* p. 50, r. 17: *tad vajrasāraḡrahārasadṛśaṃ dāruṇaṃ tad vacaḥ samākarṇya moham upagato na kiṃcid ūce.* p. 58, r. 2-3: *atha Saṃjīvakas tad vajrapātadāruṇaṃ vacanaṃ śrutvā moham upāgataḥ* (gebruik van synoniemen en samenvatting van vajras. dār. in één woord). p. 53, r. 16: *saukhyam... jīhvāyāḥ - r. 17 (śl.): jīhvāsaukhyam.* p. 57, r. 6: *svāmināṃ sacivānāṃ mantrabhedam kartuṃ na yuyjate.* uktam ca: - r. 7 (śl.): *yo mantraṃ svāmino bhindyāt sāvīrye saṃniyojitaḥ |.* p. 60, r. 3 (śl.): *akutobhayam - r. 11: na kuto 'pi bhayam.* Cf. r. 10: *nirviśaṅkaḥ.* p. 62, r. 1-2: *tad adya māṃ bhakṣayitvā prāṇān dhārayatu svāmī yena devasyāpy āyanā bhavati mama puṇaḥsvargaḡprāptir iti - r. 12-13: svāmin māṃ bhakṣayitvādyā prāṇayātrāṃ vidhāya mamobhayalokaḡprāptiṃ kuru - r. 24-25: svāmin kriyatām adya mama prāṇaiḥ prāṇayātrā dīyatām akṣayo vāsaḥ svarge mama vistāryatām kṣītitale praḡbhūtaṃ yaśa iti.* p. 62, r. 27-28 (śl.): *mṛtānāṃ svāmināḥ kārye bhṛtyānāṃ anuvartināṃ | bhavet svarge 'kṣayo*

vāsah kīrtiś ca dharaṇītale ||. p. 63, r. 9-10: *svāmin ete 'bhakṣyās tava tan mama prāṇaiḥ prāṇayātrā vidhīyatām yena mamobhaya-loka-prāptir bhavati*. p. 63, r. 14: *kṣudrapaṇḍitaiḥ* - r. 15 (śl.): *paṇḍitāḥ kṣudrāḥ*, waar de beginwoorden worden herhaald van het vers, dat aan het eind van Kathā X Kathā XI inleidt. p. 79, r. 8: *tasyāgrasaroṣṭrasya kaṇṭhe mahatī ghaṇṭā baddhā* - r. 15-16: *agre sarasyoṣṭrasya grīvāyām ghaṇṭām baddhvā*. p. 89, r. 17: *snānopakaraṇahastam* - r. 19-20: *snānopakaraṇam ādāya* (p. 90, r. 1 idem). p. 92, r. 2: *cintā-vyākulitamanāḥ saṃjātaḥ* - r. 5-6: *me manāḥ... ākulaṃ saṃjātam*.

Viṣṇupurāṇa. IV, 2, 8: *daivāsuraṃ atīva bhīṣaṇaṃ yuddham* - 12: *devāsurasamgrāme*. 2, 33: *sakalāḥ ... tāḥ kanyakāḥ* - *sakalakanyā-nām*. Een voorbeeld van een groot uitingsgeheel, waarvan de elementen later in andere vorm terugkeren, is 2, 33: ... *protpḥulla-ḥpaṅkajakūjatkalahaṃsakāraṇḍavādivihaṅgamābhirāmajalāsāyāḥ so-ḥpavanāḥ sāvakaśāḥ sādhaśayyāsanaparicchadāḥ prāsādāḥ* ... In 39 wordt deze plaats beschreven: *atiśayaramaṇīyaḥ prāsādo 'tra, atimanojñam upavanam, atikalavākyavihagābhirutāḥ protḥulla-ḥpadmākaraḥjalāsāyāḥ*, ... Cf. 37: ... *prāsādāmālām atiramyopavanaḥjalāsāyām* ... 2, 36: ... *anavaratabhakṣyabhojyalehyādyupabhogaiḥ* ... *bho-jayām āsuḥ* - 39: ... *atra* ..., *mano 'nukūlabhakṣyabhojyānulepana-vastrabhūṣaṇādibhogopabhogāḥ* ... (gedeeltelijk dus dezelfde, gedeeltelijk andere attracties). 2, 38: *praviśya caikaṃ prāsādam ātma-jām pariśvajya kṛtāsana-parigrahaḥ* ... - 40: ... *dvitīyaṃ prāsādam upetya svatanayām pariśvajyopaviṣṭāḥ*... 2, 40: ... *mamaiva kevalam atipṛītyā samīpavartī nānyāsam madbhaginīnām evaṃ ca ... mamaiva kevalam pārśvavartī nānyāsām asmadbhaginīnām ity evamādi śrutvā*.. Verder komt hier *mama sahodarāḥ* voor als afwisseling van *madbhaginīnām*. 2, 40: *kṛtapūjāḥ* - 41: *abhipūjya*. 43: *apy eteśāṃ putrā bhavēyuh, atha tatputrān putrasamanvitān paśyeyam* en ongeveer hetzelfde uitgedrukt in metrische vorm: 45: *dṛṣṭāḥ sūtās tattanaya-prasūtiṃ draṣṭuṃ punar vāñchati me 'ntarātmā* || - 46: *drakṣyāmi teśāṃ api cet prasūtim*. 4, 13: *pautraś ca te svargād Gaṅgām ānayaṣyati* - 15: *uktam evaitan mayā: pautras te Trividād Gaṅgām bhuvam ānayaṣyati*. 6, 28: *śayanasaṃīḥ* - 30: *śayanābhyāsāt* (verschillende naamvallen en synoniemen).

Daśakumāracarita. p. 186, r. 9-10: *bhadre, śaknoṣi kim anena śālīprasthena guṇavad annam asmān abhyavahārayitum* - p. 187 onderaan: *bhadre, kaccid asti kauśalam śālīprasthenānena saṃpannam āhāram asmān abhyavahārayitum*. p. 196, r. 4-5: ... *hemanūpuram ekam*

*ākṣīpya churikayorumūle kiṃcid ālikhya drutataram apāsarat. Na-
verteld (p. 196, onderaan): ... śāstrikayorumūle yadṛcchayā kiṃcid
ullikkhitam . eṣa ca nūpuraś caraṇād ākṣiptaḥ. tāvaty eva drutaḡatiḥ
sā pālāyiṣṭa (ander subject dan van apāsarat). In plaats van één
zin dus drie korte zinnen.*

Jātakamālā. Hier treft men herhaaldelijk een soort refrein aan met variatie. In het 14e hoofdstuk waarschuwt de Boddhisattva bij elke nieuwe verschrikking terug te keren. Vers 13: *sudūram apa-
kṛṣṭāḥ smaḥ pattanadvitayād api | Khuramāli samudro 'yaṃ tad ya-
tadhvam nivartitum ||* p. 91, r. 3: *kaṣṭam! atidūram khalv avagāhyate*
– vers 15: *Kṣīrārṇava iti khyāta udadhir dadhimāly asau | kṣamaṃ
nātaḥ paraṃ gantum śakyate cen nivartitum ||* – vers 17: *Agnimāliṭi
vikhyātaḥ samudro 'yam prakāśate | atīva khalu sādhu syān nivate-
mahi yad yataḥ ||* – p. 91, r. 22–23: *bhoḥ sārthavāhā, nivartanaṃ prati
yatnaḥ kriyatām. na khalv ataḥ kṣamate paraṃ gantum* – vers 19:
Kuśamāli samudro 'yam ... De zeelieden wenden zich tot den Bod-
dhisattva bij iedere verschrikking: p. 90, r. 24: *... aparaṃ samudram
ālokya savismayāḥ Supāragam ūcuḥ:* – p. 91, r. 8–10: *atha vyatītya
tam api samudram ... aparaṃ samudram ālokya vismayakautūhalās
te vaṇijāḥ Supāragam paḡracchuḥ:* – r. 17–19: *atha te sāṃyātrikās
tam api samudram atītya ... samudram ālokya kautūhalajātāḥ Supā-
ragam paḡracchuḥ:* – p. 92, r. 1–3: *atha te vaṇijakāḥ ... tam api samu-
dram atītya ... aparaṃ samudram ālokya Supāragam aḡrcchan:*
(variatie van tijd) – p. 92, r. 17–18: *... tam udakaugmaṃ nipatantaṃ
dṛṣṭvā ca paramabhayaviṣādavihvalāḥ Supāragam upetyocuḥ:*

In het 14e en 15e verhaal beroept de Boddhisattva zich, als hij uitkomst brengt, op het feit, dat hij geen levend wezen ooit kwaad heeft gedaan. XIV, vers 30–31: *smarāmi yata ātmānaṃ yataḥ prāḡpto
'smi vijñātām | nābhijānāmi saṃcintya prāṇinaṃ himsitum kvacit ||
anena satyavākyena mama puṇyabalena ca ...* XV, vers 8: *smarāmi na
prāṇivadhaṃ yathāhaṃ saṃcintya kṛcchre parame 'pi kartum | anena
satyena...*

In het 17e verhaal biedt de Boddhisattva een kruik te koop aan, telkens in andere bewoordingen: vers 5: *... avatamsakṛtākumbhaṃ
kretum icchati kaḥ kumbham* – 6: *... ghaṣam imam icchati kaḥ krayeṇa
vaḥ* – 13: *... tat saṃpūrṇam imam gataṃ krayapathaṃ kṛṇīta kum-
bhādhamam* – 14: *... krayārhā seyaṃ vaḥ śubhvirahitā kumbhanihitā*
– 15: *... sā paśya tām upagatā nihitātra kumbhe (waarschijnlijk cor-
rupt; con. van Speyer: sā paṇyatām upagatā ...)* – 16: *... prakṣīp-*

taṃ krayasubhagaṃ tad atra kumbhe – 17: ...*tad idaṃ ghaṭe vinihitaṃ nihitaṃ* – 18: ... *sā nihiteha kumbhe* – 19: ... *seyaṃ ghaṭe krāyayatayā-dhirūḍhā* – 20: ...*tad idaṃ iha ghaṭe* (zonder aanmoediging tot kopen) – 21: ... *krāyapathena gataṃ tad idaṃ ghaṭe* – 22: ... *tasyāḥ pūrṇaṃ kumbhaṃ etaṃ vṛṇīta* – 23: ... *sā nihiteha kumbhe* – 24: ... *tāṃ krīṇīta*... – 25: ... *krāyavidhinā ... tām ito gṛhāṇa* – 26: ... *sa kretum udyogam idaṃ karotu*.

De uitwerking van de inhoud van de kruik wordt uitgedrukt door zinnen met gevarieerd begin: vers 13: *yat pītvā madadoṣa*... – 15: *pītvā*... – 16: *yat pītvā*... – 17: *upayujya yan madabalād* (abalā)... – 18: *yāṃ pītavanto madaluptasamjñāḥ* ... – 19: *yatra prasaktāni* ... (sterker; ook minder individueel dan een vorm van pā-, daar kulāni subject is) – 20 en 21 geheel anders uitgedrukt – 22: *yasyā doṣāt*... – 23: ... *yasyā guṇena*... – 24: geheel anders – 25: *yayā* – 26: niet te vergelijken – 27: *niṣevya yat*... – 28: *yena* – 29: *yan nāma pītam* ...

In het 19e verhaal wordt de vloek tegen dengene, die de bisāni van den Boddhisattva heeft weggenomen, door de verschillende personen verschillend uitgedrukt; vers 11: ... *bisāni te, brāhmaṇa, yo hy ahārṣīt* – 12: ... *bisāny ahārṣīt, dviṅgamukhya, yas te* – 13: ... *bisāni yas te sakṛd apy ahārṣīt* – 14: ... *lobhād ahārṣīt tava yo bisāni* – 15: ... *tavāpi yo nāma bisāny ahārṣīt* – 16: ...*biseṣu lubdho, na guṇeṣu yas te* enz.

Geheel iets anders treffen we aan in het 21e verhaal, waar een natuurtafereel achtereenvolgens in proza en verzen met ongeveer dezelfde motieven wordt beschreven. p. 123, r. 11–15: *atha tatrātyo rājā vasantakālaṅjanitābhyadhikakisalayaśobhāni bhramadbhramaramadhukarīgaṇopakūjitāni pramattakokilakulakilakilāni prahasita-kamalakuvalālaṃkṛtābhilaṣanīyajalāśayāni vividhakusumasammodagandhādhivāsitasukhapavanāny upavanāni samanuvicaramṣ taṃ deśam upajagāma* (de schoonheid van het jonge groen in de lente – het gegons van bijen – het geroep van de koekoek – de vijvers versierd met lachende bloemenweelde – de bossen, waardoor de wind de geuren van allerhande bloesems verspreidt; een beschrijving vol alliteratie) – vers 6–7: *vicitrapuṣpāstabakojjvalāni kṛtaecchādānīva vasantalakṣmyā | vācālapuṃskokilabarhiṇāni saroruhākīrṇajalāśayāni || samudbhavatkomalāśādvalāni vanāni mattabhramarārutāni | ākrīḍabhūtāni manobhavasya draṣṭuṃ bhavaty eva manahpraharṣaḥ ||*. Hier wordt in 't algemeen de schoonheid van de lente bezongen met gedeeltelijk dezelfde motieven (de geur ontbreekt; veel

dichterlijker is *kṛtacchadānīva vasantalakṣmyā dan vasantakālajanita-*; *samudbh. is een nieuw motief, ook ākrīd. manobh.*)

De koning vraagt den Boddhisattva, wat hij bij een bepaalde belediging zou doen. Het antwoord luidt vers 11: *syād atra me yaḥ pratikūlavartī ... | vyaktaṃ na mucyeta sa jīvato me dhārāghanasyeva ghanasya reṇuḥ ||*. Na de daad verklaart de Boddhisattva zijn kalmte (vers 20): *yo 'bhūn mamātra pratikūlavartī vispandamāno 'pi sa me na muktaḥ | prasahya nītaḥ praśamaṃ mayā tu... (me t.o. mayā)*. De koning vraagt nu, begrijpend, dat hij vers 11 verkeerd begrepen heeft (vers 21): *ko 'nyas tavābhūt pratikūlavartī yo visphurann eva na te vimuktaḥ | reṇuḥ samudyann iva toyadena kaś copanītaḥ praśamaṃ twayātra ||*. Het antwoord luidt (vers 22): *jāte na dṛśyate yasminn ajāte sādhu dṛśyate | abhūn me sa na muktaś ca krodhaḥ... - 23: yena jātena... | so 'bhūn me na vimuktaś ca krodhaḥ ... - 24: utpadyamāne yasmimś ca ... ahaṃ krodham aśīśamam ||*. Ten slotte zegt de Boddhisattva (vers 34): *ato na muktaḥ koḇo me visphurann aḥi cetasi | ...*¹

Ia. Enkele overblijvende gevallen van het variëren van dezelfde gedachte.

Pañc. p. 39, r. 3: *tasya kṛtāntaḥ kupitaḥ* „de god van de dood is vertoornd op hem” en eist daarom zijn dood. Daarom heet hij r. 6-7: *kṛtāntāvalokitaḥ* „dien de god van de dood in 't vizier houdt”. p. 53, r. 6-7: *grhāgatasyāsādhora aḥi naitad yujyate vaktum - r. 10* (ongeveer hetzelfde positief in een vers uitgedrukt): *evaṃ nīcajane 'pi yujyati grham prāpte...*

II. Parallele gedachten worden gevariëerd uitgedrukt.

a. Een zeer eenvoudig en veel voorkomend middel om twee gedachten gevariëerd uit te drukken is het gebruik van compositum voor de éne gedachte en van twee woorden voor

¹ Op een andere manier wordt dezelfde gedachte gevarieerd uitgedrukt in het Sāvitrī-verhaal, 6, 32-34, waar onder invloed van sterke emotie dezelfde gedachte wordt herhaald en bij de herhaling gevarieerd. Sāvitrī heeft van Yama gedaan gekregen, dat haar blinde vader weer kan zien. Bij haar terugkomst zegt Gautama, die vermoedt dat S. de oorzaak kent, tot haar: *akasmāc cakṣuṣaḥ prāptir Dyumatsenasya te pituḥ: | nāsya tvam kāraṇam vetsy? Sāvitrī vaktum arhati. || śrotum icchāmi, Sāvitrī; tvam hi vettha parāvaram. | tvām hi jānāmi, Sāvitrī, Sāvitrīm iva tejasā. || tvam atra hetum jānīṣe; tasmāt satyaṃ nirucyātām; | rahasyaṃ yadi te nāsti kiṃcid atra; vadasva naḥ ||*.

de andere. Bij de vorige groep ontmoetten we gevallen waar dezelfde gedachte gevarieerd werd uitgedrukt door een compositum en door twee woorden, b.v. Vaikh. VI, 20 (p. 102, r. 17): *ājyena caruṇā* t.o. p. 103, r. 2: *ājyacarubhyām*. Viṣṇ. IV, 2, 33: *sakalāḥ ... kanyakāḥ – sakalakanyānām* enz.

Voorbeelden van parallelle gedachten aldus gevarieerd uitgedrukt:

A.V. I, 34, 2: *jihvāyā agre madhu me jihvāmūle madhūlakam* | (merkwaardig ook het gebruik van *madhūlaka-* voor *madhu-*, een intensivering van het begrip „zoet“). IV, 10, 1: *vātāj jāto antarikṣād vidyuto jyotiṣas pari* | *sa no hiranyajāḥ ... – 2: yo agrato rocāmānām samudrād adhi jajñiṣe* | (hier een bijzin in plaats van een partic. of adj., een type variatie, dat we nog meer zullen ontmoeten) – 4: *divi jātaḥ samudrajaḥ sindhutas paryābhṛtaḥ* | (c: *hiranyajāḥ*) – 5: *samudrāj jātaḥ ... Vṛtrāj jātaḥ ...* (6: *Somāt tvam adhi jajñiṣe*). IV, 15, 1: *abhrāṇi vātajūtāni – 7: maruḍbhiḥ pracyutā meghāḥ*. V, 14, 7: *yadi vāsi devakṛtā yadi vā puruṣaiḥ kṛtā* | ... In dit zuivere parallelisme zijn dergelijke gevallen van inconcinniteit even opvallend als chiasme; evenzeer als de plotselinge wisseling van volgorde moeten zij door de indruk van iets onverwachts de aandacht van den hoorder getrokken hebben. (Dit geldt uiteraard voor metrische teksten met voorbehoud).

Jaim. Brāhm. p. 14, no 8: *gāyatrīchandā* (één woord) – *Āgneyo devatayā* (twee woorden). Tegen het eind: *anuṣṭupchandā veśmaṇḍalidevaḥ*.

Bṛh. Ār. Up. IV, 3, 37: *ugrāḥ pratyenasaḥ sūtagrāmanyaḥ*.

Chānd. Up. III, 17, 5: *tasmād āhuḥ: soṣyati, asoṣṭeti, punar utpādanam evāsyā. Tanmaraṇam evāvabhṛtaḥ. Tan-* knoopt de zin aan *asya* in de vorige zin; hierdoor wordt wel het chiasme verklaard, maar *Tasya maraṇam* (twee woorden) zou mogelijk geweest zijn. VII, 2, 1: lange opsomming van substantiva zonder verbindingswoord gevolgd door substantiva verbonden door *ca*: *divaṃ ca pṛthivīm ca vāyum cākāśam cāpaś ca tejaś ca devāṃś ca manuṣyāṃś ca paśūṃś ca vayāṃsi ca tṛṇavanaspatīṃ* (één woord i.p.v. twee) *śvāpadāni ... dharmam cādharmaṃ ca* enz. Mogelijk wordt *tṛṇavanaspatīn* als nauwere eenheid gevoeld dan de overige paren substantiva; daartegenover staat, dat VII, 8, 1 bij gedeeltelijk dezelfde opsomming *devamanuṣyāḥ* is gebruikt, evenals 10, 1. Hiermee te vergelijken is Pañc. p. 33, r. 4-7 (śl. = p. 87, r. 9-12): *ādityacandrāv anilo 'nalaś*

ca dyaur bhūmir āpo hṛdayaṃ yamaś ca | ahaś ca rātriś ca ubhe ca saṃdhye dharmo 'pi jānāti narasya vṛttam || (ook api variatie). VII, 24, 2: *gośvam ... hastihiranyaṃ dāsabhāryaṃ kṣetrāṇy āyatanānīti* (rijmende uitgangen). We zien dus in de beide Upaniṣad's voorbeelden van afwisseling van simplex en dvandvacompositum (anders Chānd. III, 17, 5), een geheel ander soort variatie dan die we ontmoetten in de A.V. We zullen in de andere teksten verschillende typen hiervan aantreffen.

Gobhilagr̥hyasūtra. I, 1, 15-16: *vaiśyakulāt - bahuyājina evāgarāt*. I, 5, 16-17: *viśākhāni prati lūnāh - upamūlalūnāh*. II, 1, 22: *barhiṣo 'ntam - kaṭāntam*. III, 1, 16-26: afwisseling van simplex en dvandvacompositum; 24-26: *goyuktārohaṇam - upānahor dhāraṇam - svayamindriyamocanam*.

Vaikhānasagr̥hyasūtra. II, 18 (p. 34, r. 15-16): *jihvādīndriyāṇi yajñapātrāṇi - rasādayo viśayā havīmṣi*. Dit is wel een sterk voorbeeld, daar in beide *ādi*- voorkomt en de beide zinnetjes overigens parallel zijn. Misschien is hier haplogie in 't spel; het eerste geval zou in 2 woorden zijn *jihvādīndriyāṇi*. II, 18 (p. 35, r. 4-5): *dakṣiṇena karāṅguṣṭhāgreṇa - dakṣiṇapādāṅguṣṭhe*. Ook hier is de variatie zeer opvallend door de nauwe verwantschap van de beide elementen. III, 1 (p. 36, r. 13-14): *Ārsijātaḥ - Prājāpatyenoḍhāyā jātaḥ*. III, 10 (p. 43, r. 7-9): ... *śarīrātopaḥ sakthiśīdanam dveṣo bhartur arucir āhāro* (Noot Caland Vertaling: All the MSS. and the Bhāṣya give arucir āhāro, read probably *arucir āhārasya*) *lālāprakopaḥ kharatā vācaḥ sphuraṇam yoner iti ...* V, 1 (p. 70, r. 2-3): *dharmādharmaṃ v ūrdhvabhāvo 'dhobhāvaś ca jñānājñāne sukhaduḥkhe ca ...* (Maar Ed heeft *ūrdhvabhāgādhibhāgau ca*). VI, 8 (p. 94, r. 13-15): *Vaiṣṇavamāntrān - Vaiṣṇavān Sauramāntrāṃś ca*. Dit laatste is een onlogische oplossing van *Vaiṣṇavasauramāntrān*, één van de vele voorbeelden van de weinig conventionele stijl van dit sūtra. VI, 8 (p. 94, r. 11-18): *nityasānāvihīne - sandhyopāsanaāvihīne - tarpaṇāhīne - brahmayaājñāvihīne - prātaḥsamiddhome hīne - sāyaṃ hīne - p. 95, r. 1: saptarātrau hīne nityakarmanī* (opmerkelijk ook weer de losse constructie van *sāyaṃ hīne* i.p.v. *sāyaṃsamiddhome hīne*). VI, 18 (p. 101, r. 6): *home hīne - r. 13: caturthīvratakrīyāhīne*. VI, 19 (p. 102, r. 3): *sthālīpāke hīne - r. 7: āgrayanahome hīne - r. 13: aṣṭakāhīne*. VI, 20 (p. 102, r. 16): *piṇḍapitṛyaṅne māsiśrāddhe ca hīne - r. 17: Caitrīyājñāvihīne - p. 103, r. 2: Āśvayujīyajñāvihīne - r. 4: nityārcane hīne*. VII, 5 (p. 108, r. 5-6): *pūrvāśaucena śuddhiḥ syāt - aparasyai-*

vāhobhiḥ śuddhir bhavati. De gen. aparasya werd noodzakelijk door het gebruik van eva. IX, 15 (p. 132, r. 8): *udakyāsprṣtam śūdrānulomaiḥ sprṣtam*. X, 14 (p. 144, r. 4): *vardhrābandhakaṅṭhah kakṣe jhallarīyuktah*.

Mahābhārata. I, 3, 767: *gurvarthe kuṇḍalayor arthena*. III, 192, begin (metr.): *brāhmaṇānām mahātmyam* - 13143: *brāhmaṇamahābhāgyam* - 13144: *brāhmaṇānām caritam*. III, 194, begin: *mahābrāhmaṇabhāgyam* - *rājanyamahābhāgyam* - *rājanyānām mahābhāgyam*. III, 195, 13259 (vers): *rohiṇīnām sahasram* - '60: *gosahasram*. III, 196, 13300: *nyaparṣam* - *ṛṣabhaṃ saurathānām*. III, 197, 13308-'9: *dakṣiṇam pārśvam* - *vāmapārṣṇim* - *vāmaṃ dhūryam*.

Pañcatantra. p. 16, r. 7 (śl.): *śaktivaikalyanamrasya nihsāratvāl laghīyasah* | p. 25, r. 9-10: *tādṛkṣpuruṣānām evamvidhaṃ ceṣṭitam* (tp. en e.c. staan echter syntactisch niet op één lijn). p. 34, r. 10-13 (śl.): *āvartah saṃśayānām avinayabhavanaṃ pātānaṃ sāhasānām doṣānām saṃvidhānaṃ* (kapaṭaśatamayam) *kṣetram apratyayānām* | (durgrāhyam yan mahadbhir naravaravṛṣabhaiḥ) *sarvamāyākaraṇḍam* (striyantram ...). Opmerkelijk is ook de groei van de zinsdelen: *kṣetr. aprat.* is versterkt met een adj., *sarvam.* zelfs met een bijzin, waardoor een sterke climax verkregen wordt. p. 43, r. 10: *dvādaśavārṣiky anāvṛṣṭiḥ* - p. 44, r. 4-6: (... sarah ... yac) *caturviṃśatyāpi varṣānām avṛṣṭyā* na śoṣama ... Hier is de oplossing in 3 woorden te verklaren door *api*, dat de nadruk legt op het telwoord. p. 52, r. 14-15 (śl.): *saṃtaptāyasi saṃsthitasya payaso nāmāpi* na jñāyate *muktākāratayā tad eva nalinīpatrasthitam rājate* | Cf. r. 16 (zelfde samenhang): *Sāgarasuktisaṃpūṭagatam*. p. 52, r. 19-20 (śl.): *asatām saṅgadoṣeṇa* - *duryodhanaprasāṅgena* (ook variatie door -doṣeṇa t.o. de instr.). Cf. r. 21: *nīcasāṅgam*. p. 53, r. 13-15: *madhuraraktam* - *miṣṭam raktam* (ook syn.). p. 58, r. 9-10 (śl.): *varam vanaṃ varam bhaikṣyam varam bhāroṣajīvanam* | *varam vyādhir manuṣyānām nādhikāreṇa saṃpadaḥ* ||. p. 72, r. 23-24 (śl.): *prajānām dharmasadbhāgo rājño bhavati rakṣituḥ* | *adharmād api ṣadbhāgo jāyate* yo na rakṣati ||. Hier is de splitsing in 2 woorden o.a. wel weer het gevolg van *api*. Cf. p. 44, r. 5. p. 75, r. 1-2 (śl.): *tyajed ekaṃ kulasyārthe grāmasyārthe kulam tyajet* | *grāmaṃ janapadasyārtha ātmārthe prthivim tyajet* ||. Het parallelisme is hier verbroken door chiasme en de wisselende constructie van (-)arthe. Cf. r. 3 (śl.): *āpadarthe*. p. 81, r. 23-24: ... *karmanām ārambhopāyāḥ puruṣadravyasaṃpaddesaḥkālaviḥhāgo viniṣṭāpratīkāraḥ kāryasiddhiś ceti*.

p. 84, r. 22 (śl.): *apy ātmano vināśam gaṇayati na khalah paravyasa-*
nahṛṣṭah | ... p. 88, r. 12-13: ...*nakulasya biladvārāt sarṣakoṭa-*
raṃ yāvat ...

Viṣṇupurāṇa. IV, 2, 1: *Kakudmī Raivato nāma – Puṇyajāna-*
samjñā rākṣasāḥ. 3: *uttarāpatharakṣitārah – dakṣiṇāpathe bhūpālāḥ*.
In een geval als 4, 8: *tatputrair adhiṣṭhitam asyāśvam* zijn de gedach-
ten niet parallel.

Daśakumāracarita. p. 173, r. 3: *adhītī caturṣv āmnāyeṣu,*
grhītī ṣaṣṣv aṅgeṣu, ānvīkṣikīvicakṣaṇah, catuḥṣaṣṭikalāgamaprayo-
gacaturah, viśeṣeṇa gajarathaturāṅgatantravit, iṣvasanāstrakarmani
gadāyuddhe ca niruṣamaḥ, purāṇetihāsakuśalah, kartā kāvyanātākā-
khyāyikānām, vettā sopaniṣado 'rthasāstrasya. Opvallend is de incon-
cinniteit van *niruṣamaḥ* + 2 substantiva in de loc. tegenover de
samenstelling van *-kuśala-* met een dvandva-compositum; van
kartā + gen. van een dvandvacomp. t.o. *vettā* + subst. gecombi-
neerd met adj. Tegenover deze inconcinniteit staat in deze zin een
zeker parallelisme: *adhītī: grhītī; -vicakṣaṇah: -caturah; kartā:*
vettā. De beide tendenzen wisselen elkaar variërend af.

p. 183 onderaan – p. 184 bovenaan: *asti Trigarto nāma janapadaḥ .*
tatrāsan grhiṇas trayah sphītasāradhanāḥ sodaryā Dhanakadhānya-
kadhānyakākhyāḥ (door de meervoudigheid der namen, in een
dvandvacompos. uitgedrukt, lag deze constructie voor de hand).
p. 188, r. 10: *kakubholūkkhale – r. 11: khādireṇa musalena*.

Jātakamālā. p. 88, r. 19: *yusmaccharīrāvasthā – r. 20: vaḥ par-*
ākramāsahatve. p. 102, r. 2 (vers): *guṇasamvarṇanam nāma doṣāṇām*
ca nigūhanam |. p. 104, r. 22 (vers): ...*dāsīśataṃ pañca gavāṃ śatāni* |.
p. 108, r. 17 (vers): *adharmamiśraṃ tu sukhaṃ na kāmāye viśeṇa*
samprkṭam ivānnam ... ||. p. 121, r. 9 (vers): *ye vā prakāśān api*
gehadōṣān guṇān na paśyanti tapovane vā |. p. 124, r. 11 (vers):
roṣaprasaṅgo hi manahpramāthī dharmopamardād yaśasaś ca hantā |.
p. 130, r. 9 (vers): *vidyādharaavadhūsṇānair madasekaiś ca dantinām* |
– r. 10 (vers): *rajobhiḥ kusumānām ca*. p. 136, r. 7 (vers): *tulyāro-*
hapariṇāhau samānau vayasā ca nau |.

b. Van twee of meer parallele gedachten worden er
één of meer uitgedrukt door één woord, en één, meestal
de laatste, door een bijzin.

Bij deze gevallen moeten we rekening houden met de zgn. regel
der toenemende zinsdelen (Gesetz der wachsenden Glieder), die

zich ook op andere wijze in het Oud-Indisch doet gelden: men vindt talloze malen, dat b.v. bij opsommingen het laatste lid van een adjectief of een nadere bepaling voorzien wordt (zo b.v. A.V. II, 32, 4: *hato rājā krimiṇām utaiṣāṃ sthapatir hataḥ | hato hatamātā krimir hatabhrātā hatasvasā ||*), en ook vele malen een vergelijking aan het slot¹.

A.V. I, 6, 4: *śaṃ na āpo dhanvanyāḥ śam u santv anūpyāḥ | śaṃ naḥ khanitrimā āpaḥ śam u yāḥ kumbha ābhṛtāḥ śivā naḥ santu vārsikīḥ ||*. Bijna gelijkluidend hiermee XIX, 2, 2: *śaṃ ta āpo dhanvanyāḥ śaṃ te santv anūpyāḥ | śaṃ te khanitrimā āpaḥ śaṃ yāḥ kumbhebhīr ābhṛtāḥ ||*. I, 23, 1-2a: *naktamjātāsy ośadhe rāme kṛṣṇe asikni ca | idam rajani rajaya kilāsam palitam ca yat || kilāsam ca palitam ca ...* II, 7, 4¹: *parimām pari me prajām pari ṇaḥ pāhi yad dhanam |*. II, 32, 4-5: *hato rājā krimiṇām utaiṣāṃ sthapatir hataḥ | hato hatamātā krimir hatabhrātā hatasvasā || hatāso asya veśaso hatāsaḥ pariveśasaḥ | atho ye kṣullakā iva sarve te krimayo hatāḥ ||* (hier wordt de bijzin noodzakelijk door iva). IV, 13, 2¹¹: *dakṣam te anya ā vātu vy anyo vātu yad rapaḥ ||*. V, 23, 9¹¹: *śṛṇāmy asya pṛṣṭir api vīścāmi yac chirah ||*. V, 30, 10¹: *ṛṣī Bodhapratibodhāv asvapno yaś ca jāgrviḥ |*. VI, 13, 1: *namo devavadhebhyo namo rājavadhebhyaḥ | atho ye viśyānām vadhās tebhyo mṛtyo namo 'stu te ||*; in het laatste deel ook variatie door het gebruik van 2 woorden (viś. vadh.) in plaats van een composit. VI, 24, 3¹: *sindhupatniḥ sindhurājñiḥ sarvā yā nadya sthana |*. X, 8, 38: *vedāham sūtram vitatam yasminn otāḥ prajā imāḥ | sūtram sūtrasyāham vedātho yad brāhmaṇam mahat ||*.

Ait. Brāhm. VII, 1, 2: ... *kloma ca śamitus. tad brāhmaṇāya dadyād, yady abrahmaṇaḥ syāc. chirah subrahmaṇyāyai (sc. dadyāt), yaḥ śvāhsutyām prāha tasyājinaṃ, iḥ sarveṣāṃ hotur vā.*

Pañcatantra. p. 9, r. 21 (śl.): *śūraś ca kṛtavidyaś ca yaś ca jñāti sevitur ||*. Dit geval is anders dan de voorbeelden uit de A.V., waar de bijzinnen in gedachten moeten worden aangevuld door een vorm van het ww. „zijn” en dus zuiver een subst. vervangen. Met deze gevallen zijn te vergelijken Pañc. p. 12, r. 19-20 (śl.): *asamaiḥ samīyamānaḥ samaiś ca parihiyamānasatkāraḥ | dhuri yo na yujyamānaḥ ...* en p. 93, r. 7 (śl.): *mitradrohī kṛtaghnaś ca yaś ca viśvā-saghātakah |*. Cf. p. 93, r. 20-23 (śl.): *rājā gṛṇī brāhmaṇaḥ sarvabhakṣī*

¹ Over deze regel Behaghel, I. F. 25 (1909), III vgl.; in 't Sanskrit J. Gonda, Similes, §§ 32, vlg.

strī cāvaśā duṣṭamatih sahaḃayah | preṣyah pratīpo 'dhikṛtaḃ pra-
mādi tyājyā amī yaś ca kṛtaḃ na veti || (yaś ... kṛtaḃ na veti =
= kṛtaghnaḃ uit r. 7). p. 49, r. 13-16 (śl.): aviditvātmanaḃ śaktim
parasya ca samutsukaḃ | gacchann abhimukho vahnau nāśam
yāti pataṅgavat || yo balāt pronnataḃ yāti nihantum sabalo 'py
ariḃ | vimadaḃ sa nivarteta śirṇadanto gajo yathā ||. Dit geval is
uitgebreider; t.o. een hoofdzin (13-14) staat in 15-16 een bij- +
hoofdzin. p. 72, r. 23-24 (śl.): prajānām dharmāṣaḃbhāgo rājño
bhavati rakṣituḃ | adharmād api ṣaḃbhāgo jāyate yo na rakṣati ||.

In *Daś.*, *Viṣṇ.* en *Jāt.* heb ik deze gevallen niet aangetroffen als
gevolg van het betrekkelijk weinig voorkomen van parallelistisch
gebouwde zinnen in deze teksten. Maar eerder nog, omdat deze
uitdrukkingswijze, zoals ook uit de Pañcatantra-citaten blijkt, in
het bijzonder eigen is aan anuṣṭubh en śloka. *Matsya Pur.* 9, 2:
manvantarāṇi rājendra manūnām caritaḃ ca yat. *Br. Vi. Pur.*
(metr.) 1, 19, 71: samastakarmabhoktā ... tvam eva Viṣṇo ...
sarvakarmaphalam ca yat; 20, 24. Vgl. ook *Sāvitrī* 6, 35: na hi
kiṃcid rahasyam me; śrūyatām tathyam eva yat ||.

c. Gebruik van verschillende naamvallen.

Cf. *Herod.* III, 28-30, waar ἐπί met dat. en gen. wordt gebruikt
in dezelfde betekenissen.

Ait. Brāhm. VII, 1, 2: śiraḃ subrahmaṇyāyai (misschien hier de
dat. onder invloed van „dadyāt” in de vorige zin), yaḃ ... tasyā-
jinam,...¹ 2, 8: adhyardhaśataḃ kāye, sakthinī dvipaṅcāśe ca viṅśe
corū dvipaṅcaviṅśe, śeṣam tu śirasya upari dadhyāt.

Jaim. Brāhm. no 1 (p. 5): astamite purā tamisrāyai, suvyuṣ-
ṭāyām purodayāt (purā + dat. en abl. in parallele zinsdelen). 2
(p. 5) idem.

Chānd. Up. I, 11, 3: Yāvat tv ebhyo dhanam dadyāḃ, tāvan
mama dadyā iti. Cf. I, 9, 3-4: ... parovariyo hy ebhyas tāvad as-
miṅl loke jivanaḃ bhaviṣyati, ... parovariya eva hāsya asmiṅl
loke jivanaḃ bhavati...

Gobh. gṛh. sūtra. III, 1, 5-9: gomithunaḃ dakṣiṇā brāhmaṇa

¹ N. Stchoupak, Le complément du nom dans le Śatapatha Brāhmaṇa
(Mém. de la Soc. de Lingu. de Paris 21) wijst op het geringe verschil
van gen. en dat. van bestemming bij offers in het Śat. Brāhm.; als
voorbeeld noemt zij (op p. 10) II, 4, 2, 10: uddharanti manusebhyo
'thaiva pitṛnām.

sya, aśvamithunaṃ kṣatriyasya enz. ... ajaḥ keśaḥpratiḡrāhāya.

Vaikh. gr̥h. sūtra. I, 8 (p. 9, r. 13-14): *uttare ... dakṣiṇataḥ*. IV, 14 (p. 66, r. 17-p. 67, r. 1): ... raktadhenum *ādityāya* śaṅkhaṃ *somāya* enz. ... *rāhoś* chāgaṃ *ketor* āyasadaṇḍam ity ātmaviruddhānāṃ tadarhaṃ dadyāt. Hier dus dā- + dat. en gen., evenals *Chānd. Uṣ.* I, 11, 3.¹ Opvallend is op onze plaats, dat variatie van naamval gepaard gaat met variatie in volgorde. V, 14 (p. 86, r. 10): *uttarasyām* - r. 11: *dakṣiṇataḥ* (maar B heeft *dakṣiṇasyām*) - r. 12: *madhye*. VI, 3 (p. 91, r. 15): garbhīṇyāḥ *prathame garbhe* kṛtā garbhasaṃskārās. *tasyāḥ sarvagarbhāṇāṃ* saṃskārā bhavantīty eke. VI, 8 (p. 94, r. 19): *dīnatraye* - p. 95, r. 1: *saptarātrau* - 9 (p. 95, r. 3): *saptarātram*.² VIII, 11 (p. 121, r. 5-8): kecid Visaraḡāḥ kāyakleśāt kecin mantrajapāt kecid *yena kenacid dhyānena* kecid *yena kenacid akṣareṇa* kecid *vāyujayād* anye paramātmanā kṣetrajaṃ saṃyojya dhyāyanti.

Mahābhārata. I, 95, 3830: *tasyāḥ ... ajanayat* - 3831: *tasyām ... ajanayat*.

Pañcatantra. p. 13, r. 7 (śl.): na vinā pārthivo *bhṛtyair* na bhṛtyāḥ *pārthivaṃ* vinā. r. 9 (śl.): *bhṛtyair* vinā. p. 15, r. 22-23 (śl.): ambhasā bhidyate setus tathā mantro 'py arakṣitaḥ | *paśunyād* bhidyate sneho *vācā* bhidyeta kātaraḥ ||. p. 30, r. 14 (śl.): svāgate-*nāgnayas* tṛptā āsanena śatakraṭuḥ | *pādaśaucena* govindo arghyāc chambhus tathātitheḥ ||. p. 41, r. 13: *kṣaṇād* eva *līlayaiva*. p. 86, r. 19-20 (śl.): *vivāde* 'nviṣyate patraṃ patrābhāve tu sākṣiṇaḥ | *sākṣyabhāvāt* tato divyaṃ pravadanti manīṣiṇaḥ ||.

Viṣṇupurāṇa. IV, 2, 44 (metr.): varṣāyutenāpi tathābdalakṣaiḥ. 10, 17-18 (śl.): diśi dakṣiṇapūrvasyām - *praticyām* - dakṣiṇāpa-thataḥ - *udicyām*.

Jātakamālā. p. 94, r. 3: satyādhiṣṭhānabalāt puṇyatejasā (cf. r. 1 metr.: *satyavākyena* - *puṇyabalena*). p. 106, r. 13-14 (metr.): ādeyataratām yānti kularūpaḡṇād *guṇāḥ* | āśrayātiśayeneva candrasya kiraṇāṅkurāḥ ||. p. 127, r. 17: evam avaireṇa vairāpi śāmyanti saṃyamataś ca vairam na cīyate (hier ook variatie van subst. en partic.).

¹ vgl. voor casusvariatie in het Ved. H. Oertel, Zu den Kasusvariati-onen enz.

² cf. Oertel Kasusvar. p. 9 sqq. over *saṃvatsare* en *saṃvatsaram*.

d. Verband tussen substantivum en verbum.

Door de vele gevallen, die ik ontmoette, waar het werkwoord gevarieerd wordt met een substantivum verbale of met een uitdrukking, waarin een subst. verb. voorkomt, werd mijn aandacht gericht op het nauwe verband, dat er blijkbaar in het Ved. en Skt. bestaat tussen deze groep substantiva en het werkwoord. Vooral in het *Vaikh. gyh.s.* kunnen zij syntactisch als een deel van het verbaal-systeem worden opgevat, daar ze hier voorkomen zonder de steun van een werkwoord. Het betreft meestal substantiva op *-ana*, die, gelijk bekend (zie b.v. Renou, Grammaire sanscrite § 180), niet alleen een toestand, handeling etc., maar ook het verbaal-begrip zelf in de vorm van een substantief uitdrukken. (Etymologisch verwante vormen hebben de Germaanse „infinitieven” op *-en* opgeleverd).

Voorbeelden hiervan zijn:

Vaikhānasagṛhyasūtra I, 3 (p. 3, r. 17-p. 4, r. 3): formule *pavitram gṛhītvā* form. *aṅgulyāṃ nīkṣīpya* form. *jalam gṛhītvā* form. *ācamya* form. *upasthānam ādityasya* form. ... *trih pradakṣiṇam āvartya*... Hier staat het subst. duidelijk op één lijn met de absolutiva. II, 6 (p. 25, r. 7-8): form. *visarjati* form. *ācāram* (voor verb. finitum). II, 13 (p. 32, r. 7): *visṛjya*. r. 8: *grahaṇavisargāv* ity eke. III, 1 (p. 36, r. 3-11), waar de acht vormen van huwelijk worden opgesomd met velerlei variatie, die later ter sprake komt: 1. *yat ... kanyālaṃkṛtā dāsyate* ... 2. *yat ... kanyāṃ pratipādayati* ... 3. ... *yat kanyāṃ arhayitvā dadyāt* ... 4. *yat ... kanyāṃ dadāti* ... 5. *yat kanyāṃ ... āharate* ... 6. *kāmayogo yad ubhayoḥ* ... 7. ... *yat kanyā-haraṇam* (cf. 5) ... 8. ... *yad gacchati* ... III, 8 (p. 42, r. 2 sq.):... *upagacchet ... āliṅganam ... maitihunaṃ kurvīta ... upagamanam ... āliṅganam ... vadhūmukheḥṣaṇam* ity eke. III, 9 (p. 43, r. 4-5): *upagacchet* - r. 6: ... *upagamanam* ity eke. III, 9 (p. 42, r. 9): ... *dantadhāvanam ... snātva* ... III, 21 (p. 51, r. 12-13): ...*somasyārcanam ... rohiṇigaṇam ... anāvṛṣṭigaṇam arcayati*. III, 22 (p. 52, r. 7): *visarjanam* (voor verb. fin.). IV, 6 (p. 60, r. 6): *abhyañjanam* (voor verb. fin.). IV, 12 (p. 65, r. 7-9): *iti śrutih - iti vijñāyate*. (Hier dus een subst. op *-ti-* afwisselend met een verbum; cf. Śatap. Br. I, 8, 1: *Manu vindt in zijn waswater een vis, die tot hem zegt: bibhrhi mā „houd me in leven”, even verder zegt Manu dan: katham te bhṛtir iti „hoe zal ik je in leven houden?”*). V, 2 (p. 70, r. 5): ... *snāpayitvājyābhiṣecanam grāmyālaṃkaraṇam ... badhnīyāt*.

V, 2 (p. 72, r. 3-5): *juhuyāt - homaḥ*. V, 3 (p. 73, r. 1-2): *pūrvavac chākhayā ... pramārjyotsarjanam abhyukṣaṇam ca* (voor verba finita). V, 4 (p. 75, r. 6-7): ... *juhvā ghr̥tadānam ... upabhr̥tā dadhi deyam ...* V, 5 (p. 78, r. 11-12): *upatiṣṭheta ... upasthānam*. V, 12 (p. 84, r. 9): *dahati ... -dahanam ity eke*. V, 13 (p. 84, r. 16 vlg.): *gṛhasya ... śodhanam kṛtvā ... baddhvā ... pācayet ... niveśya ... kalpayen. nidhāya ... kṛtvā khaṇanam tilānām ukṣaṇam ... āstaraṇam*. V, 13 (p. 85, r. 10-14): *arpayet - nidadhyāt (2 ×) - tebhyo dānam - bhojanam*. V, 14 (p. 86, r. 12-15): *homaḥ - juhuyāt* (onzeker). Gobhila leidt evenals Vaikh. dikwijls een nieuwe handeling in door een subst.: III, 3, 1: ... *upākaraṇam*. Dit subst. hoeft geen verbale zin te hebben; wel maakt die indruk III, 4, 7: *āplavanam* (1-7: brahmacārī vedam adhitya ... dārān kurvīta ... athāplavanam). Enigszins te vergelijken is Pañc. p. 1, r. 19 (śl.): *kiṃ tayā kriyate dhenvā yā na sūte na dugdhadā | ko 'rthaḥ putreṇa jātena yo na vidvān na bhaktimān ||* en Daś. p. 196, r. 10: *katham ayam upalabdhas tvayā?*, waarop het antwoord in nominale vorm luidt p. 197, r. 2: *so 'yam asyāgamah*.

Dicht hierbij staan de gevallen, waar een werkwoordsvorm wordt gevariëerd door een subst. verbale, soms van dezelfde wortel, + een vorm van *kr-*. Mhbh. III, 192, 13168: *prasādam kuru - 13173: prasāda*. Vaikh. I, 13 (p. 14, r. 2): ... *nirvāpāmīti nirvāpaṃ karoti*. IV, 6 (p. 60, r. 10): *upatiṣṭheta - r. 12: upasthānam kuryāt*. IV, 10 (p. 62, r. 13): *pratiṣṭhāpya - r. 15: pratiṣṭhām kuryāt*. V, 9 (p. 82, r. 9): *dahanam kuryāt - r. 10: dahet - r. 11: dahanam kuryāt - r. 14: dahet*. Pañc. p. 53, r. 12: ... *mayā ... rudhirāṇy āsvāditāni ... - r. 13-14: ... na ca kadācin madhuraraktam samāsvāditam - r. 26: ... aham raktam āsvādayāmi ... - r. 27: ... raktaḥpānam karoṣi ...* Dikwijls wordt van een ww. (of een andere woordsoort) een abstract subst. gevormd, dat, gecombineerd met een vorm van een ww., dikwijls in de betekenis van „gaan tot” of „brengen tot”, een variatie vormt voor een ww. Ait. Brāhm. VII, 24, 1: *kṣatriyatām abhyupaiti - kṣatram vā ayam bhavati, kṣatram vā ayam upāvar-tate* (hier abstractum van subst. + abhyupaiti variërend met ww. + praedicaatsnomen). Iets dergelijks 26, 4: *prāśītarūpaṃ āpnoti ... bhakṣito bhavati* (prāś. geen abstractum). Vaikh. VIII, 11 (p. 120, r. 3): *puruṣeṇa samyujya - r. 4-5: vaikuṇṭhasāyujyam yanti*. Mhbh. I, 95, 3805: *videhatvam prāptaḥ - r. 3807: svaryātaḥ - 3812: ājaghāna - 3813: nihataḥ - pañcatvam āpsyasi - 3817:*

videhatvaṃ prāptaḥ (-3820 *nidhanam*). Pañc. p. 19, r. 20-21 (śl.): na tacchastrair na nāgendrair na hayair na padātibhiḥ | kāryaṃ *samsiddhim abhyeti yathā buddhyā prasādhitam* ||. p. 49, r. 6-7 (śl.): *sādhyo 'pi bhūtvā prathamam tato 'sāv asādhyatām vyādhir iva prayāti* ||. p. 58, r. 21-23 (śl.): *prasīdati - paritoṣam eṣyati*. p. 60, r. 13: ... *tasya ... vyathā samjātā. vyathitaḥ* ... p. 68, r. 25: *śoṣayāmi - p. 69, r. 16: śuṣkasthalatām nayāmi - r. 19: śoṣayiṣyasi*. p. 69, r. 5 (śl.): *gacchann abhimukhaḥ - r. 8-9 (śl.): yāti ... ābhimukhyam*. p. 92, r. 17-18: *yadaiṣaṃ viprāṇaṃ vadhaṃ vidhāya ... tadāpi māṃ vadhiṣyanti ... Viṣṇ. IV, 4, 41: jaghāna - 42: kṣayam anāyat - 45: jaghāna - aśeṣarākṣasakulakṣayaṃ kṛtvā* (zie boven) - 46: *jaghāna - nihataḥ - 48: kṣayam anīyata* (cf. ook 43: *sakalakṣatra-kṣayakāriṇam*). IV, 14, 12: *ghātitaḥ - 13: nidhanam upanītaḥ - 14: idem. IV, 19, 9: kṣatropetā dviḥjātayo babhūvuḥ - 10: paścād vipratām upajagāma - 16: kṣatropetā dviḥjātayo babhūvuḥ*.¹

In verschillende teksten treft men gevallen aan, waar door de uitgang -*tva*- het abstractum van een naam is gevormd, wanneer het ontstaan van die naam wordt uitgelegd. Jaim. Brāhm. no. 20 (p. 29): *tad Rauravasya Rauravatvam*, en dat wel variërend met: *tasmād v eva Rauravam ity ākhyāyate*. Cf. 15 (p. 21): *tad eṣāṃ dvitīyam Ājyatvam*.

Deze abstracte vormen komen ook in het Mhbh. proza voor, maar niet variërend met verbale vormen: I, 95, 3785: *tato 'sya Bharatatvam*. 3787: *etad asya Hāstinapuratvam*. 3773: *tena ... -tvam*. 3765: *tatas tasya ... -tvam*. 3799. *tad asya Śāntanutvam*. Als contrast hiermee moge dienen Viṣṇ. IV, 8, 5: ... *iti Śatrujīd abhavat*. 6: ... *tato Vatso 'sāv abhavat*. 7: ... *-samjñām avāpa*, waar deze abstracta niet voorkomen.

Daar deze voorbeelden me belangrijk schenen om het verband tussen verbum en subst. te illustreren, ben ik hier van de indeling op p. 72 afgeweken en heb die gevallen, waarbij dezelfde gedachte gevariëerd werd, gecombineerd met diegene, waarbij parallelle dachten gevariëerd werden uitgedrukt.

¹ cf. ook IV, 3, 13: *yo 'sau Triśaṅkusamjñām avāpa, caṇḍālatām upagataś ca. 21: mlecchatām yayuh*.

e. Verdere variatie van nominale en verbale vormen.

1. Absolutivum en adjectivum.

Vaikh. III, 9 (p. 42, r. 9-10): ... *snātvā śvetavastrānulepaṇā* strīśūdrābhyāṃ *anabhibhāṣya*... - X, 1 (p. 122, r. 4-5): ... *kṛtasnātaḥ samkalpya* kuśodakaṃ *pītvā*... X, 14 (p. 143, r. 16-17): *śūdrāt kṣatriyāyāṃ pulkasaḥ kṛtakāṃ vārksāṃ vā surāṃ hṛtvā pācako* vikriṇīta „...moet kunstmatige sūra of s. van de bomen verkopen, na ze gehaald te hebben en ze te hebben doen gisten.” Maar in de *Auśanasa-smṛti*, die Caland in zijn vertaling bij onze plaats vergeelijkt (volgens Caland zal de schrijver van de Auś. *smṛti* het Vaikh.-sūtra wel gekend hebben, cf. zijn vertaling p. 223, opm. 1), wordt *pācaka-* op andere wijze gebruikt: A. 17-18: *nṛpāyāṃ śūdrasamsargāj jātaḥ pulkasa ucyate | surāvṛttiṃ samāruhya madhuvikrayakarmanā || kṛtakānāṃ surānāṃ ca vikretā pācako bhavet |*.

Pañc. p. 29, r. 5: ... *kṛtaśayanasamayaṃ devaśarmānugrahaṃ kṛtvā* ... p. 45, r. 12: ... *tan nīyamānam upalakṣya gṛhītaguḍāḥ*...

Daś. p. 171 onderaan-p. 172, r. 1: *tena tam ānīya pāṇim asyā grāhayitvā* *tasmin nyastabhāraḥ samnyasiṣye*. p. 172, r. 4 v.o. *punas tvadupahrte vāsasī paridhāyāpanītatadārikāveṣo Jāmātā nāma bhūtvā* ... p. 173, r. 6 v.o.: *tvam tu teṣāṃ adattaśrotro muktakaṅṭhaṃ rudītvā* ... p. 183, r. 5: ...*āsvādya, aṃsalagnakahlāraḥ* ...

Jāt. p. 115, r. 13-14: *ity ukte Śakro devendraḥ sasambhramāpāstakuṅḍalakirīṭavidyud udbhāsuravādanaḥ sabahumānam abhīpranamya* ... (adv. + absol.; in *sasambhr.* is het adv. in het compositum opgenomen). p. 122, r. 6-10: ... *kāmān ... ātmakāmaḥ parityajya samhṛtakeśaśmaśruśobhaḥ kāṣāyavivarṇavāsāḥ parityaktagrhaveṣavibhramāḥ pravrajya* ... cf. 11: *keśān avatārya* - 12: *kāṣāyavastra-samvītatanuḥ*.

Viṣṇ. IV, 2, 38: *praviśya ... pariṣvajya kṛtāsanaparigrahaḥ*...

2. Adj. en verbum finitum.

Vaikh. V, 8 (p. 81, r. 11, geciteerd vers): ... *tat saṃskāraḥ kṛto ye ca ye ca śrāddhāni kurvate* ...

Daś. p. 176, r. 8-9: ... *Kośadāsa iti gurubhir abhīhitanāmadheyaḥ punar madatyāsaṅgād Veśadāsa iti dviṣadbhiḥ prakhyāpito 'si*, ... Hier staan adj. en ww. niet op één lijn.

3. Adverbium en absol. + object.

Vaikh. V, 13 (p. 85, r. 3): *sāpasavyam* - r. 5: *apasavyaṃ kṛtvā*. Caland merkt in zijn vertaling bij deze plaats op (p. 146, opm. 12): „Immediately before it was said: *sāpasavyaṃ*, here we have *apasa-*

vyam kṛtvā. Is there, then, any difference between these two expressions?" Gezien de vormenverscheidenheid bij Vaikh. lijkt het niet noodzakelijk verschil van betekenis aan te nemen bij twee dicht bij elkaar voorkomende verschillende uitdrukkingen.

4. Subst., partic. en adj.

Chānd. Up. V, 10, 9 (śl.): *Steno hiraṇyasya surāṃ pīvaṃś ca guros talpam āvasan brahmahā ca ...*

Gobh. III, 3, 34: *cityayūpōpasparśanakarnakrośākṣivepaneṣu, sūryābhyuditaḥ sūryābhiniṃluṭṭa, indriyaiś ca pāpasparśaiḥ, ... ājyāhutī juhuyāt*, waar de verschillende omstandigheden, waaronder men de ājya-offers moet brengen, zijn uitgedrukt: 1e door een substantivisch compositum in de loc.; 2e door 2 adjectiva, ontstaan uit de combinatie van een subst. met een part.; 3e door een subst. + adj. in de instr.

Vaikh. X, 5 (p. 136, r. 6-8): ... *īrṣyākārpanyavarjī matsyādīn daṃśakān sīrakṛṣṭajātāni kandamūlaphalaśākādīni ca tyajañ jāṭāśmaśruomanakhāni dhārayaṃś trikālasnāyī dharāśayaḥ ...* Afwisseling van participia en van werkwoorden afgeleide adjectiva.

Viṣṇ. IV, 2, 25: *pratyākhyānakātaras tasmāc ca bhagavataḥ śāpato bibhyat* - 26: *tasya śāpabhītaḥ* - 29: *muniśāpaśaṅkitena*. IV, 3, 21: *te ca nijadharmaparityāgād brāhmaṇaiś ca parityaktā mlechatām yayuḥ*.

5. Participium gevariëerd met andere nominale constructies.

Bṛh. Ār. Up. IV, 4, 12 (śl.): *kim icchan, kasya kāmāya*.

Chānd. Up. VIII, 6, 6 (śl.): ... *tayordhvam āyann amṛtatvam eti, viṣvañ anyā utkramaṇe bhavanti, ...*

Pañc. p. 24, r. 20-21: ... *anucitasthāne rājāsana upaviṣṭaḥ ... na rāgāt ...* (twee oorzaken).

Jāt. p. 134, r. 13 (metr.): *so 'haṃ dharmam ca saṃpaśyan dharmāc cārtham samutthitam | tava Mānada bhaktyā ca nābhikāṅkṣāmi jīvitam ||*.

6. Variatie van subst., absol., partic. en adj.

Vaikh. I, 1 (p. 1, r. 13 sqq.): *upanītaḥ sāvitryadhyayanād brāhmaṇo. vedam adhītya śāriraīr ā pāñigrahaṇāt saṃskṛtaḥ pākayajñair api yajan śrotriyaḥ. svādhyāyapara āhitāgnir haviryajñair apy anūcānaḥ. somayajñair api bhrūṇaḥ. saṃskārair etair upeto niyamayamābhyām ṛṣikalpaḥ. sāṅgacaturvedatapoyogād ṛṣiḥ. nārāyaṇa-parāyaṇo nirdvandvo munir. iti saṃskāravīṣeṣāt pūrvāt pūrvāt paro-*

variṃyān iti vijñāyate. De verschillende stadia, die een jonge Brahmaan bij zijn loopbaan doorloopt, waardoor hij een brāhmaṇa enz. wordt, zijn op verschillende wijzen uitgedrukt.

7. Variatie van subst. en infin.¹

Pañc. p. 64, r. 7-8: tad *deśāntaragamanam* yujyate naivamvidhasya kusvāminah sevām vidhātum. p. 76, r. 7: ... *virūpakaraṇe* samartho bhavati nopakartum.

Viṣṇ. IV, 13, 69: tato 'ham asya ... asamartho *dhāraṇe* - 70: etad bhavān eva *dhārayitum* samarthaḥ. Iets dergelijks in het Latijn: Stolz-Schmalz. Lat. Gramm. Stil. § 35 (p. 839): Ter. Phormio 885 f. *eludendi* occasiost ... et ... *adimere* (Amm. 28, 1, 7 al.).

f. Loc. abs. gevariëerd met andere constructie.

Vaikh. IV, 8 (p. 61, r. 11-12): *āghāre kṛte* - *carum śraṇayitya* (l. -*tvā*) ... De agens is dezelfde; ook Caland vertaalt het zo: „Having performed the āghāra, and, having boiled for the deities...” VII, 5 (p. 107, r. 16): *brāhmaṇasya maraṇe* - p. 108, r. 1: *striyāś ca maraṇe* - r. 3-4: *garbhe mṛte*.

Pañc. p. 43, r. 13 (śl.): *yadi rohiṇyāḥ śakaṭam bhinatti* - r. 16 (śl.): *prājāpatye śakate bhinne*. Cf. r. 19 (śl.): *rohiṇī śakaṭam arkanandanaś ced bhinatti*. p. 59, r. 13 (śl.): *rātrau ... na bhānāv udite sati*.

Viṣṇ. p. IV, 13, 42: *tathety ukte* - 46: *tathety uktvā*.

Daś. p. 185, r. 6-4 v.o.: „ko doṣaḥ” ity *upanīya darśite 'muṣmin* sa ... Āryabuddhir ācacaḥṣe.

g. Variatie in werkwoordsvormen.

1. Afwisseling van Activum en Medium.

Ait. Brāhm. VII, 12, 3: *manasi kuryāt* - *cen manasi kurvīta*.

Chānd. Up. I, 3, 10: *Yena chandasā stoṣyan syāt*, *tac chanda upadhāvet*. *Yena stomena stoṣyamāṇaḥ syāt*, *taṃ stomam upadhāvet* - 12: *stuvīta*. Andersen² bespreekt nog de volgende voorbeelden uit dit Upāniṣad: IV, 16, 1 (And. p. 34): *eṣa ha vai yajño*

¹ Speyer, Ved. u. S. S. § 218: Parallelismus eines Infinitivs und eines finalen Casus, wie Śāk. I 11 *ārtatvānāya vaḥ śastram na prahartum anāgasi*, ist nicht selten, steht doch der Dativ eines nomen actionis selbst bei iṣ- „wünschen”.

² D. Andersen, Om brugen og betydningen af verbets genera i Sanskrit, diss. Kopenhagen 1892, § 15 en § 18.

yo 'yaṃ *ḥavate*, esa ha yann idaṃ sarvaṃ *ḥunāti* „hij is het offer, die de wind is; op zijn gang reinigt hij alles” (de wind: hij die rein waait). Als de wind subject is, wordt het werkwoord pu- steeds in het Med. gebruikt. VIII, 4, 3: brahmalokaṃ brahmacaryeṇānuvī- danti – 5, 1: brahmacaryeṇa ... ātmānam anuvīdate – 3: yaṃ brahmacaryeṇānuvīdate – 4: brahmacaryeṇānuvīdanti. III, 17, 5: tasmād āhuḥ: soṣyati asoṣṭeti „daarom zegt men: hij zal uitpersen en hij heeft uitgeperst”¹.

Vaikh. VI, 11 (p. 96, r. 15): punarvivāhaṃ karoti – VI, 12 (p. 97, r. 6): vivāhaṃ kuryāt – r. 9–10: punarv. kuryāt (r. 12: viv. kuryā- tāṃ) – VI, 13 (p. 97, r. 16): punarv. kurute enz. VIII, 5 (p. 115, r. 2–3): agniparicaraṇam ... annādyam ca kurute – r. 6–7: asi- dhārāvratam ... agniparicaraṇam karoti.

Mhbh. I, 3, 667: nāvekṣe havīṃṣi nāvālihe – 669: nāvekṣate havīṃṣi nāvāleḍhi. 698–'9: rakṣasva – arakṣat (de imper. Med. is wat vriendelijker; cf. J. Gonda, Acta Orientalia 19, p. 222). 749: vasati sma – vasamānaḥ. 758: upāharasva, daarvoor het Act. ge- bruikt. 777–'8: icche – icchāmi. 805–'6: lebhe – alabhat. 813–'4: dham- asva – adhamat (cf. ad 698–'9). 816–'7: acintayat – cintayānam. III, 197, 13322–'3: amṛgayat – mṛgayamānasya. 198, 13337–'8: ḥṛccha – ḥṛcchadhvam.

Bij Daṇḍin en in de Jātakamālā heb ik deze variatie niet aan- getroffen; ze schijnt dus beperkt te zijn tot teksten die dicht- staan bij de gesproken taal.² Wel trof ik in 't Pañc. nog aan (p. 39, r. 2 – 10 – 17): ḥrovāca – ūce – uvāca.

2. Variatie in tijd in verhalende teksten.

A. V. De aard van de tekst, waarin bijna niets verhaald wordt, brengt mee dat er bijna geen tempus-variantie is. Een voorbeeld is echter VI, 113, 1¹: Tṛte devā amṛjalaitad enas Tṛta enaṃ manuṣyeṣu mamṛje |.

Nagenoeg hetzelfde geldt van de Brāhmaṇa's, Upāniṣads en Sūtra's. Een voorbeeld is Ait. Br. VII, 3, 4: yad adya dugdham pṛthivīm asṛpta yad oṣadhīr atyasṛpat.

Mhbh. Ik zal hier volstaan met de verhalende tijden op te som-

¹ Andersen (p. 41) is in 't onzekere of er hier betekenisverschil is. Er bestaat een zekere voorkeur voor het Act. in het fut. tegenover het Med. elders: mriyate: mariṣyati; cf. Renou, gramm. sanscr. § 339; misschien is onze plaats daaruit te verklaren.

² cf. Wackernagel, Altind. Gramm. I, XLVI.

men uit het begin van I, 3: *upāste* (duratief) – *āgacchat* – *upāgacchat* – *uvāca* – *pratyuvāca* – *pratyuvāca* – *uvāca* – *upāpagacchat* – *uktah* – *uktavantah* – *wāca* – *asīt* (dur.) – *akarot* (dur.) – *apaśyat* – (*āsāṃ cakre* – *āste* hebben dur. betekenis) – *vavre* – *wāca* – *pratyuvāca* – *pratyuvāca* – *wāca* – *cakruḥ* – *pratyabhiprastaṣṭhe* – *sthāpayām āsa*.

Pañc. I, 13 *asti* (gewoon begin van verhaal, dur.) – *āśrite* (dur.) – *kurutaḥ* – *agamat* – *ūcatuḥ* – *āha* – *ūcatuḥ* – *ālokitam* – *ūcuḥ* – *āha* – *patitaḥ* ... *kṛtaś ca* – *āha* – *abravīt*. 15: *prativasataḥ* (begin verhaal, dur.) – *abhavat* – *samāśritaḥ* – *babhāñja* – *viśīrṇāni* – *viyuktā* – *atiṣṭhat* – *wāca* – *prāha* – *āha* – *provāca* – *āha* – *tasthuḥ* – *provāca* – *patito mṛtaś ca* – *āha* – *provāca* – *procuḥ* – *ārabdhaḥ* – *vyacintayat* – *āha* – *prāha* – *āha* – *āha* – *cintayām āsa* – *agamat* – *wāca* – *āha* – *abhihitāḥ* – *pradattāni* – *samarphītāni* – *paṣpaccha* – *āha* – *agamat* – *provāca* – *āha* – *āha* – *abravīt* – *āha* – *āha* – *āha* – *āha*.

Viṣṇ IV, 2: *yāvat* ... *abhyeti*, *tāvat* ... *jaḡnuḥ* – *bheje* – *abhavan* – *samabhavat* – *abhavat* – *jajñe* – *jajñe* – *babhūvuḥ* – *ājñāpayām āsa* – *abhakṣayat* – *nivedayām āsa* – *prāha* – *avāpa* – *parityaktaḥ* – *śaśāsa* – *abhavat* – *āsīt* – *parājitāḥ*, ... *ārādhayām cakruḥ* – *prāha* – *ājagmuḥ* – *ūcuḥ* – *prāha* – *anvīpsitam* – *nijaḡhāna* – *avāpa* – *abhūt* ... (14) *viveśa* – *utthāpayām āsa* – *paṣpau* – *paṣpacchuḥ* – *āha* – *abhavat* – *krameṇa ca vavydhe* – *niścakrāma* – *mamāra* – *procuḥ* – *abravīt* – *abhavat* ... (37) *dadarśa* – *abravīt* – *āha* – *prṣṭavān* – *ākhyātam* – *praviveśa* – *aṣṛchat* – *abravīt* enz.

Daś. V (hier zijn alleen de werkwoorden weergegeven, die het zelfbeleefde verhalen): *aśayiṣi* – *asukhāyiṣata* – *āhlādayiṣata* – *abhyamanāyiṣta* – *hrṣitāḥ* – *paṣyaṣphurat* – *aikṣiṣi* – *alakṣayam* – *ālokayam* – *atarkayam* – *sthito 'smi* – *aśayiṣta* – *ajaniṣta* – *prābudhye* – *abhūt* – *vyabhāsit* – *abhūt* – *atiṣṭham* – *vyāhārṣīt* enz. VI, p. 197: *apūpujat* – *apatan* – *apaśyam* – *atapye* – *samasṛjyata* – *agrahīṣam* – *atiṣṭham* – *akṣapayetām* enz.

Jāt. XIV (p. 88, r. 16 enz.): *abhyarthayām āsuḥ* – *wāca* – *ūcuḥ* – *āruroha* – *babhūvuḥ* – *avaḡagāhire* – (vers 3) *īyuh* – *prādur abhūt* – (vers 4) *samabhūt* – (vers 5) *babhūva* – (vers 6) *āvavruḥ* – (vers 7) *upāruroha* en *ājagāma* – (vers 8) *cakamṣe* – (vers 9) *vivavruḥ* – *dadṛśuḥ* – *upajagmuḥ* – *wāca* – *dadṛśuḥ* – *nyavedayanta* – *wāca* – *śekuḥ* – *ūcuḥ* – *wāca* – *ūcuḥ* – *paṣpacchuḥ* – *wāca* – *akathayat* – *paṣpacchuḥ* – *wāca* – *aṣṛchan!* – *wāca*...

Hiermee zijn de opmerkingen van Speyer¹ voldoende geïllustreerd: in het klassieke Skt. worden in den regel in verhalende teksten imperf., perf. en vaak ook aor., en daarnaast de partic. op *-ta-* en *-tavant-* zonder onderscheid gebruikt. Het schijnt, dat er bij sommige werkwoorden een uitgesproken voorliefde is voor een bepaalde tijd: *wāca*, *āha*.

3. Overgang van het Act. in het Pass. en andersom.

Vaikh. III, 1 (p. 36, r. 3): *yat ... kanyā ... dāsyate ...* - r. 4: *yat ... kanyām pratipādayate ...* - r. 6: *... yat ... dadyāt ...* - r. 7: *yat ... dadāti ...* VI, 12 (p. 97, r. 12): *vivāhaṃ kuryātām* (zie voor deze plaats op p. 92).

Mhbh. I, 95, 3814: *putrān utpādaya - 3815: apatyam utpādyatām*. I, 3, 666: *vyaktaṃ tvayā tatrāparāddham ...* - antwoord 667: *nāparādhyāmi kiṃcid - 669: ayaṃ me putro na kiṃcid aparādhyati*. Hier is het gebruik van het Pass. te verklaren: er is een voltooid verleden tijd nodig en de finiete vormen van *aparādh-*schijnen buiten het praes. zeer zeldzaam te zijn. *Aparāddham* voorafgegaan of gevolgd door een instr. van den agens komt veel voor, zie b.v. de plaatsen in het Pet. Wdb. VI, 323, b.v. Märk. Pur. 61, 50: *aparāddam* na me. Mhbh. I, 3, 695: *yasmād bhavān kedārakhaṇḍaṃ vidāryotthitas tasmāt ...* - 696: *yasmāc ca tvayā madvacanam anuṣṭhitaṃ tasmāt ...*

Het Pañc. heeft zeer veel zinnen in pass. vorm, vooral in verzen; maar ook in proza komen er veel voor: p. 20, 21-23: *mama hṛdayena saha saṃmantrīya bhavatedam abhihitam. tad dattā mayā tasyābhaya-dakṣiṇā*. p. 22, r. 1-6: geheel in pass. vorm. Talloos zijn ook zinnen met gerundivum: p. 21, r. 8-9: *... tvayā ... samayadharmeṇa vartitavyam. na garvam āsādya svaprabhutayā vicaraṇīyam*. Van enigszins abrupte overgang kan men b.v. spreken p. 21, 19-21: *tatra Dantilo nāma ... prativasati sma. tena purakāryaṃ nṛpakāryaṃ ca kurvātā tuṣṭiṃ nītās tat puravāsino lokā nṛpatiś ca*. Mijn indruk is, dat bij transitieve werkwoorden bij voorkeur het Pass. gebruikt wordt.²

Viṣṇ. Opvallend is Pass. naast Act. IV, 2, 30 (vers): *alaṃ bhaginyo 'ham imaṃ vṛṇomi | vṛto mayā ...* 4, 38: *prāha - etair uktam*.

¹ Speyer, Ved. u. Sanskrit-Syntax, §§ 177 vlg.

² cf. voor het Latijn Ernout, Recherches sur l'emploi du passif latin à l'époque républicaine, Mém. de la Soc. de Lingu. 15, die gevallen aanhaalt, waar in één zin wisseling van Pass. en Act. voorkomt (p. 311). Zie voor het Skt. Speyer, Ved. u. S.-Synt. §§ 168 vlg.; Renou, Gr. Sanscr. § 367.

46: *jaghāna - nihataḥ*. II, 3: *tena ... pṛthvī ... pariṣālitā. daśayajña-sahasrāṇy asāv ayajat.*

Daś. Hier is veel minder voorliefde voor het Pass. te constateren, dan in het Pañc. Voorbeelden van overgang zijn: p. 175, r. 10-11: ... *Priyamahiṣī ... ekaṃ putram asūta; samutpannā caikā duhitā.* p. 183, r. 10: *so 'brūta - r. 11: mayoktam.*

Jāt. Ook hier komt het Pass. weinig voor; ik krijg de indruk alleen of voornamelijk in participiale constructies.

4. Afwisseling van absolutivum en participium.

Vaikh. II, 12 (p. 30, r. 3): ... *śiṣyaṃ vāpayitvā snātaṃ* (vertaling Caland „he has the pupil shaved and bathed”) *puṇyāhaṃ vācayitvā ... - p. 31, r. 4-5: idem. p. 30, r. 19sq.: ... brahmāñjaliṃ kārayitvā dakṣiṇamadhyaśīnam ...* (maar het is mogelijk dat de leerling nog steeds, sinds p. 30, r. 4, toen men hem heeft doen zitten, in zittende houding is). III, 1 (p. 36, r. 3): *yat ... arhayitvā kanyālaṃkṛtā dāsyate ... - r. 4-5: yat ... alaṃkṛtya kanyāṃ pratipādayati ... - r. 6: ... yat kanyāṃ arhayitvā dadyāt ...* III, 14 (p. 45, r. 7-8): *ariṣṭāgāraṃ yathoktaṃ kṛtvā vṛṣabhoṣitaṃ tilasarṣapair dhūpayitvā ...* III, 23 (p. 53, r. 5): *snātaṃ vastrādinālaṃkṛtyopaveśya ...* IX, 6 (p. 125, r. 19): *muṇḍito vidhinā snātvā grāmād bāhye prājāpatyaṃ caritvā ...* (Vooral de gevallen II, 12, III, 14 en 23 maken de indruk, dat een opeenhoping van absolutiva hier vermeden is. IX, 13 (p. 130, r. 5): *ācamya - ācāntaḥ*. X, 4 (p. 135, r. 14-15): ... *toyabindubhir bhūmau nīpatyodgataiḥ pādaspyṣṭaiḥ ...* (hier gaat echter de handeling uitgedrukt in het abs. vooraf aan de door de participia uitgedrukte handelingen). Het veelvuldig voorkomen van deze variatie is weer een kenmerk van de weinig strakke stijl van het Vaikhānasaghyasūtra, waarop reeds eerder gewezen is. Men moet bij deze gevallen uitgaan van de gelijkheid van den agens bij abs. en partic. De veelheid van de voorbeelden maakt mogelijk te constateren, dat bij Vaikh. bij bepaalde werkwoorden geen voorkeur bestaat voor partic. of absol., dat er hier dus geen sprake is van noodzakelijke variatie (cf. b.v. *ācamya - ācāntaḥ*; in het Nala-verhaal, 10, 10¹, waar deze variatie ook voorkomt, kan metrische reden bestaan: *kiṃ nu me syād idaṃ kṛtvā*, *kiṃ nu me syād akurvataḥ*).

Mhbh. I, 3, 681: *upādāyopāvṛttaḥ ... uvāca - 693: samviṣṭaḥ ... śrutvā ... vidārya ...*

Pañc. p. 5, r. 3-4: ... *avatīrṇaḥ san ... āsādyā ... vidhāya ...* p. 21,

r. 1: ... *praṇamya ... prasthitaḥ ...* p. 36, r. 1 (śl.): ... *kṛtvā pāpaṃ prāptāḥ sabhāṃ naraḥ ...* p. 66, r. 3: ... *āyātā ... avalokya...*

Viṣṇ. IV, 2, 38: *praviśya ... pariṣvajya* – 40: *upetya ... pariṣvajy-opaviṣṭaḥ ...*¹ – 6, 42: *utthāya ... upagataḥ* (cf. 42: *abhigamya* – 43: *upagataḥ*). 9, 2: *daityair upetya ... abhyarthitaḥ* prāha.

Daś. p. 183, r. 5: *snātaś ca* (cf. Vaikh.) ... *āsvādya ...*

5. Variatie van wijs². Gerundivum in afwisseling met opt.

Chānd. Up. VII, 15, 2: *Sa yadi ... pratyāha ... enam āhuḥ*. 3: *Atha yady api ... vyatisandahet, naivainam brūyuh*. Renou³ wijst nog op VIII, 3, 2: *atha ye cāsyeha ... na labhate, sarvaṃ tad atra gatvā vindate ... tad yathāpi hiraṇyanidhim ... upary upari samcaranto na vindeyuh ...* Renou merkt op: „à date ancienne ceci paraît se présenter surtout en phrase subordonnée.” Hauschild⁴ bespreekt ook het gebruik van de optat. in het Śvetāśvatara Upan.: „In 3 Fällen (V, 2d; V, 5b; VI, 4b) steht der Optativ gleich einem Indicativ. In V, 2 haben wir einen Ind. Präs. und einen Opt. Präs. in der gleichen modalen, indikativischen Funktion nebeneinander in demselben Relativsatz.” De bewuste plaats luidt (V, 2d): ... *Kapilaṃ yas tam agre | jñānair pīpartī jāyamānaṃ ca paśyēt* „der K. zuvörderst mit allem Wissen erfüllt hat und ihn bei seiner Geburt erblickte.” H. gaat voort: „Der Optativ = Indicativ erscheint auch in der Muṇḍaka Up. 1, 1, 2a und Maitrī-Up. V, 2, 71 und ist ein Charakteristikum des späteren Sanskrit. Vgl. dazu Hertel, Muṇḍ. Up. § 35, 36. Dieses Phänomen findet sich – worauf bei Hertel hingewiesen ist – auch im Prākṛit (vgl. Pischel, Pr. Gr. § 466) und im Iranischen.”

De Vaikh. en Gobh. grh. sūtra's leggen grote afwisseling aan de dag in de voorschriften, die afwisselend in de indic. en opt. staan (cf. Caland in de Introduction van zijn vertaling van Vaikh. § 4, p. XIII: „The optative and the indicative are used (juhuyāt beside

¹ vgl. een plaats bij Kālidāsa, Kum. I, 43, die ik aantrof bij Diwekar, Les fleurs de rhétorique dans l'Inde, diss. Parijs 1930, p. 92: *candraṃ gatā padmaguṇān na bhunkte | padmāśritā cāndramasīm abhikhyām | Umāmukhaṃ tu pratiṣadya lolā | dviśaṃśrayām prītim avāpa lakṣmīḥ* (padmāśritā adj., cf. p. 89).

² cf. Stolz-Schmalz, Lat. Gramm., Stil. § 35 (p. 839) over modusvariatie in het Lat.

³ Gramm. sanscr. § 292.

⁴ R. Hauschild, Die Śvetāśvatara-Upan., Abh. f. d. Kunde des Morgenl. 17, 3; p. 62.

juhoti) without any apparent difference"). Zelfs in één zin komen in het Vaikh. indic. en opt. naast elkaar voor: III, 22 (p. 51, r. 19): *prāśayet – dadāti*. VI, 2 (p. 91, r. 2): ... brāhmaṇān *bhojayed* udyantaṃ vā *dadāti*. VI, 7 (p. 93, r. 12–13): brāhmaṇyāṃ brāhmaṇāj jātamātrasya brāhmaṇasya prathamajanma *syād*, upanayanasamskāre dvitīyaṃ *bhavati* (d.w.z. resp. bij de geboorte en bij het upanayana). VI, 19 (p. 102, r. 12–13): idem als VI, 2. IX, 11 (p. 129, r. 5): ... anadhyāyo *nāsti* – r. 7–8: ... anadhyāyaḥ *syāt*. IX, 12 (p. 129, r. 10): idem. Hier schijnt nog wel van variatie in uitdrukkingwijze gesproken te kunnen worden, en niet, zoals in de meeste opgesomde gevallen, van verslapping van het taalgevoel.

Daar hier reeds sprake was van twee manieren bij Vaikh. om een voorschrift uit te drukken, laat ik hier ook een derde uitdrukkingwijze volgen, die eigenlijk onder g₃ thuishoort, aangezien ze een passieve vorm is, nl. het gebruik van het gerundivum. IV, 4 (p. 58, r. 3–6): *śrāvayet ... vikaret ... dadāti ... yathoktaṃ karaṇīyam ... ācaret*. IV, 7 (p. 61, r. 4–9): pitari jīvati piṇḍā na *nirvāpyās*. tam evānnādinā yatheṣṭaṃ *tarpayet... bhojayet ... kuryāt ... bhavet ... piṇḍapitryajñāḥ kartavya* eveti vijñāyate. VI, 1 (p. 89, r. 13–14): viśeṣe 'nukte sruveṇa *hotavyam ... prāyaścitte 'nukte vaiṣṇavaṃ prāyaścittam* (zonder werkwoord, zie onder d). VI, 3 (p. 91, r. 13): ... viṣṇubaliḥ *kartavyaḥ*. VI, 12 (p. 97, r. 13): *kartavyau* = mogen ... worden, voortgezet met *karoti*. IX, 15 (p. 132, r. 1 vlgg.): tilasaktudadhilājam ... *abhakṣyam*, annam ... *bhojyam*, ... *śuddham* (zonder werkwoord), ... *grhṇīyāt*, ... *gokṣīram* ... *varjanīyam*, ... *bhakṣaṇīyam*, ... *spṛṣtam* ... annam ca *varjayet*, ... *saṃgrāhyam*, ... na *grhṇīyāt*, ... *saṃtyajati*. VI, 14 (p. 98, r. 13–14): ... *nidadhāti*. so 'gnir nityaṃ *dhāryaḥ*. ... *kuryāt*. IX, 9 (p. 127, r. 18): ... *śaucaṃ kartavyam*. IX, 12 (p. 129, r. 15): tad *adhyetavyaḥ* (sc. *vedaḥ*). IX, 13 (p. 130, r. 16): ... *dvijaiḥ kartavyaḥ*. Een sterk voorbeeld van variatie is X, 7 (p. 137, r. 17–19): *drutaṃ vilambitaṃ vā na gacchet*, *bhikṣākālād anyatra paraveśma na gantavyam*, *bhikṣitum krośād ūrdhvaṃ na gacchet*. Volledigheids halve noem ik hier nog één of twee plaatsen, waar het voorschrift in de vorm van een p.p.p. is uitgedrukt; VI, 3 (p. 91, r. 15–16): *garbhīnyāḥ prathame garbhe kṛtā garbhasaṃskārāḥ* (voorafgegaan door *kuryāt* en voortgezet door *bhavanti*) en misschien VI, 16 (p. 100, r. 9), waar Caland leest: *parvaṇi parvaṇi sthālīpākaḥ prasiddha*, *evam aupāsanam hutvā ...* (VI: *prasiddham evaupāsanam kṛtvā*; My: *prasiddham evam aupāsanam kṛtvā*; La: *kṛtvā*).

Bij de lezingen van Vi en My zou sthāl. in de lucht blijven hangen, wat overigens in de stijl van Vaikh. niet onmogelijk is.

Ook Gobhila gebruikt opt. en indic. in voorschriften, maar de opt. overheerst (evenals in het Ait. Brāhm, waar slechts enkele indicativi voorkomen). Het gerundivum komt voor I, 5, 5: *upa-vastavyāḥ – abhiyaṣṭavyāḥ*.

Eén geval trof ik bij Vaikh. aan, waar de modusvariatie niet in een voorschrift optreedt. VI, 7 (p. 93, r. 12–13): *brāhmaṇyāṃ brāhmaṇāj jātamātrasya brāhmaṇasya prathamajanma syād, upanayanasamskāre dviṭīyaṃ bhavati* „In being born from a Brāhmin-father and a Brāhmin-mother a Brāhmin has his first birth, in being initiated into the Veda he is born for the second time” (vertaling Caland).

Enige gevallen van afwisseling van opt. en indic. trof ik nog aan in het Pañc.; p. 15, r. 22–23 (śl.): *ambhasā bhidyate setus tathā mantro 'py arakṣitaḥ | paiśunyaḍ bhidyate sneho vācā bhidyeta-kātarah ||*; waarschijnlijk drukt de opt. hier evenwel de conclusie uit: „zo zal...”. p. 33, r. 25–26 (śl.): *nātiprasaṅgaḥ pramadāsu kāryo necched balaṃ striṣu vivardhamānam...* p. 46, r. 6–9 (śl.): *śanaḥ śanaś ca yo rājyam upabhuṅkte yathābalaṃ | rasāyanam iva prājñaḥ sa puṣṭim paramāṃ vrajet || vidhinā mantrayuktena rūkṣāpi mathitāpi ca | prayacchati phalaṃ bhūmir araṇīva hutāśanam ||* r. 13–15 (śl.): *samācaret – jāyate*. p. 49, r. 14–16 (śl.): *nāśaṃ yāti – sa nivarteta*. p. 50, r. 22–24 (śl.): ... *taṃ mohāc chrayate madaḥ sa ca madād dāsyena nirvidyate | nirviṇṇasya padaṃ karoti hṛdaye tasya svatantrasphā svātantryān nṛpateḥ sa rājyam athavā prāñān api cyāvayet ||* p. 53, r. 21–22 (śl.): *yad asatyam vaden martyo yad vā sevyam ca sevate | yad gacchati videśam ca tat sarvam udarārthataḥ ||*¹ p. 57, r. 23: *na ca hate tasmin doṣaḥ syāt – r. 25 (śl.): ... yo hate doṣo na vidyate*. p. 58, r. 20–22 (śl.): ... *yaḥ prakūpyati ... yo bhavet ...* p. 82, r. 20–21 (śl.): *nānāmyam namate dāru nāś-*

¹ cf. E. Löfstedt, Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae p. 117, waar hij wijst op voorbeelden van afwisseling van conj. en indic. in quod-zinnen, die hij ontleent aan G. Mayen, De particulis quod, quia, quoniam, quomodo, ut pro acc. cum infinitivo post verba sentiendi et declarandi positus, Diss. Kiel 1889. Op p. 121 merkt L. evenwel op: „vielmehr muss ... die interpretierende Betrachtung nach Sinn und Zusammenhang an die Stelle der nach Partikeln gemachten Statistik treten, und die ganze Frage bedarf von diesem Gesichtspunkt aus einer Revision”.

mani *syāt* kṣurakriyā | sūcīmukhaṃ vijānihi nāśiṣyāyopadiśyate ||.

Speyer¹ wijst nog op een andere plaats in het Pañc.: „The interchangeableness of present and optative in such relative sentences will be made clear by this. In Pañc. I we have a series of ten ślokas (54–63) expounding what kind of people are fitted for attending on a king. All of these ślokas are framed on the same scheme, three pādas made up of a relative sentence, whereas the fourth makes up the apodosis, being the refrain śa bhaved rājavallabhaḥ. Now, in five ślokas out of the ten, the verb of the protasis is an opt., but in three it is a present, in one it is wanting. In the tenth the opt. is employed together with the present.”

Ook volgens Renou gaat het gebruik van de opt. voor een minder stellig praesens „jusqu' à l'échange libre avec les formes d'indicatif.”²

Afwisseling van optat. met gerundivum in het Pañc. p. 81, r. 13 (śl.): ... taṃ (sc. daṇḍam) paścād *vinīyojayet* – r. 15 (śl.): ... tatra daṇḍo budhena *vinījojyaḥ* – r. 18 (śl.): ādau sāma *prayoktavyaṃ* puruṣeṇa vijānatā |... Cf. p. 65, r. 4–5 (śl.): *pragopayet* – *kartavyā* met overgang in het Pass.; p. 76, r. 27 (śl.): duḥkham tatra na *kartavyaṃ hanyāt* tatrāpakāriṇam ||.

Het enige geval van afwisseling van opt. en indic. dat me in het Mhbh. is opgevallen, staat in een metrisch gedeelte, evenals bijna alle vbb. uit het Pañc.: I, 3, 755: yaś cādharmaṇa vai *brūyād* yaś cādharmaṇa *ḥycchati* (overigens geheel parallelistisch).

6. Verdere variatie in werkwoordsvormen.

A. V. V, 25, 3: garbhaṃ *dhehi* Sinīvāli garbhaṃ *dhehi* Sarasvati | garbhaṃ te Aśvinobhā *dhattām* puṣkarasrajā ||, waar de 2e pers. imper. + voc. in de tweede verschelst vervangen wordt door de 3e pers. imp. Bovendien is het laatste gedeelte meer uitgebreid. Enigszins hiermee te vergelijken is Viṣṇ. IV, 3, 10 (śl.): Narmadāyai namaḥ prātar, Narmadāyai namo niśi | namo 'stu Narmade *tubhyam*..., waar juist in het tweede gedeelte de Narmada direct wordt aangeroepen. Cf. Verg. Aen. II, 56: Troiaque nunc *staret*, Priamique arx alta *maneres!* Zeer opvallend in de zaligsprekingen, N.T. Matth. V, 3–11: *μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι*,... enz., 11 (slot): *μακάριοί ἐστε ὅταν ἐνειδίσωσιν ὑμᾶς*...

¹ Sanskrit Syntax § 344, noot op p. 266.

² Gr. s. § 292.

Overgang van de 2e naar de 3e persoon: Mhbh. I, 3, 846 vers: *evam pituś cāpacitiṃ kṛtavāms tvaṃ bhaviṣyasi* | *mama priyaṃ ca sumahat kṛtaṃ rājan bhaviṣyati* |.

Gobh. I, 1, 7-8: afwisseling van fut. en desiderativum: *abhyādhāsyān – jighṛkṣan*¹.

Mhbh. I, 3, 674: *āsāṃ cakre – āste*. III, 197, 13325: *bhujyatām – '6: asāna – bhoktum* aicchat.

Pañc. p. 46, r. 3-4: *evam kṛte tava tāvat prāṇayātrā kleśaṃ vināpi bhaviṣyaty asmākaṃ ca punaḥ sarvocchedanaṃ na syāt* (afwisseling fut. en opt.; ook Speyer, Ved. u. S.S. § 197 citeert deze plaats). p. 71, r. 10-11 (śl.): *punaḥpratyupakārāya mitrāṇaṃ kriyate priyaṃ | yat punar mitramitrasya kāryaṃ mitrair na kiṃ kṛtam ||* (praes. en perf. in gnomische uitdrukking).

Viṣṇ. IV, 2, 29: *varayati – varayām babhūvuh* – 30 (vers): *vṛṇomi*. 3, 13: *yo 'sau Triśaṅkusaṃjñāṃ avāpa, caṇḍālatām upagataś ca*. 12, 7: *āgacchat – 8: āgatā*. Cf. Pañc. p. 30, r. 18: *prasthitāḥ – 20: pratasthe*.

Daś. p. 177, r. 6-2 v.o.: *alambata – muktavatī – agrahīt. amuñcac* ca.

h. Variatie in numerus.

Chānd. Up. VIII, 6, 6 (śl.; zie sub e 5, p. 90), waar voor „men” sing. en plur. wordt gebruikt: *tayordhvam āyann amṛtatvam eti | viṣvañ anyā utkramaṇe bhavanti*.

Gobh. III, 7, 3-9: *praṇayanti – upalimpāti – bhrjyati – avahanti – nidadhāti* (in voorschriften dus deze afwisseling). IV, 1, 3: *avadyanti – 5: nidadhyāt*. 2, 18-19: *praṇayanti – nidadhyāt*.

Mhbh. III, 198, 13333: *vayam – pratyabhijānāmi – samārabhāmaḥ*.

Pañc. p. 90, r. 24-26 (śl.): *prāyeṇātra kulānviṭaṃ kukulajāḥ śrīvallabhaṃ durbhagā dātāraṃ kṛpaṇā ṛjūn anṛjavo vittānviṭaṃ nirdhanāḥ | vairūpyopahatās ca kāntavapuṣaṃ dharmāśrayaṃ pāpino nānāśāstravicaḥṣaṇaṃ ca puruṣaṃ nindanti mūrkhā janāḥ ||*, waar de tegenstellingen bovendien over 't geheel in zeer verschillende vorm zijn uitgedrukt.

Jāt. p. 127, 17-18: *evam avaireṇa vairāṇi śāmyanti, saṃyamataś ca vairam* na cīyate.

¹ cf. Speyer, Ved. u. S.S. § 157.

i. Afwisseling gen. of dat. en adj.¹

A. V. II, 7, 2: *yaś ca sāpātnaḥ śapatho jāmyāḥ śapathaś ca yaḥ* [...

Gobh. I, 4, 9: ... *abdaiyataḥ prathamo balir bhavaty, ośadhivanas-patibhyo dvitiya, ākaśāya tṛtīyaḥ*².

Mhbh. I, 95, 3765: *Mādhavīm - '6: Yādavīm - '7: Dṛṣadvato duhitaram - '8: Kṛtaviryaduhitaram*.

Viṣṇ. IV, 10, 1: *Uśanasas ca duhitaram Devayānīm Śarmiṣṭhām ca Vārṣaparvanīm*; cf. de volgende śloka: *Śarmiṣṭhā Vārṣaparvanī*.

j. Variatie bij de inleiding en aan het eind van een nieuw verhaal, hoofdstuk, uitspraak e.d.

Ait. Brāhm. VII, 1, 1: *athātaḥ paśor vibhaktis. tasya vibhāgaṃ vakṣyāmaḥ*. Alle verdere khaṇḍa's van dit en het volgende adhyāya (VII, 2-12) beginnen met *tad āhuḥ*.

Chānd. Up. VII, 11, 1: *tad āhuḥ - tasmad āhuḥ* („daarom zegt men...”).

Gobh. II, 6, 1: *tṛtīyasya garbhamāsasyādisadeśe puṃsavanasya kālaḥ - 7, 1-2: atha śimantakarāṇaṃ prathamagarbhe: caturthe māsi śaṣṭhe 'ṣṭame vā - 7, 13: atha soṣyantīhomaḥ - 8, 1: jananād yas tṛtīyo jyautsnas, tasya tṛtīyāyāṃ prātaḥ saśiraskaṃ kumāram āplāvya ... pitopatiṣṭhate* (dus niet eerst een aparte zin om de datum te noemen, maar de datum is opgenomen in het voorschrift) - 8, 8: *jananād daśarātre vyuṣṭe, śatarātre saṃvatsare vā, nāmādheyakarāṇaṃ - 9, 1: athātas tṛtīye varṣe cūḍākaraṇaṃ - 10, 1-2: garbhāṣṭameṣu brāhmaṇaṃ upanayet, garbhaikādaśeṣu kṣatriyaṃ... - III, 1: athātaḥ ṣoḍaśe varṣe godānaṃ - 2, 1: dvādaśa mahānāmnikāḥ saṃvatsarāḥ ... - 3, 1: prauṣṭhapaḍim hastenopākaraṇaṃ - 4, 1-7: brahmacārī vedam adhītya, - upanyāhṛtya gūrave anujñāto*

¹ Opmerkingen hierover bv. bij J. B. Hofmann, Lateinische Umgangssprache, § 146.

² N. Stchoupak o.c. p. 18 sqq. wijst erop, dat stofaanduiding bij voorkeur wordt uitgedrukt door een adj. Zij toont aan (p. 19), dat de casusvorm gebruikt moet worden, als de plur. bedoeld is. Daardoor is misschien te verklaren Gobh. I, 4, 9: *ośadhivanaspatibhyaḥ*. Niet van ieder woord kan licht door vṛddhi een adj. gevormd worden; hieruit misschien te verklaren A. V. II, 7, 2: *jāmyāḥ* en Gobh. I, 4, 9: *ākaśāya*. Havers, Handbuch p. 180 wijst op Herod. VII, 25: *βύβλινά τε και λευκολίνου*. Vgl. ook de vbb. op p. 8. Vgl. voor het Lat. b.v. Löfstedt, Per. Aeth. ad 3, 1, waar hij b.v. aanhaalt op p. 79 Cic. De or. II, 80, 327: *mores adulescentis ipsius et servilis percontatio, mors Chrysidis... lamentatio sororis*.

dārān kurvīta, asagoṭrān, mātur asaṇḍān; nagnikā tu śreṣṭhā – athāplavanam – 5, 1: ata ūrdhvaṃ vṛddhaśīli syād iti samastoddeśaḥ („hierop volgt een overzicht van de aanwijzingen, volgens welke hij een man van edele karaktereigenschappen kan worden”) – 7, 1–2: athātaḥ śravaṇākarma; paurṇamāsyāṃ kṛtyam (cf. II, 7, 1–2; 8, 8; enz., waar kṛtyam ontbreekt).

Vaikh. De verschillende plechtige handelingen worden ook hier niet precies op dezelfde wijze ingeleid: I, 1: atha niṣekādisaṃskārān *vyākhyāsyāmaḥ* – I, 2: atha cāturāsraṇāṃ snānavidhiḥ – I, 6: atha puṇyāham – I, 8: athāgnyāyatanam – I, 9: athāghāra-vidhānam – I, 16: atha sāmānyataḥ kriyāyā homamantrāḥ – I, 19: athānte homamantrāḥ – II, 1: atha śārīreṣu saṃskāreṣv ṛtu-saṃgamanavarjaṃ nāndīmukhaṃ *kuryāt* (hier dus niet: atha nāndīmukham, maar de nadere gelegenheden, waarbij de ceremonie moet worden verricht, opgenomen, en het voorschrift met *kuryāt*). Evenzo II, 3: atha (volgt tijdsbepaling) brāhmaṇam *upanayīta*. Verder II, 9: atha pārāyaṇavratāni – II, 12: athāśādhopākarma *kuryāt* – p. 31, r. 4–6: atha śrāvaṇe ... *juhōti* – II, 13: atha samāvartanam *vyākhyāsyāmaḥ* enz. III, 1 begint met athātaḥ pānigrahaṇam, maar Vi en My hebben alleen atha, niet athātaḥ. Afwijkend is ook het begin van IV, 2: atha sati vrīhinivāraśyāmākayavānām āgrayaṇe devatābhyaḥ ... *juhōti*. Ook IV, 10: athāgnau nityahomānte Viṣṇor nityārcā sarvadevārcanā *bhavati*.

Mhbh. begin van III, 192: Jan. uvāca: bhūya eva brāhmaṇānām *māhātmyam* vaktum arhasi | Pāṇḍavānām yathācaṣṭa Mārkaṇḍeyo mahātapaḥ || (metr.) – Vaiś. uvāca: bhūya eva brāhmaṇamahābhāgyam vaktum arhasīty abravīt Pāṇḍaveyo Mārkaṇḍeyam. *athācaṣṭa* Mārkaṇḍeyo 'pūrvam idam śrūyatām brāhmaṇānām *cari-tam* – 194: Vaiś. uvāca: tataḥ Pāṇḍavāḥ punar Mārkaṇḍeyam ūcuḥ: kathitam mahābrāhmaṇabhāgyam; *rājanyamahābhāgyam idānīm śūsruṣāmaha* iti. *tān uvāca* Mārka. maharṣiḥ: śrūyatām iti idānīm *rājanyānām mahābhāgyam* iti – 195: Mārka. *uvāca*: idam anyac chrūyatām – 196: Vaiś. uvāca: bhūya eva mahābhāgyam *kathyatām* ity abravīt Pāṇḍavaḥ. *athācaṣṭa* Mārka. – 197: Vaiś. uvāca: bhūya eva mahābhāgyam *kathyatām* ity abravīt Pāṇḍavo Mārkaṇḍeyam. *athācaṣṭa* Mārka. – 198: Vaiś. uvāca: Mārkaṇḍeyam ṛṣayaḥ Pāṇḍavāḥ *paryapṛcchann*: asti kaścid bhavataś cirajātatara iti. *sa tān uvāca*: asti khalu ...

Pañcatantra.

a. Inleiding nieuw verhaal. Aan het einde van een hoofdstuk worden enige verzen geciteerd, die samenvatten, hetgeen in het volgende hoofdstuk verteld zal worden. Dan volgt de vraag: „hoe was dat?” en het antwoord wordt meestal ingeleid door „so 'bravīt”. p. 6, r. 12: Damanaka āha: katham etat? so 'bravīt: – p. 16, r. 16: Piṅgalaka āha: katham etat? so 'bravīt: – Iets anders p. 36, r. 22: Karaṭaka āha: bhrātaḥ, katham etat? so 'bravīt: – p. 45, r. 22: Karaṭaka āha: katham etat? sa āha: – Zo ook p. 77, r. 6; p. 87, r. 24: Dharmabuddhiḥ prāha: katham etam? te procuḥ:

Het begin van een nieuw verhaal is meestal ook stereotyp binnen zekere grenzen; variatie is hier moeilijk te constateren, daar de verhalen vanzelfsprekend niet op dezelfde wijze aanvangen. Boek I, p. 3, r. 4–6: *asti ... nagaram. tatra ... babhūva*. Kathā I: *asti kasmimścīn nagarābhyāse ... devatāyatanam kartum ārabdham* (II: *kaścic chr̥gālaḥ ... apaśyat*) – III: *asty atra dharātale ... nagaram. tatra ... prativasati sma* – IV: *asti kasmimścīd viviktapradeśe maṭhāyatanam. tatra ... prativasati sma* – V: *kasmimścīd adhiṣṭhāne ... prativasataḥ sma* – VI: *kasmimścīd pradeśe ... prativasataḥ sma* – VII: *asti kasmimścīd pradeśe ... saraḥ. tatra ca...* VIII: *kasmimścīd vane ... prativasati sma* – IX: *asti kasyacin mahīpater manoramam śayanasthānam. tatra ... prativasati sma* – X: *asti kasmimścīd vanoddeśe ... śrgālaḥ. sa ...* – XI: *asti kasmimścīd vanoddeśe ... simhaḥ prativasati sma*. Hier is „asti” overbodig; het is zo gewoon aan het begin van een verhaal, dat de schrijver zijn zin er alvast mee begint, waarna hij van constructie verandert (zo ook het 2e boek, V; boek 3, I, II en III enz.; 3e boek, II: *asti kasmimścīd vṛkṣe purāham vasāmi*). XII: *kasmimścīd samudraikadeśe ṭiṭṭibhadampatī vasataḥ* (dus niet: *prativasataḥ sma*) – XIII: *asti kasmimścīj jalāśaye Kambugrīvo nāma kacchapaḥ* – XIV: *kasmimścīj jalāśaye ... iti trayo matsyāḥ santi* (i.p.v. *prativasanti sma*). Cf. XIX: *...prativasataḥ*. Geheel anders begint XXII (juist het laatste hoofdstuk van het 1e boek): *kasyacid rājño nityam vānaro 'tibhaktiparo 'ngasevako 'ntaḥpure 'py apratiṣiddhaprasaro 'tiviśvāsthānam abhūt* (cf. p. 3, r. 6).

Ook boek 2, II wijkt af: *yad aham kasmimścīd sthāne prāvṛṭkāle ... prārthitayān. tataś ca ... tiṣṭhāmi . atha ...*¹.

¹ Niet in alle uitgaven zijn deze inleidingen van hoofdstukken hetzelfde.

b. Veel variatie valt op te merken bij de inleiding van de verzen, waaruit het Pañc. grotendeels bestaat. p. 3, r. 7: *yata uktaṃ ca* („daarom zegt men”) – p. 4, r. 3: *uktaṃ ca yataḥ* – r. 12: *uktaṃ ca* – r. 21: *anyac ca* („en een ander vers”) – r. 24: idem – p. 5, r. 8: *uktaṃ ca* – r. 21: *sādhu cedam ucyate* („terecht zegt men”) – p. 6, r. 26: *uktaṃ ca* – p. 7, r. 3: *kiṃ ca* – r. 12: idem – r. 15: *tathā ca* – r. 18: *kiṃ ca* – r. 21: *tathā ca* (*kiṃ ca* en *tathā ca* hier in dezelfde betekenis als inleiding van een nieuwe uitspraak in versvorm ter bevestiging van dezelfde gedachte). Van deze variatie zijn talloze voorbeelden aan te wijzen.¹

Viṣṇ. Begin IV, 21: *ataḥ paraṃ bhaviṣyān ahaṃ bhūmipālān kīrtayiṣye* – 22: *ataś cekṣvākavo bhaviṣyāḥ pārthivāḥ kathayante* – 23: *Māgadhānāṃ vārhadrathānāṃ bhaviṣyāṇāṃ anukramaṃ kathayāmi*.

Inleiding van een śloka: IV, 1, 17: *yasyemāv adyāpi ślokau gīyete* – 19: *śloko 'py atra gīyate* – 2, 2: *tatrāyaṃ ślokaḥ* – 18: *bhavati cātra ślokaḥ* – 3, 10: *atra ślokaḥ* – 4, 39 (śl.): *tatrāpi śrūyate śloko gītaḥ* saptarṣibhiḥ purā enz. – 19, 2: *yannāmahetur devaiḥ śloko gīyate* – 6: *tasyāpi nāmanirovacanaślokaḥ paṭhyate*.

Daś. Einde 1e hoofdst. – begin 2e: ... *suhṛdām api vṛttāntaṃ krameṇa śrotuṃ kṛtaprastāvas tāṃś ca tad uktāv anvayūnkta. teṣu prathamam prāha sma kilāpahāravarmā: „deva, ...”* Eind 2e hoofdst. – begin 3e: ... *punar avekṣyopahāravarmāṇam „ācakṣva, tavedānim avasaraḥ” ity abhāṣata. so 'pi sasmitaṃ praṇamyārabhatābhidhātum: „eṣo 'smi paryaṭann ekadā gato Videheṣu...”* Eind 3e hoofdstuk – begin 4e: *Arthapālamukhe nidhāya snigdhadīrghaṃ drṣṭim „ācaṣṭāṃ bhavān ātmīyacaritam” ity ādideśa. so 'pi baddhāñjalir abhidadhe: „deva, so 'ham api... paribhramann upāsaraṃ kadācit Kāśīpurim Vārāṇasim...”* Eind 4e hoofdstuk – begin 5e: ...*bhūyaḥ Pramatim eva paśyan pṛtīsmaraḥ „prastūyatāṃ tāvad ātmīyaṃ caritam” ity ājñāpayat. so 'pi praṇamyā vijñāpayām āsa: „deva, devasyānveṣaṇāya dikṣu bhraman...”* enz.

Dezelfde elementen: „de koning ziet één der prinsen aan; draagt hem op zijn wedervaren te vertellen; deze vertelt, wat hem bij zijn

¹ Vgl. een voorbeeld bij Löfstedt, Synt. II, p. 95 uit Ael. Spart. Piscenius Niger, waar de inleiding tot de antwoorden van een Delphisch orakel gevarieerd wordt: 8, 1: *versum Graecum huius modi fudisse dicitur* — 8, 3: *ille respondit alium versum talem* — 8, 4: *respondisse itidem Graeco versu dicitur* — 8, 6: *respondisse Graece dicitur*.

omzwervingen overkomen is" komen overal, behalve in het 1e geval, voor, maar gevarieerd door synoniemen (*paryaṭan* – *paribhraman* – *bhraman*) en op andere manieren. In het begin van het 7e hoofdstuk is het element „zwerven" achterwege gelaten; 't begin van het 8e heeft passieve vorm: „deva, mayāpi paribhramatā Vindhyāṭavyāṃ ko 'pi kumāraḥ... dṛṣṭaḥ."

Ook de inleiding van een nieuw verhaal is gevarieerd: p. 183, r. 2–1 v.o.: *atrodāharam* – p. 186, r. 1: *punar anuyukto Gominīṽṛt-tāntam ākhyātavān* – p. 190, r. 4 v.o.: *tatas tenānuyukto Nimbavativṛttam ākhyātavān* – p. 193 onderaan: *tadanantaram asau Nitambativṛttāntam aprākṣīt*. so 'ham *abravam*. Ook de woorden, die aan het einde van een verhaal de moraal inleiden, zijn gevarieerd: p. 185 onderaan: *tad bravīmi* – p. 190, r. 6–5 v.o.: *idem* – p. 193, r. 3–2 v.o.: *idem* – p. 197, r. 10: *tad idam uktam*.

Jāt. Evenals in het Pañc. variatie bij de inleiding van verzen: p. 88, r. 21: *kiṃ tarhi* – p. 90, r. 3: *kutaḥ* – r. 18: *kiṃ tu*.

Ook het eind van verhalen gevarieerd: p. 121, r. 17–18: *iti* („met deze overweging") *guṇasamṣādane prayatitavyam* – p. 127, r. 16–17: *iti krodhavinaye yatnaḥ kāryaḥ*. Zo eindigt dikwijls een verhaal met: ... *iti* + gerundiv. Met een vraag b.v. het 4e (p. 22, r. 8): *kena nāma svasthena na dātavyaṃ syāt*; ook het 6e.

k. Variatie in stambomen en andere passage's, waar van huwelijk, afstamming en herkomst sprake is.

Mhbh. I, 95, 3765: *Janamejayaḥ khalv Anantāṃ nāmopayeme Mādhavīm. tasyām asya jajñe Prācinvān* – 3766: *Prācinvān khalv Āsmakīm upayeme Yādavīm. tasyām asya jajñe Saṃyātiḥ* – '7: *Saṃyātiḥ khalu Dṛṣadvato duhitaraṃ Varāṅgīm nāmopayeme. tasyām asya jajñe Ahaṃyātiḥ* – '8: *Ah. khalu Kṛtavīryaduhitaram upayeme Bhānumatiṃ nāma. tasyām asya jajñe Sārvabhaumaḥ* (dus variatie in volgorde en uitdrukking voor „dochter van"; soms is *nāma* weggelaten; het werkwoord voor „huwen" wisselt tot hier niet) – '9: *S. khalu jitvā jahāra Kaikeyīm Sunandāṃ nāma. tām upayeme. tasyām a. j. Jayatseno nāma* – 3777: ... *tasyām putram ajījanad Rkṣam* – '8: ... *tasyām putram Matināraṃ nāmotpādayām āsa* – '9: ... *tasyām putram ajījanat Taṃsur nāma* – 3780 (śl.): ... *Īliṇaṃ janayām āsa Kāliṅgyām Taṃsur ātmajam* – '87: ... *Ikṣvākukanyām...* – '90: ... *caturviṃśaṃ putraśataṃ babhūva...* – '91, '92: *khalu* – '93: *Vidūrathas tu* – '97: *Pratiśravasaḥ Pratīpaḥ khalu*

Śaivyām upayeme ... (de vrouw van Pratiśravas wordt dus niet genoemd) – 3802: tasyām pūrvaṃ Kānīno *garbhaḥ* Parāśarād Dvaipāyano 'bhavat. tasyām eva Śāntanor anyau dvau *putrau babhūvatuḥ* – '28: Yudhiṣṭhiras tu Govāsanasya Śaivyasya Devikām nāma kanyām svayaṃvarām lebhe. tasyām *putraṃ janayām āsa* Yaudheyam nāma – '29: Bhīmasenaḥ ... *upayeme* – '30: Arjunaḥ ... bhāryām *udāvahat* (dus hier pas variatie in het werkw. voor „huwen”) – '31: Nakulas tu Caidyām Kareṇumatīm nāma bhāryām *udāvahat*.

Vaikh. X, 13–14 (p. 143, r. 1 sqq.): *viṣrāc chūdrāyām pāraśavaḥ ... jārotpanno niśadaḥ ... rājanyataḥ śūdrāyām ugraḥ ... jārac chūlikah ... vaiśyataḥ śūdrāyām cūcukaḥ ... gūdhāt katakāraḥ ... anulomād anulomāyām jātaś cānulomaḥ ... kṣatriyād viprakanyāyām mantravaj jātaḥ sūtaḥ pratilomeṣu mukhyaḥ ... jāreṇa mantrahīnaḥ rathakāraḥ ... vaiśyād brāhmaṇyām māgadhaḥ ... gūdhāc cakrī ...* 14: *vaiśyān nṛpāyām āyogavaḥ ... gūdhācārāt pulindaḥ ... śūdrāt kṣatriyāyām pulkasaḥ ... coravṛttād velavaḥ ... śūdrād vaiśyāyām vaidehakaḥ ... cauryāc cakrikaḥ ... enz. Vgl. Pañc. p. 14, r. 11–13 (śl.): kauśeyaṃ kṛmijaṃ suvarṇam upalād dūrvāpi goromataḥ pañkāt tāmarasaṃ śaśāṅka udadher indīvaraṃ gomayāt | kāṣṭhād agnir aheḥ phaṇād api maṇir gopittato rocanā ...* (ook hier het begrip „ontstaan uit” gevariëerd uitgedrukt; chiasme).

Viṣṇ. IV, 2, 2: Nabhāgasyātmaḥ Nābhāgaḥ tasyāambariṣo 'mbariṣasyāpi Virūpo 'bhavat. Virūpāt Pṛṣadaśvo jajñe *tataś ca* Rathitarāḥ. 3: Kṣuvataś ca Manor Ikṣvākur Ghrāṇataḥ *putro jajñe. tasya* putraśatapravarā Vikukṣinimidaṇḍākhyās trayāḥ *putrāḥ*, Śakunipramukhāḥ pañcāśat *putrāḥ* uttarāpatharakṣitāro *babhūvuḥ*. 6: Śaśādasya ca Parañjayo nāma *putro 'bhavat*. 9: Parañjayo hi nāma Śaśādasya ca rājarṣes tanayaḥ kṣatriyavaryaḥ. 13: Kakutsthasyāpy Anenāḥ *putro 'bhūt* (ook de tijd gevariëerd, cf. 6). Anenasaḥ Pṛthuḥ, Pṛthor Śiśvagaśvaḥ, *tasya cādro 'bhūt*, Ārdrasya Yuvanāśvaḥ, *tasya Śrāvastah, yaḥ Śrāvastiṃ puriṃ niveśayām āsa. Śrāvastasya Bṛhadaśvasyāpi Kvalayāśvaḥ yo 'sau ...* 14: Dṛḍhāśvāt Vāryaśvaḥ, *tasmāt* Nikumbhaḥ, Nikumbhāt Saṃhatāśvaḥ, *tataś ca* Kṛśāśvaḥ, *tasmāt* Prasenajit, *tato* Yuvanāśvo 'bhavat. 19: Purukutsam Ambariṣaṃ Mucukundaṃ ca tasyām *apatyatrayam utpādayām āsa. pañcāśac ca duhitaras tasya nṛpater babhūvuḥ* (geheel andere constructie) – 3, 5: Ambariṣasya Māndhātus tanayasya Yuvanāśvaḥ *putro 'bhūt. tasmāt* Haritaḥ yato 'ngirasō Hārī-

tāḥ. 13: Purukutso Narmadāyāṃ Trasadasyum *ajījanat*. Trasadasyusutāḥ Sambhūtaḥ, *tato* 'naraṇyas, taṃ Rāvaṇo digvijaye jaghāna. Anaraṇyasya Pṛṣadaśvaḥ, Pṛṣadaśvasya Haryaśvaḥ *putro 'bhavat*. *tataś* ca Sumanāḥ, *tasyāpi* Tridhanvā, Tridhanvanas Tryayāruṇaḥ. 14: *tasmāt* Satyavrataḥ. cf. 15. IV, 4, 3; 17; 18; 19; 38 enz.

l. Variatie bij de motivering van een naam.

Deze variatie is specifiek voor het Viṣṇu. op plaatsen, waar de etymologische verklaring van een naam wordt gegeven: IV, 2, 6: *tataś* cāsau Vikukṣiḥ guruṇaivam uktaḥ Śāśādasamjñām avāpa, ... 12: ... *tataś* cāsau Kakutsthasamjñām avāpa. 13: ... Dhundhumārasamjñām avāpa. 3, 14: *yo* 'sau Triśaṅkusaṃjñām avāpa ... 4, 32: *tataś* ca sa Kalmāṣapādasamjñām avāpa. 38: *tatas taṃ* Nārīkavacam udāharanti. 5, 11: *jananāj* Janakasaṃjñām cāsāv avāpa (hier is Janaka de enige naam, geen bijnaam). 5, 12: *abhūd Videho 'sya pītetī* Vaideho, *mathanān* Mithir *abhūt*. 8, 5: ... *tataḥ* Pratardanaḥ. sa ca Madraśrenyavaṃśavināśād, *aśeṣāḥ śatravo 'nena jītā* iti Śatrujīd *abhavat* („sa ca Madraś.” verklaring van Pratardanaḥ, het volgende van Śatrujit). 6: *tena* ca prīmatātmaputro *vatsa vatsety abhīhitaḥ*, *tato Vatso 'sāv abhavat*. 7: *satyavratatayā* Rtdhvajasamjñām avāpa. punaś ca Kuvalayanāmānam *aśvam lēbhe*, Kuvalayāśva ity asyāṃ pṛthivyāṃ *prathitaḥ*. 11, 7: *yato* Vṛṣṇisaṃjñām etad gotram avāpa. Madhusamjñāhetuś ca Madhur *abhavat*. Yādavāś ca Yadunāmopalakṣaṇāt. 12, 15: ... Cedīḥ putro 'bhūt *yasya santatau Caidyā bhūpālāḥ*. 16: ... *satvatād* ete Sātvatāḥ. 13, 6: mahābhojas tv atidharmātmā. *tasyānvaye Bhojā* Mārttikāvātā *babhūvuh*. 14, 10: *tatas* tadaivānakadundubhisamjñām avāpa.

m. Variatie door negatieve herhaling van wat positief gezegd is en positieve herhaling van wat negatief gezegd is.

A. V. V, 30, 6¹¹: dūtau Yamasya mānu gā adhi Jivapurā *ihi* || (dūt. Yam., terwijl Yamadūtau ook mogelijk was geweest; gā = ihi; ook variatie in volgorde).

Gobh. I, 6, 17-18: *bhāṣeta* yajñasaṃsiddhim. *nāyayjñiyāṃ vācam vadet*.

Cf. ook Pañc. p. 53, r. 6-7 en 10, op p. 78 geciteerd.

n. Eén van de parallelle gedachten wordt uitgebreid door een toevoeging.

A. V. VI, 108, 3: *yām medhām Rbhavo vidur yām medhām Asurā viduḥ | ṛṣayo bhadrām medhām yām vidus tām mayyā veśayāmasi* ||¹. Hier is het parallelisme verbroken, doordat in het laatste deel het element „bhadra” is ingevoegd. Cf. ook 41: *yām ṛṣayo bhūtakṛto medhām medhāvino viduḥ | tayā ...*, waar aan *ṛṣayaḥ* twee adjectiva zijn toegevoegd. Vgl. Pañc. p. 12, r. 19–20 (śl.): *asamaḥ samīyamānaḥ samaiś ca parihiyamāṇasatkāraḥ | dhuri yo na yujyamānas tribhir arthapatiṃ tyajati bhṛtyaḥ* || (eigenlijk hoort het eerste deel onder variatie van nom. en verb. vormen sub *e*, het tweede deel sub *b*; er is hier een reeks van groeiende zinsdelen).

o. Het instrument gevariëerd uitgedrukt.

A. V. V, 28, 5: *bhūmiḥ tvā pātu haritena viśvabhṛd agniḥ pipartv ayasā sajoṣāḥ | vīrudbhiḥ ṭe Arjunaṃ samvidānaṃ dakṣaṃ dadhātu sumanasyamānam* ||.

Gobh. II, 1, 13–14: *atha janyānām ekaḥ ... sahodakumbhaḥ ... prājanenānyaḥ*.

p. Verschillende uitdrukkingen voor „met”.

Pañc. p. 37, r. 14–15: *bāṣpāpihitanayanaḥ sagadgadam* (adj. + adv.). p. 38, r. 4–5: ... *Vainateyaṃ sabāhuyugalam ... śaṅkhacragadāpadmānvitam sakirīṭakaustubham ...* r. 13: ... *caturbhujam sāyudham kaustubhoṣetam ...* (*bāhu = bhuja*). r. 23: *sabhayām salajjām vepamānām* (partic. naast de adj.). p. 43, r. 5: *aśru-pūrṇanetrābhyām saniḥśvāsena*. p. 44, r. 26–27: *sotsukāḥ kṛta-kṣaṇāḥ*.

q. Gevallen van „dīpaka”.

A. V. I, 13, 1–2a: *namas te astu vidyute namas te stanayitnave | namas te astv aśmane ...* || *namas te pravato napāt ...* Maar 3¹: *pravato napān nama evāstu tubhyaṃ namas te hetaye tapuṣe ca kṛṇmah |* (pravato ... tubhyam een emphatische uitbreiding van 2a:

¹ cf. Shakespeare, Romeo 3, 2: a piteous corse, a bloody p. c. (affectief).

namas ... napāt; namas te het. tap. ca kṛṇm. variatie)¹. I, 16, 4¹: yadi no gām haṃsi yady aśvaṃ yadi pūruṣam | (slechts éénmaal „haṃsi”). II, 10, 2¹. IV, 37, 1¹: tvayā jaghāna Kaśyapas tvayā Kaṇvo Agastyah ||. Maar V, 30, 13¹: etu prāṇa etu mana etu cakṣur atho balam | (atho i.p.v. herhaling etu).

Chānd. Up. II, 11, 2: ... mahān prajayā paśubhir bhavati, mahān kīrtiyā. III, 14, 3: Eṣa ma ātmāntar hṛdaye, aṇīyān vriher vā yavād vā sarṣapād vā śyāmākād vā śyāmākataṇḍulād vā. Eṣa ma ātmāntar hṛdaye jyāyān pṛthivyāḥ, jyāyān antarikṣāt, jyāyān divah, jyāyān ebhyo lokebhyaḥ. In het eerste gedeelte dus dīpaka (slechts éénmaal aṇīyān), in het tweede niet (jyāyān herhaald, maar zonder vā). VII, 15, 1: Prāṇaḥ prāṇena yāti, prāṇaḥ prāṇaṃ dadāti, prāṇāya dadāti (prāṇaḥ slechts éénmaal herhaald). 2: pitṛhā vai tvam asi, mātṛhā vai tvam asi, ... - 3: Pitṛhāsīti, na mātṛhāsīti enz. (eigenlijk niet een zuivere dīpaka; tvam is overbodig en zeer duidelijk affektief-emphatisch; „als men zijn vader of een ander bars toespreekt, krijgt men te horen: p. vai tvam asi; is de vader etc. gestorven, en verbrandt men hem, dan zegt niemand p. asi.” Zie J. Gonda, Bemerkungen zum Gebrauch der Pronomina der 1. u. 2. Pers. als Subj. im Altindischen, Acta Orientalia 19, p. 238). VII, 26, 2 (śl.): Na paśyo mṛtyuṃ paśyati, na rogaṃ nota duḥkhatām, ... Sa ekadhā bhavati, tridhā bhavati, pañcadhā saptadhā navadhā caiva, ... Cf. ook VII, 6, 1: Tasmād ya iha manuṣyānāṃ mahattvaṃ prāpnuvanti ... te bhavanti. Atha ye 'lpāḥ, kalahinaḥ ... te; atha ye prabhavaḥ, ... eva te bhavanti.

Gobh. I, 2, 11-27: nopasprśed vrajan, na tiṣṭhan ... na ca sopānatkaḥ kvacit, kāsaktikaḥ, gale baddhaḥ, caraṇau na prasārya ca (na dus niet overal herhaald; misschien is sop., kās., gale baddh. als één groep beschouwd, daarom ook éénmaal ca; upasprśet is niet herhaald). I, 4, 8-9: sa yat prathamam nidadhāti sa pārthivo balir bhavaty, atha yad dvitīyam sa vāyavyaḥ ... abdaivataḥ prathamam balir bhavaty, oṣadhivanaspatibhyo dvitīyaḥ, ... (korter, daardoor andere constructie). Sommige van deze gevallen kan men ook ge-

¹ cf. voor deze variatie VI, 40, 1: abhayaṃ dyāvāpṛthivī ihāstu no 'bhayaṃ Somaḥ Savitā naḥ kṛnotu | abhayaṃ no 'stūrvantarikṣam saptarṣiṇām ca haviṣābhayaṃ no astu ||, waar ook de instr. haviṣā variatie brengt: dus 4 verschillende manieren, om abhaya- af te smeken: 1e. door directe aanspraak; 2e. door een gebed tot Soma en Savitṛ in de 3e persoon; 3e. de lucht moet abhaya- zijn (niet: „...maken”); 4e. door havis zij er... (dus niet: „havis moet maken” of „moet zijn”).

vallen van „epexegese” noemen (zie Canedo¹ § 75, waar hij Chānd. Up. citeert: VII, 2, 1: vāg vāva nāmno bhūyasī vāg vā Rgvedaṃ *vijñāpayati* Yajurvedaṃ Sāmavedaṃ Ātharvaṇaṃ caturtham ...).

Misschien houdt verband met het verschijnsel van de dīpaka Ait. Brāhm. VII, 29, 2: ...brāhmaṇakalpas te prajāyām ājaniṣyata ādāyy āpāyy āvasāyī *yathākāmaprayāpyaḥ* ... 3: ... vaiśyakalpas te prajāyām ājaniṣyate 'nyasya balikṛd anyasyādyo *yathākāmajyeyaḥ* ... 4: ... sūdrakalpas te prajāyām ājaniṣyate 'nyasya preṣyaḥ *kāmotthāpyo yathākāmavadhyaḥ* ... Bij *kāmotthāpyaḥ* is *yathā-* dus niet herhaald (misschien te vergelijken met uitdrukkingen als: met man en [met] macht; vader-[loos] en moederloos, zgn. Klammerbildung = het niet herhalen van een syntactisch gelijkwaardig woord of affix². In het Sanskrit is dit des te opvallender, omdat het Skt. graag herhaalt; cf. b.v. Mhbh. 5, 116, 3: *bahudevāsurālokā bahugandharvadarśanā* | *bahulakṣaṇasaṃpannā bahuprasavadhāriṇī* en Budhasvāmin, Bṛhatkathā I, 1: *mahākhyātā mahāśālā purī*).

Zoals deze voorbeelden aantonen, komt de dīpaka dus ook voor in teksten, die van vóór de alaṃkāra-leer dateren of niet onder invloed van de poëtica staan. De dīpaka is één der eerst-genoemde „stijlfiguren”; reeds Bharata, N.S. 17, 40³, noemt hem.

r. Compositum naast gehele zin.

Bṛh. Ār. Up. IV, 3, 2: ... kimjyotir ayaṃ puruṣa iti. *Ādityajyotiḥ* ... 3: ... kimjyotir evāyaṃ puruṣa iti. *Candramā evāsya jyotir bhavati* ... 4: ... kimjyotir evāyaṃ puruṣa iti. *Agnir evāsya jyotir bhavati* ... 5 en 6 op dezelfde wijze. Dit oplossen van het compos. in een hoofdzin is weer het gevolg van eva, dat op één woord speciaal de nadruk legt; cf. p. 81.

s. Hoofdzin naast bijzin.

Chānd. Up. II, 3, 1: ...megho jāyate sa prastāvaḥ, varṣati sa

¹ J. Canedo, Zur Wort- u. Satzstellung in der alt- u. mittellind. Prosa (Göttingen 1937).

² cf. Debrunner, I. F. 50, 177 vlgg.

³ geciteerd door J. Gonda, The meaning of the word „alaṃkāra”, A volume of Eastern and Indian Studies in honour of F. W. Thomas, p. 110-111. Zie verder Diwekar, o.c. III, § 14.

udgīthaḥ, vidyotate stanayati sa pratihāraḥ ... 4, 1: Megho yat samplavate sa hinkāraḥ, yad varṣati sa prastāvaḥ, yāḥ prācyāḥ syandante sa udgīthaḥ... Enigszins te vergelijken is misschien A.V. II, 7, 2: yaś ca sāpatnaḥ śapatho jāmyāḥ śapathas ca yaḥ | brahmā yan manyutaḥ śapāt sarvaṃ tan no adhaspadam ||, waar yat... śapāt equivalent is met śapatha-

t. Variatie in een langere opsomming.

Gedeeltelijk besproken is reeds Vaikh. III, 1 (p. 36, r. 3 sqq.); parallele gedachten worden hier vol variatie uitgedrukt. Ik laat de passage, waarin de verschillende vormen van huwelijk worden opgesomd, in haar geheel volgen als voorbeeld van ten top gevoerde afwisseling: yad ... arhayivā kanyālaṃkṛtā dāsyaṭe sa brāhma iti gīyate. yat ... alaṃkṛtya kanyāṃ pratipādayati sa daivaḥ ... yat kanyāṃ arhayivā dadyāt sa prājāpatyo bhavati. yat ... kanyāṃ dadāti tam āṛṣam ācakṣate. yat kanyāṃ ābharaṇam āropya ... āharate tam āsuram āmananti. kāmayogo yad ubhayoḥ sa gāndharvaḥ. prasahya yat kanyāharaṇam sa rākṣasaḥ. suptāṃ pramattāṃ vā rahasi yad gacchati sa paśāca bhavati. De nazinnen zijn voor het merendeel geheel verschillend uitgedrukt; de voorzinnen vertonen afwisseling van tijd, wijs, verbaalgenus, gebruik van partic. en absol., van synn. (dā- en pratipādaya-); ook 2 nominale constructies (kāmayogo yad ubhayoḥ en yat kanyāḥ). Frappant is, dat ook het Āśvalāyana G.S. variatie vertoont in de uitdrukking van huwelijksvormen (1, 6); 1: alaṃkṛtya kanyāṃ udakapūrvāṃ dadyād eṣa brāhmo vivāhaḥ ... 2: ṛtvije vitate karmaṇi dadyād alaṃkṛtya sa daivaḥ ... 3: saha dharmam carata iti prājāpatyaḥ. 4: gomithunaṃ dattvoḥ payaccheta sa āṛṣaḥ. 5: mithaḥ samayaṃ kṛtvopayaccheta sa gāndharvaḥ. 6: dhanenopatoṣyopayaccheta sa āsuraḥ. 7: suptānāṃ pramattānāṃ vāpaharet sa paśācaḥ. 8. hatvā bhittvā ca śīrṣāṇi rudatīṃ rudadbhyo haret sa rākṣasaḥ. Cf. ook Gautama 4, 6: brāhmo vidyācāritrabandhuśīlasampannāya dadyād ācchāyālaṃkṛtāṃ. 7: saṃyogamantraḥ prājāpatye saha dharmas caryatām iti. 8. Ārṣe gomithunaṃ kanyāvate dadyāt. 9: antarvedyṛtvije dānaṃ daivo 'laṃkṛtya. 10: icchantyā svayaṃ saṃyogo gāndharvaḥ. 11: vittenānatiḥ strīmatām āsuraḥ. 12: prasahyādānād rākṣasaḥ. 13: asaṃvijñātopasamgamanāt paśācaḥ (ook hier afwisseling van nominale en verbale constructies).

u. Verschillende soorten composita.

Pañc. p. 20, r. 2-3: bhavān sādhusamācāro vacana^{pa}ṭus ca dṛśyate. Iets dergelijks p. 34, r. 20-21 (śl.): jñātvātha taṃ manmathapāśa-baddham graṣṭāmiṣaṃ mīnam iva ... ||.

v. Wisseling van subst. en adj.

Vaikh. VI, 7 (p. 93, r. 12-13): brāhmaṇyāṃ brāhmaṇāj jātamā-trasya brāhmaṇasya prathamajanma syād, upanayanasamskāre dvitīyaṃ bhavati. Cf. p. 98.

Pañc. p. 32, r. 22: ... vīttanāśāt kṣutkṣāmakaṇṭho naṣṭanidraḥ ... (twee oorzaken voor het wegblijven van de slaap). Iets dergelijks p. 50, r. 8-9: ... saṃdahyamānahrdayo vyākulatayā svayam evābhyā-gato vaktum. p. 54, r. 20-21: sa kadācit kṣudhāviṣṭo jihvālaulyān nagaramadhye praviṣṭaḥ.

w. Afwisseling van -artham en dat. finalis.

Pañc. p. 74, r. 22: ātmaraksā^rtham tad vadhāya ca.

Viṣṇ. IV, 3, 13: dvādaśavārṣikyāṃ anāvṛṣṭyāṃ viśvāmitra-kalatṛāpatyapoṣaṇār^rtham cāṇḍālapratigraha^rpariharaṇāya ca Jāhnavītīre nyagrodhe mṛgamāṃsam anudinaṃ babandha. 13, 36: duryodhanaprayatna^saithilyār^rtham kulyakaraṇāya Bāraṇāvataṃ gataḥ; misschien zijn de uitdrukking met -artham en de dat. hier niet parallel, maar is de eerste ondergeschikt aan de tweede.

III. Enkele overblijvende gevallen van het variëren van parallele gedachten.

Mhbh. I, 3, 786 (vers): navaⁿītaṃ hṛdayaṃ brāhmaṇasya vāci kṣuro niśītas tīkṣṇadhārah | tad ubhayam etad viparītaṃ kṣatriyasya vān navaⁿītaṃ hṛdayaṃ tīkṣṇadhāram || (bij de beschrijving van het hart van den kṣatriya ontbreekt het beeld van het scheermes; ook vertoont zich hier een soort chiasme: hṛdayam: vāci × navaⁿītam hṛdayam: vān navaⁿītam).

Pañc. p. 10, r. 1 (śl.): śuśyan parigataḥ kṣudhā; cf. r. 5 (śl.): kṣudhārtāḥ. p. 78, r. 9: ... svāmīno hite kṛte mayā sukṛtaśataṃ kṛtaṃ bhaviṣyati (climax in sukṛtaśataṃ t.o. hite).

Viṣṇ. IV, 12, 2: tasya ca śatasahasraṃ patnīnām abhavat daśalakṣasaṅkhyāś ca putrāḥ. 13, 18: tac ca śucinā dhṛiyamānam aśeṣasavarṇasrāvādikam guṇam utpādayati, anyathā ya eva dhārayati tam eva hantīti (partic. en bijzin).

Daś. p. 173, r. 9-10: *nāsyā doṣam anīyāṃsam apy upalabhe na ca guṇeṣv avidyamānam* „ik vind bij hem ook niet de kleinste fout en onder zijn deugden geen, die niet gevonden wordt.” p. 175 onderaan: *asminn eva ca kṣane kim api nūpurakvaṇitam upātiṣṭhat* (bij de nadering van een nieuwe persoon) – p. 176, r. 3-2 v.o.: *tāvatodairata ranitāni maṇinūpurāṇām* (bij de nadering van een prinses).

Jāt. p. 117, r. 18: *gṛhajānaḥ parijanavargaś ca*, waar ook ... *parijanaś ca had kunnen staan; door varga-* wordt het 2e compositum langer. p. 119, r. 2 (vers): *ato na duḥkhena vanam prayāmi yam artham uddīśya tu taṃ nibodha*. Cf. p. 118, r. 23 (vers): ...*kim vā tvam anyad abhivīkṣya vanam prayāsi* (redenen verschillend uitgedrukt).

Langere parallele uitingsgehelen.

Chānd. Up. III, 17, 1: Sa yad aśiśiṣati, yat pipāsati, yan na ramate, *tā asya dīkṣāḥ*. 2. Atha yad aśnāti, yat pibati, yad ramate, *tad upasadaiv eti*. 3. Atha yad dhasati, yaj jakṣiti, yan maithunaṃ carati, *stutaśastrair eva tad eti*. 4: Atha yat *taṇo dānam ārjavam ahimsā satyavacanam* iti, *tā asya dakṣiṇāḥ*. In 3 ook variatie in volgorde; *stutaśastraiḥ* is met *eva* nadrukkelijk naar voren gehaald. In 4 is de voorzin nominaal (cf. II, d).

Vaikh. I, 7 (p. 8, r. 12-14, mantra): *śivā* ṛtavaḥ *santu*, *śivāni* nakṣatrāṇi *bhavantu*, sarvakarmasamṛddhir *astu*, sarvadhanadhānyasampūrnam *astu*. VIII, 10 (p. 119, r. 11 sqq.): *tatra sāraṅgāḥ* („de S. onder hen) *sāraṃ kṣetrañjas taṃ gacchantīti sāraṅgās; teṣv anirodhakā* „ahaṃ Viṣṇur” iti dhyātvā ye caranti teṣāṃ prāṇāyāmādayo na santi. ye tu nirodhakās teṣāṃ prāṇāyāmapratyāhāradhāraṇādayaḥ ṣoḍaśa kalāḥ santi. ye mārgagās teṣāṃ ṣaḍ eva (ṣ. e. met nadruk naar voren) *prāṇāyāmādayaḥ*. ye vimārgagās teṣāṃ yamaniyamāsanaprāṇāyāmapratyāhāradhāraṇādhyānasamādhyas cety aṣṭāṅgān kalpayanto dheyam apy anyathā kurvanti.

Pañc. p. 24, r. 3-6 (śl.): *kāke śaucaṃ dyūtakāre ca satyaṃ sarpe kṣāntiḥ striṣu kāmopāśantiḥ | klibe dhairyam madyape tattvacintā rājā mitram* kena dṛṣṭam śrutam vā ||¹, waarbij Kielhorn opmerkt: „rājā mitram; here the construction is changed; in accordance with the preceding one would have expected rājñi maitryam, but this would have offended against the metre.” Misschien is dit

¹ Bijna hetzelfde Vetāl. (Fick, Praktische Grammatik der Sanskrit-Sprache p. 118).

de verklaring, maar het Sanskrit beschikt over zoveel synoniemen voor „koning”, dat een dergelijke redenering geen bewijskracht heeft.

p. 71, r. 2-3 (śl.): sa suhr̥d vyasane yaḥ syāt sa putro yas tu bhaktimān | sa bhr̥tyo yo vidheyajñāḥ sā bhāryā yatra nirvṛtiḥ || (alle 4 parallele bijzinnen verschillend; cf. Vetāl. (ed. Uhle), I eind: yena jīvāpitā kanyā sa pitā jīvadāyakaḥ; | yaḥ sahaiva mṛtaḥ so 'pi bhr̥tā jātaḥ sahaiva yat; | bhasmanām samgrahaṃ kṛtvā śmaśāne yena samsthitam, | nīcakarmā sa dāsaḥ syāt; sa bhartā yo gr̥he gataḥ. Een meisje met 4 aanbidders is gestorven; A heeft haar met een toverboek weer doen leven; B was haar in de dood gevolgd; C had haar as verzorgd en had daarbij zitten treuren; D was naar huis gegaan. Wie mag haar huwen? Niet A, want die geldt als haar vader, etc., maar... D. De redenen, waarom de 3 eerste afgevozen moesten worden, zijn gevarieerd uitgedrukt; sa bhartā ... emphatisch voorop, daardoor chiasme met de voorgaande zin.

Viṣṇ. IV, 2, 44-46 (vers): pūr̥ṇeṣu pūr̥ṇeṣu pūnar navānām utpattayaḥ santi manorathānām || - drakṣyāmi teṣām api cet prasūtiṃ manoratho me bhavitā tato 'nyaḥ | pūr̥ṇe 'pi tatrāpya aparasya janma nivāryate kena manorathasya || (de gedachte: „de vervulling van een begeerte wekt slechts een nieuwe begeerte” is op 3 manieren uitgedrukt). IV, 5, 4: ... atha svapate tasmai rājñe „mām apratyākhyāyāitad anena Gautamāya karmāntaram arpitam yasmāt, tasmād ayam videho bhaviṣyati” iti śāpam dadau. 5: pratibuddhaś cāsāv avanīpatir api prāha: „yasmān mām asaṃbhāṣya ajānata eva śayānasya śāpotsargam asau duṣṭaguruś cakāra, tasmāt tasyāpi dehaḥ patito bhaviṣyati” iti pratiśāpam dattvā deham atyajat (in 4 chiasme met yasmāt: tasmāt, in 5 niet; rājñe = avanīpatiḥ; bij apratyākhyāya vgl. asaṃbhāṣya; svapate ongeveer = ajānata eva śayānasya (variatie in naamval); śāpam dadau ongeveer = śāpotsargam ... cakāra (verderop pratiśāpam dattvā); videho bhaviṣyati = tasya ... dehaḥ patito bhaviṣyati (verderop deham atyajat); 6: deha-, 7: śarīra-).

IV, 15, 3: ... tato 'vāptavadhahaitukīm niratiśayām evākhilatrailokyādhikeyadhāriṇīm Daśānanatve bhogasampadam avāpa (resultaat van dood door Viṣṇu in zijn Daśānana-staat) - 6: pūnar Acyutavinīpātamātraphalam akhilabhūmaṇḍalaślāghyacedirājakula-janmāvyaḥataṃ caisvaryaṃ Śiśupālatve ca avāpa.

IV, 21, 4 (śl.): Kṣemakaṃ prāpya rājānaṃ sa samsthām prāpsyate

kalau || – 22, 3 (śl.): *Ikṣvākūṇām ayam vaṃśaḥ Sumitrānto bhaviṣyati | yatas taṃ prāpya rājānaṃ sa saṃsthāṃ prāpsyate kalau ||*.

Variërend wordt de regeringsduur van een koningsgeslacht uitgedrukt: IV, 23, 3 ... ete Vārhadrathā *bhūpatayo* varṣasahasram ekaṃ *bhaviṣyanti*. 24, 2: ... ete aṣṭatrimśad uttaram abdaśataṃ pañca pradyotāḥ *ṣṛthivīm bhokṣyanti*. 3: ... ete Śauśunāgā daśa *bhūmiṣālās* trīni varṣasātāni dviṣaṣṭyadhikāni *bhaviṣyanti* (5: *bhūmiṣālā bhaviṣyanti – ṣṛthivīm bhokṣyati*. 6: *ṣṛthivīm bhokṣyanti*). 6: ... tatputrāś ca ekaṃ varṣasātataṃ *avanīpatayo bhaviṣyanti*, enz. Geheel anders 9: tataḥ ... svāminam hatvā *rājyaṃ kariṣyati* en 11: tataḥ *Kaṇvān eṣā bhūr yāsyati*. In 14 *bhavitāraḥ* i.p.v. *bhaviṣyanti*.

IV. Tegengestelde gedachten worden gevariëerd uitgedrukt.

Tenslotte trof ik nog enkele gevallen aan, waar tegenovergestelde gedachten op verschillende wijzen werden uitgedrukt.

Pañc. p. 58, r. 20–23 (śl.): *nimittam uddiṣya hi yaḥ prakūpyati dhruvaṃ sa tasyāpagame prasīdati | akāraṇadveṣaṃ hi yo bhavet kathaṃ nara 'sau paritoṣam eṣyati ||* (zowel voor- als nazin gevariëerd).

Viṣṇ. IV, 2, 55 (vers): *avyaktavispaṣṭatanau* i.p.v. het te verwachten *avyaktavyaktatanau*. 4, 15: *abhisandhipūrvakam – anabhisamhitam*.

Jāt. p. 124, r. 2–4: *yady ayam asyāṃ samrāgavaktavyamatir, vyaktam* asmin na tapaḥprabhāvo 'sti. *atha vitarāgaḥ syān mandāpekṣo vā tato 'smin sambhāvyaṃ* tapaḥprabhāvamāhātmyam. De beide mogelijkheden zijn in de voorzinnen verschillend gesteld: *yadi* zonder ww., *syāt* zonder voegwoord; ook de nazinnen zijn gevariëerd; de 2e is uitgebreid door *mahātmya-*; *asti* is vervangen door *sambhāvya-*; *tataḥ* ontbreekt in de 1e zin, *vyaktam* in de 2e; *samrāga-* t.o. *rāga-*.

SLOTWOORD

Aan het einde van mijn studie over de variatieverschijnselen in Vedisch en Sanskrit ben ik mij meer dan ooit bewust van de grote verschillen tussen de door mij bestudeerde teksten, die onderlinge vergelijking van de verschillende verschijnselen dikwijls onmogelijk maakten. Toch is de bestudering van zo uiteenlopende werken daarom niet minder vruchtbaar; het blijkt, dat de neiging van de taal tot variëren ten allen tijde levend is geweest, van de sobere Brāhmaṇa-stijl af tot de gekunstelde Kāvya-stijl toe. De monotonie van het Pausya-verhaal wordt er evenzeer door gebroken als het parallelisme van de Atharva-Veda en de schematische uitdrukkingwijze der Upaniṣad's. Dit resultaat te kunnen vaststellen is ook hierom niet zonder belang, daar de mening verbreid is, dat het oudere Oud-Indische proza over 't algemeen zeer weinig of zelfs geen stilistische afwisseling kent¹. Grote verschillen in stijl bleken te bestaan tussen de beide door mij bestudeerde sūtra's, al hebben ze verschillende eigenaardigheden gemeen². Tegenover de eenvoudigheid van Gobhila staat de vormenrijkdom van het Vaikh. grh. s., waar nauwelijks een gelegenheid tot variatie ongebruikt wordt gelaten, een eigenaardigheid, waartoe de vrije stijl³ zich bij uitstek leent.

Uiteraard is mijn onderzoek zeer onvolledig geweest; ik heb slechts enkele teksten erin kunnen betrekken. Het zou nuttig zijn ook andere teksten, en dan in de eerste plaats in śloka's gestelde, te onderzoeken. Want ook hier komen variatie-verschijnselen veel-

¹ cf. b.v. A. B. Keith, in een recensie van Caland, Pañcav. Brāhm. (B.S.O.S. 6, 1048): „These texts .... are without attraction of style, and the P. in special is in substance of a most repellent aridity.”

² cf. Wackernagel, Altind. Grammatik, I, p. XXXII: „Das Eigenartige der Sūtras ist ihr Stil. Sie haben keine zusammenhängende Darstellung, daher eine dürftige Periodologie, vielfach kaum Sätze. Dem Streben nach Kürze und Knappheit ist aller Schmuck der Darstellung aufgeopfert.” Dit laatste geldt althans niet voor het Vaikh. grh. s.; er van afgezien in hoeverre onze variatie „Schmuck” is.

³ Zie over de stijl van het Vaikh. grh. s. Caland in de Introduction van zijn vertaling § 4.

vuldig voor¹. Bij dit onderzoek zou men moeten nagaan, in hoeverre bepaalde variatieverschijnselen, die we ook in de na-epische, vaak slecht-gestileerde śloka-teksten aantreffen, met de verbouw samenhangen. Wanneer we dan in het Kāvya der hofdichters verschillende soorten van variatie zien optreden, mogen wij zeggen, dat ze voortbouwen op iets, dat in meer eenvoudige Oud-Indische teksten ook welbekend is en dat in de levende taal zijn grondslag moet hebben gehad. Ik noem slechts enkele voorbeelden uit Kāvya: Aśvaghōṣa, Saundarananda; chiasme 2, 5: ākṣiptaḥ śatrubhiḥ samkhye | suhr̥dbhiḥ ca vyāpāśritaḥ; ch. met synn. en casusverschil 2, 23: salile kṣitāv iva cacāra jalam iva vīveśa medinīm „hij ging in 't water als op de aarde en ging het water binnen alsof (hij) de aarde (betrad)”; synn. en slotvariatie met yad-zin 2, 33: anṛtaṃ jagāda na ca kaścid | ṛtaṃ api jajalpa nāpriyaṃ | ślakṣṇam api ca na jagāv ahitaṃ | hitam apy uvāca na ca paśunāya yat; chiasme met alliteratie 4, 5d: sā sundarī strīṣu nareṣu Nandaḥ; tegengestelde gedachten in parallelisme uitgedrukt 5, 17: ayatnato hetubalādhikas tu nirmucyate ghaṭṭimātra eva | yatnena tu pratyayaneyabuddhir vimokṣam āpnoti parāśrayeṇa || „hij, in wien het motief sterk is, erlangt verlossing zonder moeite, zodra hij een prikkel gekregen heeft; maar hij, wiens geest alleen door vertrouwen (in anderen) geleid wordt; erlangt met moeite de verlossing en (slechts) in afhankelijkheid van een ander”; 5, 27 compos. en twee woorden: jarāsamā ... vyadheḥ samaḥ ... mṛtyoḥ samam; nominale en verbale constructie: Kāl. Śak. 1, 28: vācaṃ na miśrayati yady api madvacobhiḥ karnaṃ dadāty abhimukhaṃ mayi bhāsamāṇe (zeer natuurlijke variatie); synoniemen: Kāl. Śak. 7, 28: ākhaṇḍalāsamo bhartā Jayantaḥ pratimaḥ sutaḥ | ... Paulomīsadr̥śī bhava.

Een ander, in de inleiding al ter sprake gekomen punt, waarop ik hier, o.a. omdat niet alle bronnen tot mijn beschikking staan, niet verder kan ingaan, is de verhouding van wat de theoretici leren tot wat in de meer eenvoudige taal leeft en in de gekunstelde literatuur werd gecultiveerd.

Naast de moeilijkheid, die bestaat in het juiste waarden van de

¹ Chiasme b.v. Sāvitrī 1, 31; ch. en dīpaka Sāv. 5, 98; afwisseling in casus Sāv. 5, 22; van subst. en verbum Sāv. 5, 50; ww. en kuru + nom. Nala 4, 1-2; synon. Nala 5, 10-11 (tulyākṛtin - nirviśeṣākṛtin); compos. en 2 woorden Manu 9, 116 (samuddhṛtoddhāre en uddhāre 'nuddhṛte) enz.

invloed van het metrum staat de subjectiviteit, waaraan iedere studie over variatie enigszins moet mank gaan. Ongetwijfeld ben ik voorbijgegaan aan vele gevallen, die andere lezers onmiddellijk in het oog springen, en heb ik gevallen vermeld, waar in de ogen van anderen nauwelijks van variatie sprake is, en zeker niet van zgn. „stilistische” variatie; d.w.z. lang niet altijd vond de variatie in uitdrukkingswijze haar oorsprong in een gevoel, emotie, een bepaalde stemming of gedachte, die deze bepaalde uiting noodzakelijk maakte of waarin we althans een verklaring ervoor vinden. Dikwijls zal de oorzaak van variatie dan liggen in de voorkeur, die de taal aan de dag legt voor bepaalde grammaticale vormen (zoals b.v. de perfecta uvāca, āha), in andere gevallen heeft men misschien te doen met „Abwechslungstrieb”¹ zonder meer. De vragen, die zich hier voordoen, konden slechts zelden beslissend beantwoord worden, al te vaak kon de variatie slechts geconstateerd worden; hier en daar konden we op soortgelijke wijze van variëren in andere talen wijzen.

---

¹ cf. Havers § 158.

STELLINGEN

I

De uitlating van Held: „But... the science of ethnology failed to win even the minimum of attention of the large number of Sanskrit scholars; ...” is onjuist en onbillijk.

G. J. Held, *The Mahābhārata*, Diss. Leiden 1935, p. 106-'07.

II

De betekenisovergang van lat. *emo* „kopen” < „nemen” behoeft niet te worden verklaard uit Griekse invloed.

Meillet, *Hist. langue latine*³, p. 35.

III

Speyer's vertalingen van *Jātakamālā* XIV, vers 31: *anena satya-vākyena* en XV, vers 8: *anena satyena* zijn met elkaar in strijd.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 42, p. 460 en p. 464.

IV

Tegen Mej. Gerhardt's vertaling van Lucretius, *De rerum natura* V, 55-56: „Ik nu, volgend zijn voetspoor, blijf zoeken naar redelijk inzicht” zijn bedenkingen aan te voeren.

I. G. M. Gerhardt, *Lucretius. De natuur en haar vormen*, Diss. Utrecht 1942.

V

De vertaling van Livius I, 26, 5 *facto obstabat* „wurde dem Verbrechen mildernd entgegen gestellt” vindt geen steun in Liv. II, 33, 9.

Commentaar Weissenborn-Müller 1908.

VI

Ten onrechte meent Lukasiewicz: Eine analoge Definition der *Disjunktion* „p oder q” findet sich in den auf uns gekommenen Fragmenten der stoischen Logik nicht vor.”

J. Lukasiewicz, Zur Geschichte der Aussagenlogik, Erkenntnis, 5. Bd., 1935, S. 116.

VII

Terecht vertaalt Mullach in het fragment van Archytas „*περὶ τῶν δέκα κατηγοριῶν βιβλίον*” ζ¹ het woord „*λόγος*” door „*sermo*”.

T. G. A. Mullach, *Fragmenta philosophorum graecorum*, Parisiis MDCCCLXXXIII, p. 572. Anders: F. Enriques, *Signification de l'histoire de la pensée scientifique*, Act. scient. et ind. 161, Paris 1934, p. 53.

VIII

Ten onrechte ziet Marouzeau de variatie als „un témoignage de l'évolution de la langue”.

Revue des études latines 5, p. 216.

IX

Men kan van variatie niet zeggen: „...auch den Zaubersprüchen scheint sie von Haus aus zu fehlen”.

Merker-Stammler, *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, dl. III, s. v. Variation § 5.

X

In tegenstelling tot de opvatting, geuit door Mej. D. J. Kohlbrugge, is vol te houden, dat vergelijkende en historische grammatica ook voor het onderwijs vruchtbaar kan zijn.

D. J. Kohlbrugge, *Atharvaveda-Parīṣiṣṭa über omina*, Diss. Utrecht 1938.

